

Presentació

La publicació d'aquest llibre és alhora la fi d'un primer viatge i el començament d'un altre. L'any 1997 naixia la Beca Joan Torró i Cabratosa amb l'objectiu de potenciar la recerca i el coneixement del territori en què vivim. La publicació del projecte guanyador d'aquella primera convocatòria: *La comunitat jueva de Torroella de Montgrí* de l'historiador Xavier Soldevila aconsegueix aquell objectiu i tanca un cicle de la Beca.

El segon viatge ja ha arribat al seu equador i els projectes guanyadors de les II Beques estan a punt d'aportar-nos nous resultats que esperem també poder publicar en una propera edició dels *Papers del Montgrí*.

Desitgem que gaudiu amb la lectura d'aquest llibre. Hi trobareu aspectes que ens ajuden a comprendre com vivien els torroellencs dels segles XIII i XIV des que Torroella va esdevenir vila reial, l'any 1272 fins a l'estrall provocat per la pesta negra en què aproximadament un terç de la població va perdre la vida! Un moment històric molt dolç en el qual la vila exercia una capitalitat econòmica i política indiscutible a la comarca.

En aquell moment, ara fa prop de 700 anys, vivia a Torroella una pròspera comunitat jueva formada per una cinquantena de persones barrejada amb els seus veïns cristians; jueus que coneixien i parlaven perfectament el català i que compartien amb els altres vilatans el sentiment de ser torroellencs. Malgrat això, la convivència quotidiana no va ser sempre cordial i les autoritats havien de recordar als cristians que calia respectar la comunitat jueva.

L'estudi de Xavier Soldevila és el primer treball metòdic i seriós que es duu a terme a l'entorn d'aquella comunitat i contribueix profundament a conèixer la seva realitat i importància.

Volem donar les gràcies, per últim, a les entitats públiques i privades que han cregut en aquest projecte i que l'han fet possible.

Agraïments i notes prèvies

El plantejament global del treball i el seu desenvolupament han estat possibles gràcies als consells i les observacions de Jaume Riera i Sants i Eduard Feliu. Un i altre són referents fonamentals per a tot estudiós del món jueu català de l'edat mitjana. A un i altre el meu més sincer agraïment. Igualment vull fer constar la meua gratitud a Jesús Rodríguez Blanco, pels seus erudits i aguts comentaris, i als membres de l'Institut Jaume Vicens i Vives de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, gràcies als quals conec i treballo la Torroella medieval. També agraeixo les atencions i els serveis de Josep Matas i Josep Maria Marquès, brillants arxivers gironins, així com de Toni Roviras i Enric Torrent de l'arxiu municipal torroellenc.

1.-Les quantitats monetàries s'expressen en moneda de Barcelona de tern - aleshores la corrent a Torroella de Montgrí - amb les equivalències clàssiques: una lliura val 20 sous i un sou val dotze diners.

2.-Els noms jueus han estat transcrits donant-los el deix català que amb tota versemblança tenien fa set-cents anys. Així, per exemple, "Boniuha" o "Benevist" es tradueixen per "Bonjudà" o "Benvenist".

Introducció

Aquest treball pretén estudiar la comunitat jueva de la vila baixempordanesa de Torroella de Montgrí a les darreres dècades del segle XIII i primeres del segle XIV. Des de fa més d'un segle és sobradament coneguda l'existència a Torroella d'aquesta comunitat. Tot i això, i malgrat existir una base documental prou extensa, mai se n'ha fet un estudi sistemàtic. Únicament existeixen aproximacions superficials sobre aspectes molt concrets, com la possible ubicació del barri jueu, que de vegades són gairebé anecdòtics, com un cas de poligàmia, i que, en qualsevol cas, sempre es basen en un fonament documental petitíssim. L'objectiu del present treball seria, doncs, cobrir aquesta mancança i analitzar detalladament la comunitat jueva torroellenca en un període concret, en els setanta anys llargs que s'escolen entre la dècada de 1270 i la de 1340, partint de tota la documentació coneguda i disponible fins al moment.

És evident que la intenció de l'estudi no és resseguir tota la història dels jueus a Torroella, des dels seus orígens fins a la seva desaparició com a comunitat. Els límits cronològics del treball vénen donats per dues dates orientatives, però plenes de significat. La dècada de 1270 és quan es produeix la incorporació de Torroella a la corona amb la seva consegüent expansió. La monarquia, interessada a disposar d'una plaça forta en una terra dominada per les senyories sempre amenaçadores del comte d'Empúries i del bisbe de Girona, protegirà i promocionarà la vila. L'any 1348, amb l'arribada de la pesta negra i el daltabaix demogràfic que causà, significa, no només per a Torroella, sinó per a gairebé tot l'occident medieval, una data clau després de la qual ja no res seguiria igual.

1. Les fonts

Existeixen dos grans tipus de fonts documentals per aproximar-se a la realitat dels jueus catalans de l'edat mitjana: les fonts cristianes i les fonts jueves. La diferència entre ambdues ve definida, no pas per qüestions de naturalesa jurídica o diplomàtica, sinó que és un testimoni de la realitat sociocultural catalana de fa set-cents anys. La raó de la seva existència està en els dos àmbits perfectament diferenciats on es generava i usava la documentació: el cristià i el jueu. En el primer es realitzaven majoritàriament les relacions entre cristians i jueus i la llengua habitual dels documents era el llatí - i, només de tant en tant, el català -, en el segon es produïen els contactes entre els mateixos jueus i la llengua escrita era essencialment l'hebreu. Hi havia, és clar, excepcions i, per exemple, contractes on totes les parts eren jueves podien redactar-se en llatí.

Des del punt de vista jurídic i diplomàtic, les fonts jueves responen majoritàriament a dues tipologies. D'una banda, hi havia les escriptures de naturalesa notarial - per bé que la figura del notari cristià no tingui un paral·lel exacte en el món jueu - on es recollien els acords privats i a les quals els cristians anomenaven *instrumentum hebraicum* o "*instrumento ebraice scripto*". I d'altra, existien les respostes - *responsa* en llatí - que els savis en dret jueu adreçaven als jueus que els havien plantejat qüestions jurídiques i que marcaven jurisprudència. Una i altra font, però, aporten poca informació: de la primera, se n'han conservat poquíssims testimonis, mentre que les *responsa* només poden ser usades per tractar qüestions molt generals, ja que quasi totes ometen tant la datació com els jueus o les comunitats als quals eren adreçades.

Ara fa prop de 700 anys va viure al municipi de Torroella una pròspera comunitat jueva formada per una cinquantena de persones.

Les fonts cristianes són, per tant, les grans protagonistes dels estudis sobre el món jueu català de fa set-cents anys. Tampoc totes, però, són iguals. Esquemàticament, es poden agrupar en dos grans conjunts: la documentació reial i la documentació notarial. La primera abasta totes les mesures dictades per la monarquia, la qual tenia - amb molt poques excepcions - jurisdicció plena i exclusiva sobre els jueus i els seus béns. La segona recull tots els acords que entre jueus i no-jueus es formalitzaven davant dels notaris cristians. El volum d'una i altra no només és enorme, sinó que constitueix el fons sobre història jueva més important de tota l'Europa medieval. Existeixen altres tipologies, bé que d'importància menor: la documentació judicial o curial, per exemple, on s'inscrivien les actuacions dels jutges i de les autoritats; també cal esmentar les fonts municipals de les viles on habitaven jueus o la documentació eclesiàstica que, des de les visites pastorals a les cartes episcopals, conté de tant en tant referències a jueus.

Fonts emprades

Aquest estudi de la comunitat jueva de Torroella de Montgrí fa set-cents anys parteix exclusivament de les fonts cristianes. Un grapat de referències indirectes mostra que als segles XIII i XIV els jueus torroellencs canalitzaven part de les seves relacions jurídiques internes a través de documents en hebreu. De document pròpiament dit, però, no se'n conserva cap. Pel que fa a les *responso* és evident que la seva mateixa naturalesa priva de saber si cap d'elles es referia als jueus torroellencs. L'exclusió de la documentació jueva, per tant, no afecta en res el resultat final de l'estudi.

El contingut del treball es fonamenta bàsicament en dues tipologies documentals: els registres notariais i els registres de la cort. D'una i altra font prové tant la informació directa sobre els jueus com les dades que permeten dibuixar el seu entorn geogràfic i socioeconòmic. Complementàriament, s'usa informació procedent de documents reials, senyoriais i eclesiàstics. Els punts que segueixen quantifiquen i avaluen la importància de cadascuna d'aquestes fonts.

La documentació notarial

El gruix bàsic de la documentació notarial el formen els llibres o registres on els notaris anotaven els esborranys - o nòtules - dels contractes que posteriorment eren redactats de forma elegant i amb tots els formulismes jurídics. En ells es registraven només els elements bàsics que definien els contractes i amb abreviacions i etcèteres s'obviaven les clàusules i fórmules protocol·làries. No està del tot clar si les nòtules per elles soles tenien la mateixa validesa jurídica que els documents redactats de manera plena. La seva existència, però, permet als historiadors disposar d'una quantitat extraordinària de contractes que - si no existissin els registres notariais - només es trobarien, i encara parcialment, en una immensitat d'arxius patrimonials.

Quadre 1

Registres notariais de Torroella de Montgrí, 1298-1342

Referència	Cronologia ¹	Total de documents	Documents referits a jueus
AHG, Torroella, 1	Març 1298-març 1299	484	5
AHG, Torroella 554	Març 1304-març 1305	385	7
AHG, Torroella 555	Març 1305-gener 1306	350	2
AHG, Ullà 167	Gener 1308-març 1309	458	7
AHG, Torroella 556	Abril-juliol 1310	153	2
AHG, Torroella 2	Agost 1311-oct. 1312	624	80
AHG, Torroella 557	Març 1313-març 1314	504	52
AHG, Torroella 558	Març 1314-març 1315	467	47
AHG, Ullà 168	Juliol 1321-març 1322	449	110
AHG, Ullà 169	Març - octubre 1322	309	66
AHG, Torroella 561	Març 1325-març 1326	872	209
AHG, Torroella 562	Oct. 1326-març 1327	306	135
ADG, arxius afegits, notariais, Torroella de Montgrí	Març 1333-març 1334	883	196
AHG, Torroella 567	Març 1341-març 1342	768	27
TOTAL		7012	945

Per a Torroella de Montgrí s'ha conservat una quantitat important de registres notariais anteriors a la meitat del segle XIV. La majoria es troben a l'Arxiu Històric de Girona - des d'ara AHG -, als fons notariais de Torroella de Montgrí i d'Ullà, i un de sol és a l'Arxiu Diocesà de la mateixa ciutat - des d'ara ADG-. El volum i la varietat dels documents que s'hi conserven són enormes. Al quadre 1 se sistematitzen els diferents registres i s'hi indica la referència arxivística, la datació, la quantitat de nòtules, així com el total de contractes on es fa alguna referència a jueus o jueus.

Als registres de la notaria de Torroella de Montgrí, cal afegir-n'hi un parell procedents de la notaria episcopal de la veïna vila d'Ullà i que contenen un bon grapat de dades sobre els jueus torroellencs i les seves activitats. El quadre 2 els està dedicat.

Quadre 2
Registres notariais d'Ullà, 1328-1347

Referència	Cronologia	Total de documents	Documents referits a jueus
AHG, Torroella 564	Gener 1328-març 1333	1085	172
AHG, Torroella 568	Gener 1345-nov. 1347	585	120
TOTAL		1670	292

L'observació del quadre 1 posa de manifest la diferència existent entre uns registres - els primers i el darrer - i els altres - els corresponents a les dècades de 1310, 1320 i 1330 - pel que fa a la quantitat de referències als jueus que hi ha. Aquest desequilibri amaga dues pràctiques notariais diferents. En determinats anys els notaris registraven de forma preferent i quasi exclusiva els contractes on intervenien jueus, però no als registres habituals, sinó als llibres de jueus o *libri judeorum*. L'any 1341-2 n'existia un, ja que el registre especifica que alguna de les poques nòtules referides a jueus- no arriben a trenta - "ha estat canviada al llibre de jueus".

En altres anys, en canvi, tots els contractes es registraven en un sol llibre i aquest sembla ser el cas de les dècades de 1310, 1320 i 1330. Tot plegat és conseqüència de com cada notari organitzava la

seva feina. Des de 1312 fins, amb quasi tota seguretat, a 1337, precisament, la notaria va estar en mans d'un mateix notari, Joan Aomar. Cal pensar, per tant, que abans i després d'aquest interval existien llibres de jueus diferenciats de la resta dels registres.

Els quadres 3 i 4 mostren quina és la tipologia de les referències a jueus que es troben a la documentació notarial torroellenca i ullanenca al llarg dels anys treballats. Una sola ullada evidència com la immensa majoria tenen una o altra relació amb el crèdit.

Quadre 3

Registres notariais de Torroella de Montgrí, 1321-1334

Tipologia de les referències a jueus

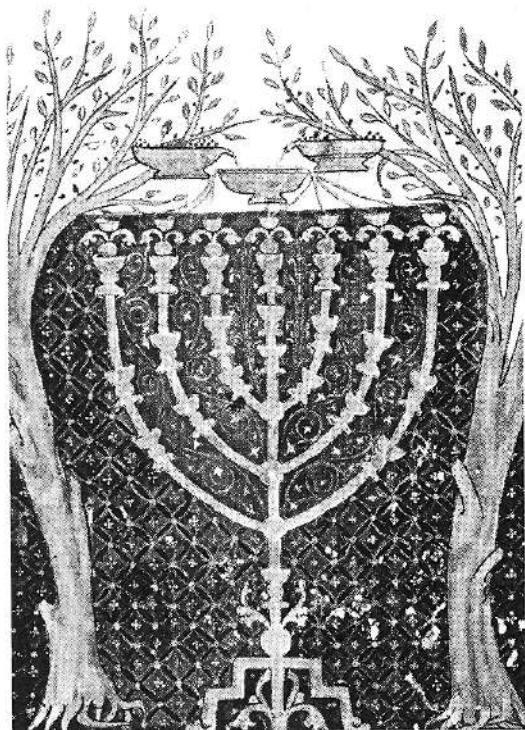
Tipologia dels contractes	1321-22	1325-6	1326-7	1333-4
Apoques	8	10	5	12
Debitoris	130	175	82	154
Renegociacions de deutes	10	10	13	19
Altres	28	14	35	11
TOTAL	176	209	135	196

Quadre 4

Registres notariais d'Ullà, 1328-1347

Tipologia de les referències a jueus

Tipologia dels contractes	1328-33	1345-7
Apoques	60	42
Debitoris	39	28
Renegociacions de deutes	52	36
Altres	21	14
TOTAL	172	120

Miniatura d'una biblia hebrea catalana de final del segle XIII

La documentació curial

A Torroella de Montgrí actuava un tribunal, cort o cúria de justícia en nom del rei, senyor jurisdiccional de la vila i del seu terme. De la majoria de les seves actuacions, en quedava constància als anomenats llibres de la cort. Encara que en la seva redacció sovint participava el notari local -donant fe de les iniciatives de les autoritats- constitueixen una font amb naturalesa pròpia. No tots els llibres de la cort, a més, eren iguals. Com a mínim hi havia dos tipus de llibres on s'anotava un petit resum - també amb abundància d'abreviatures i etcèteres - de cada actuació.

D'una banda, existien els llibres o registres d'obligacions o *libro curiarum obligationum*, on s'anotaven les obligacions curials, un tipus de crèdit atorgat davant les autoritats. I de l'altra, hi havia els que podríem anomenar simplement registres o registres generals de la

cort, que recollien totes les altres actuacions: des de multes fins a pregonis públics, passant per tutories o registraments de les missives que el rei feia arribar a Torroella per una bona colla d'actuacions relacionades amb el crèdit. De la cort de Torroella, se'n conserva un exemplar de cadascun. Un i altre són a l'Arxiu Històric de Girona i les seves dades són presentades al quadre 5.

Quadre 5

Registres de la cort de Torroella de Montgrí, 1340-1347

Referència	Tipologia	Cronologia	Total de documents	Documents referits a jueus
AHG, Ullà 170	Llibre d'obligacions	Octubre 1340 -abril 1342	906	761
AHG, Torroella 569	Registre de cort	Febrer 1344 -set. 1346	1041	385
TOTAL			1947	1146

A un i altre llibre la presència dels jueus és habitual. Els quadres 6 i 7 indiquen, de totes les actuacions registrades, aquelles on els jueus es documenten amb més freqüència.

Quadre 6

Llibre d'obligacions de la cort de Torroella de Montgrí, 1340-2 Tipologia de les referències a jueus

Tipologia dels contractes	Quantitat
Compromisos	245
Obligacions	486
Altres	30
TOTAL	761

Quadre 7

Registre de la cort de Torroella de Montgrí, 1344-6

Tipologia de les referències a jueus

Tipologia dels contractes	Quantitat
Cartes reials	5
Crides	10
Empares	112
Fermances de dret	43
Juraments	38
Requestes de pagament	138
Subhastes o ordres de subhasta	13
Altres	26
TOTAL	385

Altra documentació

Al costat dels registres notariais i curials, les altres fonts tenen molt menys pes. De la documentació generada per l'administració reial i conservada essencialment als registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó - ACA, des d'ara -no es poden espigolar ni una desena de referències explícites als jueus torroellencs que, a més, ja estan identificades als treballs clàssics de Jacobs i Régné. Pel que fa als documents eclesiàstics, el parell d'esments que fan les cartes del bisbe de Girona a jueus de Torroella que actuaven a la seva vila d'Ullà no passen de l'anècdota. És, finalment, possible descobrir una mitja dotzena de notícies puntuals als estudis de Ramon Corbella i Manuel Grau sobre les comunitats de Vic i Besalú.

Valoració de la documentació: interès i límits

Es pot establir un balanç precís de les possibilitats que ofereixen les fonts i que, evidentment, determinen el contingut del treball. En primer lloc, cal felicitar-se per la gran quantitat de dades sobre els jueus torroellencs de fa set-cents anys, prop de 2.400 referències. Cal afegir-n'hi encara unes 8.000 més que, tot i no parlar directament dels jueus ajuden a reconstruir la Torroella medieval. Aquesta no és tota la documentació torroellenca dels segles medievals, però és l'única dis-

ponible. Tan sols resta treballar els sempre misteriosos i inabastables fons comtals d'Empúries. En segon lloc, s'ha de reconèixer que la distribució cronològica de les prop de 2.400 referències no és homogènia al llarg del període treballat. El quadre 8 mostra - distribuint l'espai temporal en dècades - que com més es reula en el temps, menor és la informació disponible.

Quadre 8

Distribució cronològica de les referències als jueus de Torroella de Montgrí

Anys	Quantitat de referències	Percentatge
Abans de 1300	11	0'4%
1301-1310	18	0'6%
1311-1320	179	7%
1321-1330	589	25%
1331-1340	428	18%
1341-1348	1167	49%
TOTAL	2392	100%

En darrer lloc, no es pot passar per alt que la immensa majoria de la informació està relacionada directament o indirecta amb les activitats creditícies. És, indiscutiblement, el gran problema de les fonts i, per tant, del treball. Si l'objectiu d'aquest fos únicament analitzar el crèdit jueu de la Torroella medieval, aleshores seria un problema molt més relatiu. No és així. Cal, per tant, tractar qüestions com la demografia, les pràctiques religioses o la possible organització interna que, malauradament, queden en una foscor quasi absoluta. És per tot això que el treball té una estructura interna molt desigual, que reparteix l'anàlisi dels jueus entre quatre capítols esquifits - els 5, 7 i 8 - i un capítol 6 de dimensions quasi descomunals dedicat al crèdit jueu.

2. Torroella de Montgrí fa set-cents anys.

L'entorn: el paisatge i la vila

Els jueus de Torroella de Montgrí de fa set-cents anys eren, és clar, jueus; però ho eren tant com torroellencs. Encara que per a les jueves i els jueus la seva religió i tot allò que se'n derivés marcava una diferència fonamental amb els seus veïns cristians, el medi físic i humà on vivien era el mateix. Si es vol conèixer bé els jueus torroellencs de fa set-cents anys, cal tenir una idea precisa de la realitat històrica de Torroella de Montgrí de finals del segle XIII i principis del segle XIV.

El medi natural

El paisatge medieval torroellenc es definia per la impressionant figura del Montgrí i per la plana del Baix Ter. Ni la muntanya ni el pla, però, eren com són ara. El massís del Montgrí - i malgrat les dunes de què ja hi ha testimonis al segle XIV - era centre d'una intensa activitat humana ben diferent de la dessolació que avui hi regna. La plana del Baix Ter era en gran part una extensa zona humida on els espais secs es combinaven amb els inundats en un equilibri força inestable i on, a més, el bosc dominava àmplies superfícies.

Els orígens geològics de la plana del Baix Ter estan en els sediments que durant segles els aqüífers que la travessen - i sobretot el riu Ter - hi han anat dipositant. Això explica tant l'omnipresència de l'aigua, com la seva inestabilitat. De la importància dels espais humits, ja en dóna testimoni la toponímia. Noms com l'Estany, el Grau, el Graell, la Llona - és a dir, "terra pantanosa" -, el Rec o el Tamariu parlen per ells sols. La documentació medieval, a més, demostra que als segles XIII i XIV no eren noms fossilitzats, sinó realitats ben vives. Els aqüífers eren també molt diferents als actuals. Com que eren precisament ells que amb la seva sedimentació anaven creant els espais geogràfics, no podien existir unes conques fluvials definides. Des de la seva arribada a la plana, rius, rieres i torrents devien dividir-se en múltiples braços que fluïen fins al mar, sovint barrejant-se entre ells i formant illes i illetes com la del Maçot, entre Gualta i Torroella.

La seva quantitat i dimensió, a més, no eren gens estables i es modificaven continuament. La importància dels aiguadeixos - o

espais de terra eixuta que els canvis de curs feien sortir - n'és ben il·lustrativa. El maig de 1333 el rei autoritzava establir 40 quarterades - possiblement prop de 20 hectàrees - "de les terres ermes i incultes que el riu Ter va deixar al lloc anomenat Tamariu". Les alteracions, tant si eren per excés com per manca d'aigua, podien ser espectaculars. L'agost de 1311 els veïns de Torroella - junt als d'Ullà, Gualta, Fontanilles i Palau-sator - es queixaven al rei Jaume II que "el riu Ter, per raó de les abundants pluges i per l'afluència de més aigües de les habituals, ha canviat el seu curs" i havia causat grans destrosses, i el març de 1346 els torroellencs parlaven de les "inundacions d'aigües i pluges" que patia el lloc. Pel que fa a les secades, és ben significatiu que un dels miracles de la Mare de Déu d'Ullà - recollits en un llibre de miracles del segle XII, avui perdut, però que el viatger setcentista Villanueva encara va ser a temps de copiar - consistís precisament a fer baixar aigua per un Ter que "es trobava eixut per una gran manca d'aigua".

La plana del Baix Ter inundada

No és possible comptabilitzar tots els cursos d'aigua i, molts menys, cartografiar-los. Tan sols està clar que el riu Ter - molt més cabalós que avui dia - entre Ullà i Torroella, es dividia en dos grans braços. Un desguassava a l'actual Estarlit - topònim que significa pre-

cisament "Estuari del Ter" - on encara existeix la zona d'aiguamolls coneguda com el Ter Vell. L'altre fluïa per les parròquies de Gualta i Fontanilles i arribava al mar més o menys on hi ha l'actual desembocadura del riu. Entre un i altre braç s'ubicaven les deveses reials. Potser existia un braç que, abans d'Ullà, es desviava cap al nord i anava a morir vora l'Escala, tot i que cal relativitzar-ne la importància.

El baix nivell del sòl i l'absència de cursos profunds afavoria la formació d'estanys i aiguamolls d'extensió i fondària variables. Són les "llaunes" i "butinyans" de què sovint parlen els documents medievals. Tota la zona litoral en devia ser plena: des del Graell, a l'actual l'Estartit - on l'antic braç del Ter forma encara una llacuna de 23 hectàrees - fins al Grau, a la desembocadura meridional del Ter. Entre la vila i el litoral s'extenien llocs com l'Estany, el Butinyà o la Llona parcialment ocupats pels conreus, però que quan les aigües eren altes fàcilment tornaven a inundar-se.

El novembre de 1333 un oficial de l'infant Pere de Ribagorça declarava no poder anar a Saragossa - on l'esperava el seu senyor - ja que "a causa de les grans inundacions no era possible arribar amb barca fins a la vila de Torroella i, mentre durés la gran força de les aigües i la inundació, no era possible sortir de dit lloc de Torroella sense gran perill de la vida". La vila de Torroella, simplement, s'havia convertit en una illa.

Totes les zones humides, a més, estaven en bona mesura cobertes de boscos. El desembre de 1341 es venia una terra amb aigua-deix a l'Agulla que afrontava amb el Ter i amb una peça de bosc. Als boscos de Torroella la toponímia permet suposar-hi tamarius, verns, ullastres, joncs, romegueres o fonoll, i una venda del març de 1342 parlava "de pins i arbres del Pinell", prop del litoral. La fauna també hi abundava: el procurador reial temia el 1303 una baixada de les aigües perquè de les illes que formava el Ter "*tota la cassa s'en fugerà*" i l'octubre de 1326 eren venuts els drets "de cacera de conills i d'altres" a les deveses reials.

L'acció de l'home

Ni l'aigua ni el bosc varen frenar mai la presència humana a la comarca. Des de la prehistòria s'hi identifiquen establiments humans permanents sempre, és clar, en llocs elevats com el Montgrí o el turó

de la Fonollera. L'home va anar conquerint el medi natural al llarg d'un procés començat molt abans dels segles medievals i que, en certa manera, encara continua.

La xarxa de poblament

La xarxa de poblament medieval era encara fortament condicionada pel medi. La pràctica totalitat d'establiments humans es trobava a la vora del Montgrí. No tots, però, responien a una mateixa tipologia. Al costat de la vila de Torroella - on hi vivia la majoria de la població - existien veïnats formats per unes poques cases més o menys properes, així com alguns habitatges aïllats. A la falda de la muntanya de Rocamaura, a prop de la capella de Santa Maria del Mar, hi havia el veïnat de la Serra i no gaire lluny devia haver-hi el del Llentiscles. Ja enfilats a la muntanya, a llocs com el Mostinyà o l'Alp Llong, finalment, hi havia cases aïllades sempre lligades als cortals on es tancaven els ramats que hivernaven al Montgrí.

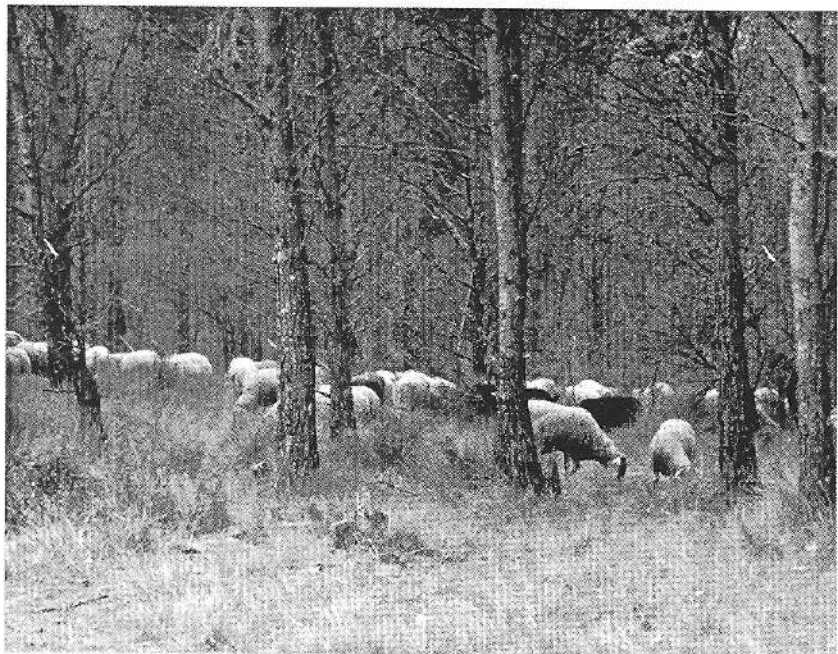
Les activitats econòmiques

La conquesta del medi natural significava la reducció dels boscos i, sobretot, l'assecament dels espais humits. Múltiples recs garantien el drenatge de les zones inundables: el Rec dels Molins travessava l'Estany, la Llona, el Graell o el Butinyà i una terra prop del Ter es venia el maig de 1310 amb tots els valls i recs que la drenaven.

L'explotació del territori era el pas següent. No d'una manera homogènia, sinó adequant-la a les possibilitats de l'entorn. Explotació forestal, recol·lecció, pesca i cacera als espais més feréstecs. Ja el novembre de 1190 es permetia fer als homes d'Ullà "els usos que vulguin a les muntanyes i als plans, a les aigües dolces o salades" de Torroella i se'ls autoritzava a "aprofitar les garrigues". A les deveses reials - espai boscós resguardat de la tala i les artigues - calia prohibir el gener de 1327 "caçar i posar-hi filats o canyes" així com "tallar llenya i emportar-se-la amb l'excepció que sigui per escalfar-se i només la que pugui ser duta a coll". L'abat d'Amer - amb drets a la zona del litoral - el març de 1327 tenia dret de rebre del seu batlle cada any un parell de llagostes, i el febrer de 1345 una crida municipal s'adreçava a "*qui pesch ho prena negun pex en la mar de Torraella*". Del mar també se'n treia corall: el gener de 1334 un veí de

Torroella i un de Palamós es comprometien amb un altre torroellenc a "treure corall de la mar de Torroella" i a lliurar-n'hi la meitat.

Tot terreny que oferís unes mínimes condicions ja era destinat a la ramaderia. A banda de l'establació d'alguns animals als closos urbans, els prats del pla i les fondalades del Montgrí eren els espais de la pastura. El febrer de 1327 s'arrendaven les pastures de les deve-ses reials amb la condició que només hi entressin vaques, eugues i bous, i excloent-ne expressament ovelles, porcs i cabres; però l'agost de 1350 s'autoritzava a tenir "*XXV besties de lana e aqueles ... menar ... en lo Plan de Torroella*" sempre que no s'hi gosés "*mesclar porch ni truja ni cabra ni boch*". La muntanya del Montgrí constituïa un punt fonamental d'un circuit de transhumància que lligava l'Empordà amb les altes valls del Ripollès i del Conflent. Extensos ramats de fins a 600 i 800 caps hi passaven la hivernada. Andreu Sàbat el 1672 en confessava la pobresa, però la reconeixia "*molt apta per a bestiar manut tant per viure y engraxar.se com per lo gust de la carn*" i el novembre de 1345 la cort privava de tenir "*mes de XXV besties de lana sino en la montanye*".

Ramat de xais al Montgrí

De totes les activitats econòmiques, l'agricultura en tenia la primàcia, ja que en una o altra mesura era practicada per la majoria de les famílies torroellenques. La distribució de l'espai agrari també optimitzava al màxim les possibilitats de cada lloc. A prop dels cursos d'aigua, s'hi sembrava lli i cànem i, al costat dels recs, s'hi concentraven la majoria dels horts i farraginals. Els horts de Torroella es trobaven a la Llona i eren regats pel Rec dels Molins cosa que demostra que el procés de drenatge va anar seguit de la conversió del paratge en un espai irrigat.

Les zones més feréstegues de la vora del Montgrí eren destinades a la vinya. De les 86 vinyes identificades en un capbreu de 1322, 10 eren al pla, 10 en lloc incert i les 66 restants a la vora de la muntanya. Moltes vinyes, a més, eren de plantació recent i al primer terç del segle XIV la plantació de noves vinyes era encara un procés obert. Les vinyes constituïen el darrer espai conreat abans d'arribar a les garrigues i als rocars. Això explica la quantitat d'arbres - oliveres i figueres, sobretot - que s'hi trobaven i que amb les seves arrels ajudaven a fixar el terreny.

De cereals, el conreu medieval per excel·lència, se'n feien per tot arreu i amb varietat. Predominaven l'ordi i el forment i també es conreava mill i un mestall difícil de definir. Al forment es destinaven els espais més fèrtils, els aiguadeixos, per exemple. Junt als cereals, sovint s'hi plantaven llegums com les faves i les veces, aquestes destinades a l'alimentació del bestiar. Els productes pagats per l'arrendament del delme i la primícia parroquials l'abril de 1341 són possiblement indicatius dels productes i les proporcions de l'agricultura torroellenca: 80 mitgeres d'ordi, 30 de forment, 10 de mestall, 20 de mill, 1 quartera de faves i 25 somades de raïm. Els veïns de Torroella, a més, coneixien la civada, el sègol i l'arròs, tot i que el seu conreu no està documentat.

Tot plegat ajuda a definir els cicles de conreu d'aquesta agricultura. El guaret n'era una pràctica habitual. L'arrendatari de les possessions de la capella de Santa Maria del Mar el novembre de 1326 havia de deixar les terres "guaretades i llaurades correctament" en acabar els quatre anys del contracte. Sobre unes mateixes terres, però, no només s'hi produïa l'alternança cereal / guaret. El mill o els llegums, gràcies al seu cicle biològic curt, podien ser sembrats al guaret o al rostoll i així no suprimir, però sí reduir, el període de repòs i d'improductivitat. Un contracte del març de 1322 fixava que, en tres anys,

d'una terra en sortiren tres collites, com a mínim una de mill i una altra de forment.

L'explotació del medi significava la construcció d'infraestructures productives com els molins, els forns i les salines. A Torroella hi havia dos complexos de molins: els d'Amunt i els d'Avall, aquests darrers també anomenats de l'Estany. Per estar sota la senyoria del rei també se'ls designava indistintament molins del rei o reials. Uns i altres eren molins fariners, però els d'Avall també drapers, és a dir, s'hi treballaven els draps. Tots eren hidràulics, però existien - o, com a mínim, havien existit - molins de vent situats a l'entrada mateixa de la vila. Una venda de l'abril de 1341 parla d'un pati "prop de la vila de Torroella, al costat del portal anomenat d'En Bofill, al lloc on es diu que en temps passats solia haver molins de vent". A ponent de la vila s'ubicaven forns on es coïen teules. Devien ser prou importants com per arribar a fixar-se a la toponímia: des del 1304 es documenta un paratge específicament anomenat el Forn de les Teules on el gener de 1334 s'arrendava una vessana amb permís per "fer i construir un forn de teules i fer teules i fondre brag". Prop del Graell, a tocar de la capella de Santa Maria del Mar, hi havia les salines, també reials, amb magatzems. El juliol de 1305 un torroellenc venia tota la sal que tenia al "sòcol de les cases de les salines de Torroella".

Les vies de comunicacions

Els processos d'artifatge, explotació i poblament varen anar acompanyats per establiment d'una xarxa de comunicacions sòlida i estable. Ja a finals del segle XIII la contrada era travessada per tota mena de vies que arribaven als límits extrems de l'espai torroellenc. El març de 1327 d'un camp no gaire lluny de la capella de Santa Maria es deia que "penja sobre el mar" i que hi passava "el camí del Mostinyà". Al pla, els cursos fluvials més modestos es travessaven per trams poc profunds o guals com el dels Molins o el Mercader. En altres casos, la fondària feia necessari el recurs a ponts i barques. La construcció i el manteniment d'un pont sobre el Ter davant la vila va ser una preocupació constant per als torroellencs.

Ja el 1278 el rei en promovia la construcció; l'octubre de 1304 les autoritats municipals es comprometien a invertir-hi 500 sous; el gener de 1311 era nomenat un procurador encarregat de rebre les deixes

pietoses que es fessin per a l'obra del pont, i el desembre de 1333 es renovava el nomenament especificant que el procurador havia de mantenir "el pont de Torroella de fusta i claus" eximint-lo, però, en el cas que "les avingudes del riu destruïssin dit pont o una part d'ell".

Existien, a més, altres ponts menors i més efimers que garantien el pas d'alguns recs. Pel que fa a les barques, el 1377 un veí tenia la concessió del "transit o passatge del riu Ter, amb barca o amb una altra fusta, amb el salari que pugui convenir-se amb els viatgers", però cal suposar que la pràctica era molt més antiga.

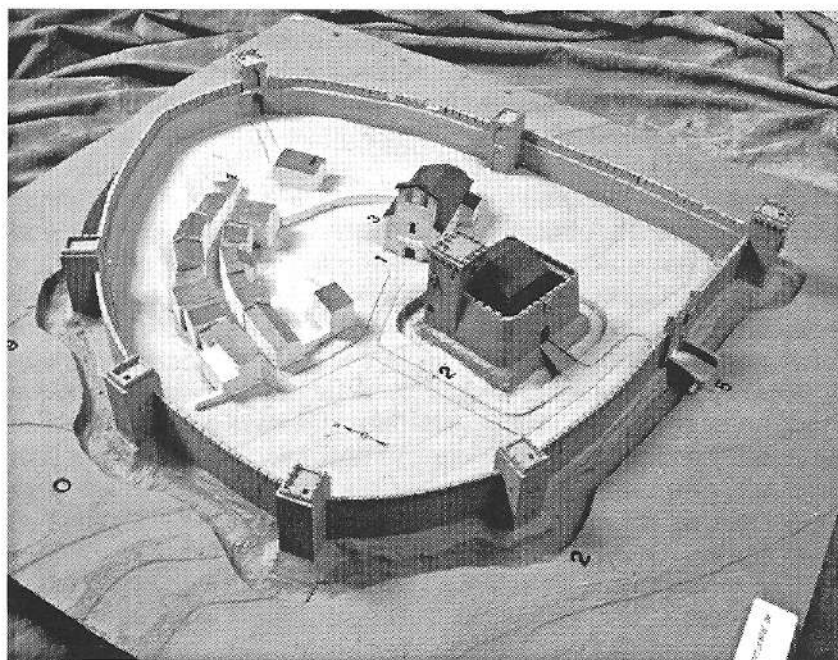
La vila de Torroella de Montgrí

La Torroella de fa set-cents anys s'articulava al voltant de dos eixos bàsics: la cellera i la vila nova. Una era el vell nucli senyorial, al voltant del temple parroquial de Sant Genís, i l'altra s'estenia al sud de la cellera, amb la seva característica forma de pla ortogonal. A la cellera, s'hi ubicaven el cementiri cristià, les residències d'alguns clergues i la casa del procurador reial, coneguda com Lo Mirador i on s'hostatjava el rei en les seves visites a la vila. Els carrers de la vila nova coincidien en allò fonamental amb els que encara avui travessen el nucli històric de Torroella.

El seu punt neuràlgic estava a la plaça porticada que complia una doble funció de centre polític social i centre econòmic. A la plaça, hi residien les famílies més benestants de la vila, les quals cedien els espais inferiors de les seves cases als artesans i mercaders locals perquè hi treballessin. El novembre de 1314, Ramon Dalmau - personatge d'enorme relleu en la Torroella medieval - establí a un comerciant de draps "dos obradors que són a dues cambres contigües, una que dona al carrer i una altra a la plaça, els quals afronten a migdia amb la plaça de Torroella i a occident en el carrer públic". Un altre àmbit sociabilitzat l'oferien el dos forns de la vila: el vell i, des de 1332, el nou. Allunyat de la plaça, hi havia el maceller o macell, és a dir, l'es-corxador i la carnisseria de la vila amb patis i taules i únic lloc on els carnisseres podien matar el bestiar i vendre'n la carn. Ja l'abril de 1298 uns pares que heretaven la seva filla es reservaven "tota la taula i pati que tenim al maceller de Torroella". Abans de 1348, el carrer del Macell era l'únic identificat amb nom propi.

Tot el conjunt urbanístic de Torroella era emmurallat. Molts immo-

bles urbans esmentaven les muralles com a afrontacions. Una muralla, a més, separava la cellera de la resta de la vila, ja que una dona afirmava el març de 1322 tenir "un casal dins de la cellera de Torroella i arribar-hi pel portal de Na Sexana". Altres portes que s'obrien a les muralles eren el portal d'En Bofill i el portell del Ter.

Maqueta que reconstrueix el nucli de la Cellerà

Les cases dels torroellencs - ells en diuen "albergs" - eren d'estructura molt senzilla. La majoria estava formada per una planta baixa i un pis - un soler - i disposava de patis, corts, eres, basses i horts annexos. L'agost de 1341, una vídua llogava per dos anys "una cambra meua del meu alberg amb el soler que hi ha a sobre"; el gener de 1334, un veí cedia a la seva mare "una cambra del seu alberg" i prometia que no tancaria la porta que tenia dita cambra vers orient a fi que la mare entrés "en el pati i en el cortal del seu alberg", i el setembre de 1345 s'amenaçava un torroellenc amb una multa si en l'espai de quinze dies no refeia els "fonaments i parts de la bassa del seu alberg de manera que l'aigua de dita bassa no entri a l'alberg veí".

Algunes cases disposaven de porxos. El gener de 1306 es feia donació de "dos obradors junt al porxo que hi ha, vers la plaça de Torroella i amb el soler que hi ha sobre dit porxo".

Pel que fa a les tècniques constructives, la pedra s'usava en el bastiment de portals rodons. El setembre de 1333 dos germans es comprometien a construir en dos mesos "amb pedres, un portal rodó amb rerespatllera, de les mides i alçades del portal rodó de l'alberg de Bernat de Gailà i amb uns vols com els de l'alberg de Pere Manyà". Cal suposar que les parets es construïen de tàpia, que la fusta era usada als embigats i que la calç dels forns que, com a mínim, hi havia al veí Sobrestany s'usava per emblanquinar. La distribució interna d'aquests habitatges no era gens complexa. Dues cambres, la cuina i el celler, n'eren l'eix central. L'agost de 1298 una vídua venia una cambra amb cortal annexa al seu alberg que afrontava "amb la meua cuina" i el desembre de 1304 un veí endeutat cedia al creditor l'ús del seu alberg "excepte el celler de dit alberg".

A la cuina es cuinava, menjava i era l'espai bàsic de sociabilitat i, al celler, s'hi emmagatzemava tota mena de productes agraris. Al seu voltant existien algunes cambres més - no gaires - destinades a dormir-hi i on també s'encabia bestiar. El mobiliari era escàs. Els mobles bàsics eren taules i escons, pasteres, llits i recipients de tipologia variada, entre els quals destacaven els destinats a guardar vi com bótes, tines o carretells. El maig de 1346 a una torroellenca - i pels deutes del seu difunt pare - li emparaven del seu alberg: "dues tines esgavellades, tres caixes, tres vaixelles, una taula de menjar, una cadira, una pastera, una post i un arcó".

3. Torroella de Montgrí fa set-cents anys. Centre de la comarca

Torroella de Montgrí, als segles XIII i XIV, mai va ser una simple vila; múltiples dimensions la convertien en el cap de tots els pobles de la seva comarca circumdant.

Centre polític

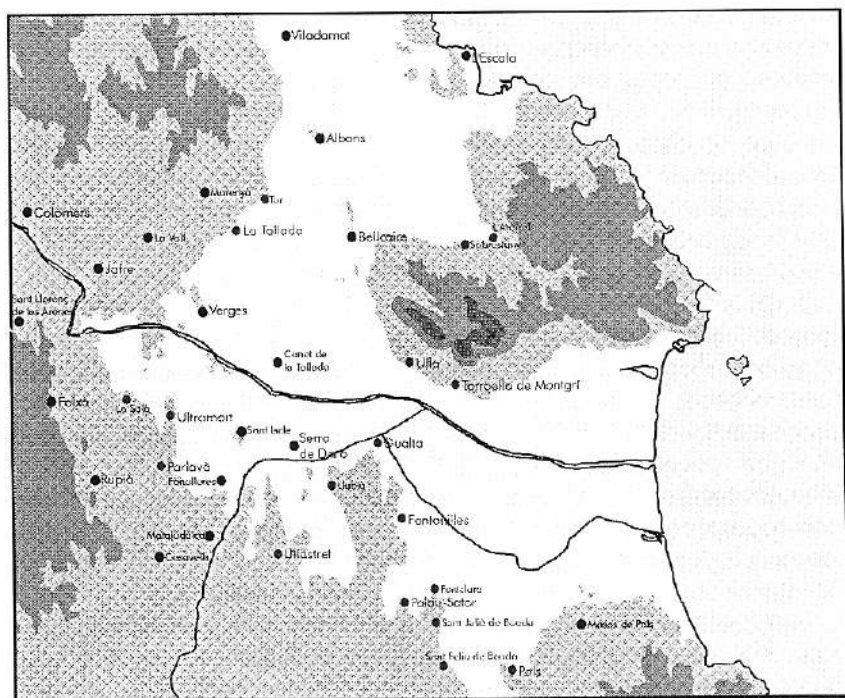
La primera dimensió de la seva capitalitat era política. Torroella era des de 1272 la base del poder reial en una zona de l'Empordà d'on fins aleshores pràcticament n'estava exclòs. La presència de senyories poderoses com les dels comtes d'Empúries i dels bisbes de Girona, però també de senyors menors com el priorat d'Ullà o els mateixos senyors de Torroella - els Santaeugènia -, convertien la comarca en una zona de domini baronal quasi absolut. En l'etapa baronal, però, hi ha els primers testimonis d'una voluntat política per engrandir i potenciar la vila de Torroella. Dels anys 1237, 1265 i 1268 daten les tres cartes de franquesa de la vila que - eliminant i reduint alguns dels drets feudals més onerosos o humiliants com la quístia o les tragines - pretenien afavorir-ne el poblament. L'expansió urbanística de Torroella més enllà de la cellera també va començar sota el domini dels Santaeugènia.

Des del 1272 la monarquia va estimular el poblament i el desenvolupament de la vila. L'exempció de l'eixorquia concedida el juny de 1304 per Jaume II n'és un exemple clar. El domini sobre la vila s'estenia, a més, sobre la seva baronia o terme del seu castell. El juny de 1314 s'afirmava que el terme del castell de Torroella s'establia "des d'orient, fins al mar; des del sud, fins a Fontanilles; des del nord, fins al port de Montgó prop del castell d'Empúries; des d'occident fins més enllà del lloc d'Ullà". Dins el terme torroellenc, per tant, s'hi acollien les parròquies de Torroella, Gualta, Fontanilles, Ullà, Canet, Llabià i els veïnats - pertanyents a la parròquia de Belcaire - de Sobrestany i de l'Aragall, aquest darrer avui desaparegut. A Torroella residien els oficials reials - essencialment el procurador i el batlle - i, de tant en tant, el mateix monarca.

La sobirania reial donà a Torroella un cert protagonisme dins la política de la corona. Era una de les viles convocades a les corts cata-

lanes amb regularitat: l'abril de 1305 eren escollits dos veïns per "comparèixer per tota la universitat dels homes de dit lloc a la cort general que el senyor rei vol celebrar a Barcelona amb els seus nobles i els prohoms de les seves ciutats i viles". Els seus veïns eren cridats a les armes quan calia - Pere el Gran en reclamava l'abril de 1285 dos-cents homes armats - i el seu castell servia de presó als enemics de la casa d'Aragó. Narrant la invasió francesa del 1285, Bernat Desclot deia: *"E lo rei d'Aragó féu menar los tres fills del rei de Mallorques a un castell seu qui és riba mar, que ha nom Torroella de Montgrí, e aquí féu-los ben guardar"*.

L'interès reial per Torroella com a punt estratègic culminarà, és ben sabut, amb la decisió de construir el castell del Montgrí per controlar i intimidar els comtes d'Empúries. El castell no s'acabà mai, ja que la incorporació de la casa d'Empúries a la corona va fer-lo innecessari, tot i que restaria fins avui com el símbol més emblemàtic de Torroella.

Plànol amb les poblacions del Baix Ter a l'edat mitjana

Una de les conseqüències de la promoció de la vila devia ser la concessió per part de la monarquia d'institucions de govern a la "universitat", és a dir, col·lectivitat dels torroellencs. De sempre havien existit uns veïns més o menys significats que, quan calia, assumien la representació del conjunt dels habitants. A la carta de franquesa de 1265, hi intervenia una colla de veïns en nom propi i de "tota la universitat del poble de Torroella de qui tenim la representació en aquest cas".

De mica en mica va anar cristal·litant una organització permanent. Diferents factors havien de contribuir-hi. D'una banda, la voluntat de disposar d'una representació permanent davant les autoritats senyoriales i, d'altra, la necessitat de gestionar les activitats i els béns d'interès comú: la construcció i el manteniment del temple de Sant Genís i del pont o la gestió de l'hospital. L'obra parroquial, confraria destinada a vetllar per l'edificació de l'església, possiblement va ser la primera organització veïnal permanent. En la nòmina dels més antics obrers parroquials es troben ja molts dels llinatges que presidiran el futur règim municipal. Del 1304 data la més antiga referència a l'obra quan nou veïns "de consell i voluntat de tota la universitat de pròcers" nomenaven per un any tres "síndics i actors per regir l'obra de l'església del beat Genís de dit lloc" autoritzant-los a rebre llegats i a vendre els béns de la parròquia. A les primeres dècades del segle XIV es va anar definint un govern específicament municipal.

El gener de 1310 tretze torroellencs "per nosaltres i per tota la universitat de pròcers de la vila de Torroella" designaven tres síndics "per regir i governar dit lloc" per un any comptant des la festa de la Circumcisió, i el setembre de 1322 la "universitat dels homes de Torroella, aplegada a la plaça de Torroella" i davant dels oficials reials nomenava dos síndics o cònsols a fi de passar comptes amb els seus predecessors i atendre les necessitats de la universitat comptant sempre amb l'assessorament de deu consellers. La consolidació definitiva del municipi torroellenc va venir - igual que la de moltes altres viles catalanes - de les necessitats fiscals de la monarquia, ja que només una entitat sòlida podia exigir els impostos municipals amb què es pagaven les exigències de la corona.

A la dècada de 1340 el govern local estava integrat per dos cònsols o síndics i quatre jurats que ja gestionaven els seus propis ingressos fiscals: els bans - o multes - i, sobretot, les imposicions sobre el comerç de blat, de vi, de carn i, possiblement, de draps. El lligam entre poder i impostos municipals i fiscalitat reial, a més, era

nítid: el novembre de 1341 els cònsols garantien el pagament de les 240 lliures amb què la vila havia de contribuir a la preparació de l'armada reial i el març de 1342 s'arrendaven les imposicions del blat, del vi i de la carn per 295 lliures.

Centre econòmic

La superioritat econòmica de Torroella és més clara que la seva capitalitat política. Per a tota la contrada, Torroella era el mercat on d'una banda s'intercanviaven béns i diners i d'altra s'entrava en contacte amb xarxes comercials i financeres d'abast més ampli. Les causes del desenvolupament econòmic estan en la coincidència d'unes condicions geogràfiques favorables amb una voluntat política de potenciar l'economia local.

Així, cal recordar tant el paper clau de la vila en els grans eixos de la transhumància com l'accessibilitat de Torroella al mar. Encara que el Ter només fos navegable per embarcacions petites, naus i galeres podien mercadejar als graus del litoral i, especialment, a l'avui desaparegut embarcador de la Morgonera, a les illes Medes. De mesures favorables a la l'economia se'n troben ja el 1190 quan es prohibia als veïns d'Ullà sacrificar bestiar i vendre carn els diumenges per no perjudicar el mercat de Torroella, així com a la carta de franquesa de 1237 on la lleuda o el dret sobre el comerç es limitava als cereals i encara a una taxa moderada.

Els resultats no havien de fer-se esperar: des que les fonts ho permeten, l'activitat econòmica que s'identifica a Torroella és notable. A l'hivern els torroellencs feien pasturar les seves ovelles al Montgrí i a l'estiu les enviaven cap a les pastures de l'Alt Ripollès i l'Alt Conflent. Al mes de maig la vila de Torroella i el massís del Montgrí es convertien en un autèntic formiguer humà quan s'esquilaven els animals, s'iniciava la marxa cap a les valls pirinenques i es feien efectives les vendes de llana sovint acordades amb antelació. Quan el 1305 el rei Jaume II concedia als torroellencs poder celebrar vint dies de fira al maig, no feia més que institucionalitzar una pràctica ben arrelada.

Lligat a la transhumància, es consolidava un actiu mercat de bestiar i de draps. La vila de Camprodon era capdavantera en la producció de draps de llana i una part important de la llana torroellenca era

venuda a mercaders de la vila pirinenca. La seva participació en el comerç de llana va anar disminuint al llarg del període estudiat. D'adquirir el 86% de la llana venuda amb contracte notarial l'any 1325-6, els mercaders de Camprodon passaven a rebre "només" el 23% el 1341-2. Darrere la davallada, però, no hi havia una crisi de la ramaderia, sinó la consolidació de la draperia torroellenca. D'artesans, a la vila n'hi havia de tota mena: s'esmenten mestres d'aixa i ferrers el 1298, sastres el 1304, pellissers, fusters, pedrers i sabaters el 1311. La producció tèxtil - la més emblemàtica de l'economia medieval - ja existia a finals del segle XIII, per bé que no semblava del tot desenvolupada.

El mercat torroellenc ja era un motor de l'economia a l'edat mitjana

L'agost de 1298 un veí de Puigcerdà es comprometia a ensenyar a un torroellenc l'art de tenyir draps de llana de color vermell, morat, escarlata, groc, negre, violat i verd i draps de lli de color vermell i groc, i un home de Perpinyà, el desembre de 1309, acceptava ensenyar a un veí de Torroella en l'ofici de teixidor. Aviat les activitats tèx-

tils es varen consolidar. El novembre de 1325, un pareire originari de Castelló, però ja establert a Torroella, cedia per un any a una societat de tres altres pareires el seu tirador de draps, un perol i altres eines de tenyir, unes forques i la seva part al molí draper. L'obligació que Alfons el Benigne va establir per als pareires locals l'agost de 1333 de fer tenyir els draps als tints de la mateixa Torroella és tant un exemple del desenvolupament d'aquesta draperia com de la voluntat reial de promocionar-la encara més.

La presència a la vila de mercaders era, per tant, habitual. Tot i que modest, Torroella de Montgrí era un punt en la densa xarxa de relacions comercials que travessaven el món mediterrani i la cristiandat occidental ara fa set-cents anys. Els torroellencs disposaven - sovint compartint-ne la propietat - d'embarcacions petites amb les quals transportaven productes agraris com blat, farina, vi, oli o fruita seca. Ja el 1248 és quasi segura la presència d'una barca torroellenca al port de Marsella i el setembre de 1305 un torroellenc noliejava a un altre la seva barca "amarinada de sis mariners" per portar 55 cafissos de vi a Mallorca i - en cas de no poder-hi vendre la mercaderia - a Bona, Càller o Bugia.

També hi arribaven mercaders forasters: el setembre de 1298, s'arranjaven els deutes pendents entre un torroellenc i el procurador de tres mercaders -un d'ells d'Arràs- que actuaven a Montpeller i, el juny de 1341, un comerciant de València - empresonat a Torroella - nomenava dos procuradors perquè li fessin arribar des de Tortosa l'embarcació *Sant Antoni* carregada de forment aragonès. De vegades, Torroella tan sols era una etapa dins un trajecte més llarg. El febrer de 1315 es trobava a la vila un mercader de Lisboa que transportava peix salat a Cotlliure amb una coca del Puerto de Santa Maria i el gener de 1346 un comerciant de Girona venia a un Sant Feliu de Guíxols les 125 salmes de forment de Sicília que tenia en una nau ancorada a les Medes i que es comprometia a descarregar entre els ports de Salou i Penyíscola, però - atès l'estat de guerra entre la corona d'Aragó i la de Mallorca - no al de Cotlliure.

La concentració d'activitats econòmiques a Torroella va significar la subordinació de tots els pobles de la rodalia. Cartografiar aquesta dependència és senzill. De 34 vendes a crèdit de cereals registrades a la notaria l'any 1341-2, 14 eren fetes a torroellencs, 5 a veïns de Fontanilles, 3 a veïns d'Ullà, 3 a veïns de Gualta, 2 a veïns de Sobrestany, 2 a veïns de la Tallada, 1 a veïns de Tor, 2 a gent del lloc

de Garrigoles i, finalment, 2 a persones d'origen incert. Per altra banda, de les 18 vendes, també a crèdit, que el draper torroellenc Ferrer Sabater va registrar el novembre de 1332 al seu llibre de notes, en 5 casos els compradors eren de Torroella, en 4 de Gualta, en 2 de Llabià, en 2 de Sant Climent de Peralta, en 2 d'Ultramort, en 1 de Fontanilles, en 1 de Serra de Daró i en un darrer de Palafrugell.

Si d'aquests testimonis i d'altres de semblants es descompten els llocs més allunyats i menys citats, es defineix un espai integrat per les viles i llocs d'Ullà, Gualta, Fontanilles, Llabià, Serra de Daró, Canet, Sant Iscle, Fonolleres, Bellcaire, Sobrestany i l'Aragall. La influència econòmica de Torroella, de fet, s'aturava allà on començava la d'altres viles com la Bisbal o Castelló d'Empúries.

Centre demogràfic

No és cap novetat que abans de la segona meitat del segle XIV no hi ha fonts per a l'estudi sistemàtic de la població. És, doncs, impossible saber quanta gent vivia a Torroella de Montgrí fa set-cents anys. El fogatjament de 1359 indica que Torroella - amb 178 focs - tenia unes quatre vegades més població que Ullà o Gualta - amb 43 focs cadascuna - i unes vuit vegades més que Fontanilles, on només es comptaven 21 focs. Per a les dècades anteriors les proporcions devien ser similars. Les xifres absolutes de població, però, eren més elevades: a Fontanilles el 1323 i a Ullà entre 1337 i 1339, per exemple, s'identifiquen com a mínim 55 i 118 habitatges respectivament.

Del moviments migratoris tampoc hi ha res més que vagues impressions. D'una banda, hi havia una emigració cap a València i, sobretot, Mallorca i, d'altra, és perceptible l'arribada a Torroella de gent de les altes valls del Ripollès i del Conflent, així com de la Garrotxa, el Vallespir i el Rosselló. El juny de 1298 un veí de València feia procurador a un torroellenc perquè reclamés els 300 sous que el seu difunt sogre, també de Torroella, havia deixat a la seva dona; el maig de 1304 un "habitant de Menorca" feia procurador el seu germà de Torroella per cobrar el preu d'un cavall que va vendre "en temps dels francesos" - és a dir el 1285 - a un noble torroellenc, i el març de 1312 un mallorquí reconeixia haver estat satisfet pel seu germà de Torroella dels seus drets hereditaris.

El juny de 1309, d'altra banda, el procurador senyorial de Castellfollit de la Roca reclamava el retorn a Montagut de Fluvià d'un matrimoni que s'havia traslladat a Torroella, ja que *"lo mas dez Torrens de z.Oliva lo cal vos sabetz tener ... sia desemparat per vosaltres"*; el maig de 1333 una torroellenca encarregava al seu marit que li vengués un alberg que ella tenia a Queralps i un camp situat "al costat de l'església de Santa Maria de Núria", i el juny de 1341 un home "oriund de Pi, del bisbat d'Elna, ara habitant a Torroella" donava al seu nebot un ase que havia restat al lloc d'origen. La cronologia d'aquestes migracions, però, no va ser coincident, ja que la marxa a Mallorca i València és produï bàsicament a finals del segle XIII i principis del segle XIV, mentre que l'arribada de muntanyencs va manifestar-se durant tot el període. La immigració pirinenca, a més, estava directament lligada a la transhumància i en bona mesura devia ser estacional.

4. Torroella de Montgrí fa set-cents anys.

Els homes

És en aquest entorn on els homes i les dones de Torroella de Montgrí vivien i morien. La seva existència, però, no s'entén si no és comptant que la seva era una societat feudal. És a dir, que la definició i jerarquització de les persones s'establia bàsicament en funció de la seva categoria jurídica. No tothom, doncs, era legalment igual: hi havia els globalment anomenats "senyors" o "nobles" que, pel fet de ser-ho, gaudien de privilegis i, sobretot, de drets sobre les persones i els béns dels designats, també genèricament, com a "vassalls" el destí dels quals era el sotmetiment permanent.

Els senyors

D'entre tots els senyors torroellencs en destacava el rei d'Aragó, no com a monarca, sinó com a principal senyor del lloc.

Els reis d'Aragó

Els reis d'Aragó eren en primer lloc els senyors jurisdiccionals del terme del castell. Detentaven, per tant, els drets sobre la justícia, la defensa, els monopolis o els espais naturals en el terme del castell de Torroella. Per bé que en llocs com Ullà o Fontanilles la jurisdicció era compartida amb altres senyors, dins la parròquia de Torroella no era contestada per ningú. El rei nomenava els jutges, els escriptors, els saigs, els notaris i tota mena de càrrecs menors. El juliol de 1345 el rei Pere proveïa el càrrec de "l'ofici de bada del castell de Torroella" amb l'obligació que "toqui el corn a l'aurora i també que badi - observi - de dies a la torre de costum i també marqui amb el corn la batalla i la mitjanit".

El rei controlava els molins, els forns, els boscos, les deveses, les salines, l'aprofitament de la muntanya, així com la circulació de mercaderies: el juny de 1298 el batlle reial acceptava cobrar "per raó de lleuda, per cada sac de blat, 2 diners i res més" i no 6 com pretenia. En nom del rei i "amb so de tuba i a la plaça de Torroella"

es feien les crides que regulaven la vida ciutadana: des de la prohibició de "*portar negunes armes per la vila de dies*" a la notificació que "*les fires de Castaylon d'Empuries comensaran lo primer Demenga ans de la festa del Ramis palm primer vinent*".

El rei, a més, era senyor de *persones pròpies* que patien la servitud personal. Tot i que la servitud era desconeguda a moltes viles, no era el cas de Torroella: molts dels seus veïns eren persones pròpies del rei i estaven sotmesos a mals usos com la remença o l'eixorquia. Ja el maig de 1298 el procurador reial redimia la filla d'un torroellenc "dona pròpia del rei" pels acostumats 2 sous i 8 diners, i per bé que el juny de 1304 el rei eximia els torroellencs de l'eixorquia, l'octubre el mateix procurador encara rebia 26 sous "per raó de l'eixorquia d'una dona que morí sense fills legítims".

Finalment, a Torroella el rei, com a senyor directe o eminent de moltes terres i cases, cobrava censos dels tinents o propietaris útils d'aquests béns i es quedava amb una part del preu - el lluïsmo o foriscapi - si se'ls venien. El març de 1322 per una vinya una vídua pagava al rei una somada - la càrrega d'una somera - de raïms i dues mitgeres i una quartera de vi novell, un altre veí li entregava cada any tres quarteres d'ordi i una gallina per un alberg dins la vila i, quan l'abril de 1305, es varen alienar per valor de 600 sous tres terres tingudes "en domini directe per la reina", en nom d'ella varen ser reclamats 50 sous com "el lluïsmo i foriscapi de dits 600 sous". Tot i les estades que feien els reis a Torroella, els seus drets eren gestionats per procuradors i batlles i majoritàriament arrendats a torroellencs benestants que n'avançaven l'import.

El maig de 1298 s'arrendaven per un any "els rèdits de la vila i terme de Torroella, excepte els ingressos de tot el forn de dita vila, la cort, la meitat dels foriscapis i terços" per 3.000 sous i mig marc de plata, i entre el desembre de 1341 i el gener de 1342 eren arrendats els molins, els bans i els altres drets - menys la meitat dels lluïsmos - per 8.300, 100 i 7.520 sous respectivament.

Els altres senyors

A Torroella de Montgrí, però, hi havia molts altres senyors. Alguns eren religiosos i no residien a la vila. És el cas de l'abat del monestir d'Amer amb drets a la zona de la capella Santa Maria del Mar - el

capellà de la qual, a més, nomenava -; de l'abat de Sant Miquel de Fluvià, els homes propis del qual podien triar si li pagaven una oca o 16 diners el maig de 1309, o del monestir de Santa Anna de Barcelona, amb drets sobre albergs de la vila. Altres formaven part del clergat local, com el prevere de l'altar de Sant Jaume de l'església que el 1322 només d'onze immobles urbans rebia 16 mitgeres i una quartera d'ordi i 16 gallines, o com el rector parroquial que percebia censos a les riques hortes de la Llonja.

Els senyors laics també podien ser residents o absentistes. Residents com Dalmau de Gualta, a qui l'agost de 1308 el total dels seus drets li aportava 20 mitgeres i una quartera d'ordi, 12 gallines, 2 sous i 8 diners, mig anyell, dues espatlles de moltó, una oca i un pernil i mig; com Joan de Prat, que el 1312 establia horts a l'anomenada Horta d'En Prats, al costat del Ter, a canvi d'una entrada de 20 sous i dues mitgeres d'ordi de cens, o com Francesc de Palafrugell, que el maig de 1325 exigia un cens de 10 mitgeres d'ordi sobre un cortal al Llentiscar les possessions del qual, a més, prohibia que es disgreguessin. Els membres de la família dels Torroella de Mont-Ràs, que el 1329 rebien un terç del delme parroquial, en canvi, residien a la Bisbal. D'aquests drets se n'encarregava la gestió als batlles - reservant-los una part dels ingressos - i s'arrendaven a qui millor els pagués.

La majoria de les terres de l'abat d'Amer pagava tasca, mitja calcatura i delme - teòricament un onzè, un vint-i-dosè i una desena part de la collita - a l'abat, el batlle rebia el braçatge - un onzè -, el correu i la guàrdia i, finalment, es reservava la primícia per al capellà de Santa Maria del Mar. L'abat, però, el juny de 1310 arrendava la seva part durant dos anys per 440 sous.

El grup senyorial no era homogeni ni es limitava a ser un simple receptor de drets feudals. Les rendes dels senyors menors no eren suficients per mantenir les seves despeses i habitualment s'endeutaven. Dalmau de Gualta, el gener de 1305, devia a un matrimoni de Monells 261 sous que garantia amb els seus rèdits a Sant Iscle; l'abril del mateix any declarava deure'n 150 al batlle de Torroella i li cedia una mula com a penyora, i el juny obligava els seus rèdits de Torroella per garantir el preu de 40 mitgeres de forment que ell i la seva muller havien comprat. La majoria es dedicava a activitats diverses. Alguns, a la cria de

bestiar i la venda de llana, com el sagristà de Torroella, senyor d'homes propis, que el juliol de 1341 tenia 100 moltons, o el capellà de Santa Maria qu., el novembre del mateix any, venia la llana de les seves 26 ovelles.

Altres exercien de procuradors i batlles dels senyors absents. Només l'any 1312 Joan de Prat feia de procurador de tres nobles diferents i Pere de Llabià o Francesc de Palafrugell només serien senyors modestos, sinó fos la seva condició de procurador i batlle reial respectivament. És també el cas del llinatge dels Prat, permanentment vinculat als càrrecs judicials locals. Finalment, alguns nobles feien fortuna a les empreses militars de corona, com un Llabià gratificat el 1323 per l'infant Alfons a l'illa de Sardenya.

Els dots que oferien als seus fills superaven sempre els 500 sous, tot i haver importants diferències entre ells. Així, els Llabià podien oferir 4500 sous a la seva filla el gener de 1299, mentre que els Uguet - originaris de Canet i batlles de Torroella - el juny de 1304 n'oferien 700. La seva alimentació devia ser abundant i variada. Això no significa, però, que anessin de banquet en banquet, sinó que menjaven pa de forment i carn i bevien vi habitualment. Pel que fa als béns materials, alguns com el sagristà o la família Prat vivien a l'espai privilegiat de la plaça i el seu vestir era d'una certa riquesa i varietat.

El batlle de Torroella podia oferir dins del dot a la seva filla "roba de bis de París, és a dir, una capa, una sobrecapa, una túnica i tantes sabates com vulguis". No els mancava algun objecte de luxe, com els "treballs de perles" obligats per raó d'un deute per Joan de Prat el maig de 1341 i fins alguns llibres com el "Digest Vell incomplet fins al setzè llibre inclòs" i el "Volum i el Digest Nou" que el mateix Joan de Prat empenyorava la primavera 1341 o com un "*Flos Sanctorum*" que posseïa el cavaller Domènec Granyena el 1351. Igual que la vida, la mort dels nobles també s'envoltava d'una certa ostentació. Qui s'ho podia pagar, es feia enterrar a l'església de Torroella o al monestir d'Ullà. El juliol de 1325 el cavaller Ramon Torroella donava quatre mitgeres de forment de cens a l'església "per fer servei de difunts l'endemà de la festa de Sant Martí cada any" i "per absoldre el sepulcre dels meus pares i meu".

Els vassalls

Si tots els senyors no eren iguals, hi havia moltes més diferències entre l'immens grup format pels vassalls. Fora del cas de les minories religioses i dels esclaus, la riquesa és l'únic criteri que permet resseguir aquestes diferències.

Els grans ramaders, censalistes, batlles i cònsols

Unes poques famílies torroellenques monopolitzaven indiscutiblement la riquesa i el poder dins la vila. Eren llinatges com els Dalmau, els des Llaner, els Gerald, els Cailoç, els Torró, els Bonfill, els Pich, els Narbonès o els Sech. Alguns d'ells, a més, units per aliances matrimonials.

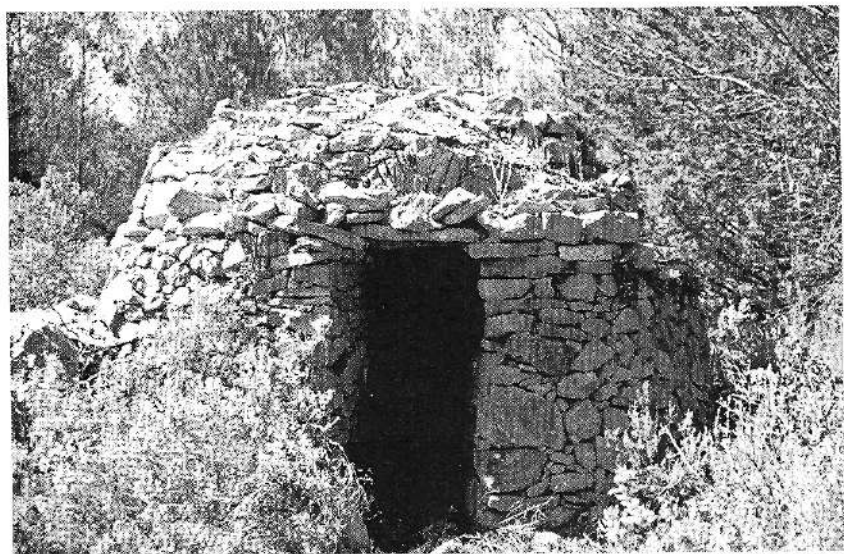
Tot i haver diferències entre ells, les seves fortunes eren considerables. Els dots que pagaven a les seves filles ho demostren: el juny de 1298 Guillem Torró entregava 2.000 sous; 2.500 sous Pere Pich, el març de 1322; Pere Gerald, 3.000 sous l'octubre de 1333, i Joan Cailoç, 5.000 sous el desembre de 1305 en emparentar amb els des Llaner. De tots ells, els més rics eren els Dalmau i des Llaner: Ramon Dalmau heretava el seu fill Pere el març de 1325 amb 6.000 sous i l'abril de 1344 Ramon des Llaner garantia els 7.000 sous del dot de la seva filla sobre "una caixa gravada d'argent i dues taces d'argent i vint-i-quatre culleres d'argent". La seva presència en les màximes jerarquies de poder local era constant.

El juny de 1304 Joan Cailoç i Ramon Dalmau ja eren els obrers parroquials i l'abril del 1305 els representants de la universitat. Ramon Dalmau encara ho era el maig de 1309 i el gener de 1312 tornaven a repetir els dos, però junt a Bernat Cailoç. Pere Sech i Berenguer Narbonès eren consellers de la universitat el setembre 1321, Joan Cailoç i Ramon Dalmau reapareixien el maig de 1322 com a prohoms encarregats de l'hospital de la vila, Joan Rufach va ser cònsol el 1333, Ramon des Llaner ja havia ocupat un càrrec de responsabilitat municipal abans de 1333, i el maig de 1341 Ramon Dalmau - segurament fill de l'anterior - i Ramon des Llaner ocupaven el consolat de Torroella.

L'origen de les seves fortunes s'ha de relacionar d'una o altra manera amb la ramaderia a l'engròs, ja que membres de tots aquests

llinatges figuraven entre els majors i més antics propietaris d'ovelles. Ja l'abril de 1309 Arnau Ramon des Llaner i Ramon Dalmau arrendaven les pastures del port de Tegurà, al Ripollès; el maig de 1322 Bernat Torró venia la llana de les seves 200 ovelles; el maig de 1325 Pere Gerald venia la del seu ramat de 500 caps, mentre que el bestiar dels Dalmau i els Bonfill s'elevava el 1341 a 840 i 600 animals respectivament. Les seves activitats, però, no es limitaven a la ramaderia i a la venda de llana.

Tots eren tinents de terres, encara que en unes dimensions massa modestes com per considerar-los potentats agraris. Alguns es dedicaven al comerç: el gener de 1309 Ramon Dalmau venia farina a l'exèrcit reial que assetjava Almeria i Berenguer Narbonès, l'agost de 1311, venia draps a la noblesa local i portava els seus propis llibres de comptes. També destinaven els seus diners a les inversions creditícies. Primer en forma de comanda: el febrer de 1305 Bernat Torró deixava 15 lliures a un veí de Torroella a canvi de la meitat dels beneficis que generessin. I des de mitjans de la dècada de 1320 en forma del clàssic censal. Només entre el maig de 1325 i el gener de 1326 els membres de la família des Llaner compraren 25 mitgeres d'ordi de cens per 614 sous i Joan Rufach ja adquiria censals el 1334.

El massís del Montgrí ha deixat nombrosos testimonis d'activitats
agrícoles i ramaderes

La riquesa i el poder d'aquestes famílies, en un principi no nobles, no significava que estiguessin enfrontades a l'aristocràcia. Ben al contrari, les relacions entre un i altre grup eren tan estretes i cordials que cap a les dècades de 1330 i 1340 ja era difícil establir una distinció clara entre ells. Membres de les famílies benestants exercien oficis dins l'administració senyorial. Els Torró i els Dalmau detentaren llargues temporades la batllia reial a Torroella i el juny de 1325 Bernat Pich feia de procurador de petits senyors absentistes. L'arrendament de drets feudals els permetia invertir diners i augmentar la influència: el maig de 1309 l'omnipresent Ramon Dalmau comprava part dels rèdits reials a Torroella per 2.000 sous i Bernat Cailoç arrendava el desembre de 1321 per 5.500 sous els drets dels molins reials.

La seva aproximació a la noblesa culminava amb la compra de drets feudals i amb unions matrimonials. Quan a finals de 1314 Ramon Dalmau establia cambres, patis i obradors a la plaça per la considerable quantitat de 1.100 sous i a canvi d'un total de 160 sous de cens, ho feia en virtut dels drets que tenia el cavaller Pere de Llabià; el febrer de 1304 la filla del batlle Guillem Torró es casava amb l'hereu de la família noble dels Prat i l'agost de 1312 Ramon Dalmau casava la seva filla - dotada amb 4.200 sous - amb el batlle de Peratallada.

Pagesos, artesans, mariners, pastors i traginers

Fora de l'elit vilatana s'ubicava, és clar, la immensa majoria de torroellencs: una majoria que per sobreviure depenia del seu propi treball manual, però que posseïa almenys d'una part del seu utilitatge productiu. Un treball manual i un utilitatge, a més, que en una major o menor mesura sempre s'aplicaven al conreu de la terra. Les estratègies de subsistència d'aquesta gent s'entenen molt millor en una dimensió no individual, sinó familiar, i tenint en compte que la pluriactivitat era la norma. Des del pagès que treballava la terra, però que en venia part dels fruits, fins l'artesà que disposava d'algunes feixes, passant pels pescadors, picapedrers, paletes, traginers o pastors que omplien els períodes d'inactivitat amb el conreu d'una vinya o un hort i amb la venda al minut dels productes que en collien. I tots ells, és clar, auxiliats per dones i fills.

Tothom, a més, disposava de bestiar i molts combinaven la pròpia ocupació amb el treball assalariat per compte d'altres. Tan aviat les

dones pageses teixien per als artesans locals com els aprenents d'aquests deixaven temporalment l'obrador per anar a segar o a veremar. No eren, doncs, unes economies d'autoconsum o, com a mínim, no ho eren plenament. De la terra que conreaven, en treien i en consumien tant com podien, però l'accés al mercat era habitual i els intercanvis eren d'una gran varietat.

Els volums de les seves fortunes també eren diversos, però poquíssimes vegades pagaven dots de més de 1.000 sous. La majoria de dots documentats mai ultrapassaven aquesta quantitat: dels divuit acords matrimonials establerts entre 1298 i 1299, un - corresponent a la família noble dels Llabià - fixava un dot de 4.500 sous, quatre eren constituïts només per béns immobles i els restants oscil·laven entre els 400 i els 1.000 sous.

A la majoria de llars les diverses vies d'obtenir ingressos s'anaven adaptant a les necessitats de cada moment. Sense cap luxe, però tampoc sense caure en la indigència. Quan, per qualsevol raó, les despeses eren més de les normals o es reduïen els ingressos, els equilibris es trencaven i no hi havia altra sortida que l'endeutament. Endeutar-se era una situació normal per a aquestes famílies. Si la llista de vint-i-tres torroellencs que el març de 1327 juraven fidelitat a dos senyors es compara amb les actes d'endeutament que de l'octubre de 1326 al febrer de 1327 es varen atorgar a la notaria local, en resulta que 8 d'ells - el 35% - s'havien endeutat. I si s'hi afegeixen els que reconeixien deutes entre el març de 1325 i el de 1326, la xifra puja a 13, és a dir, el 57% del total. La forma que podia prendre l'endeutament era molt variada. La més habitual era el simple debitori, amb interès o sense.

També s'usava regularment la comanda monetària per la qual qui necessitava diners en rebia compromentent-se a tornar-los amb la meitat dels beneficis que haguessin generat. En molts debitoris i comandes, fets teòricament sense interès, la quantitat de diners reconeguda al document i exigible al debitor devia ser superior a la realment lliurada. Altres formes d'endeutament eren la venda d'un bé immoble a carta de gràcia i, a partir de la dècada de 1320, el censal. La primera definia un termini dins del qual el venedor podia tornar els diners i recuperar el bé alienat, de manera que els guanys que el comprador pogués obtenir del bé durant el temps que en disposés equivalien als interessos.

El segon implicava la venda, també a carta de gràcia, per part de l'endeutat d'una pensió - normalment en cereals - que garantia sobre un bé immoble i en la qual el preu representava el capital i la pensió, els interessos. Sense manllevar diners directament, també es podia caure en l'endeutament, ja que tota mena de contractes implicaven pagaments a terminis: des de compres a crèdit - les de cereals, bestiar i roba eren majoritàries - fins als lliuraments de dots i herències.

Que no era un endeutament propi d'unes economies familiars emprenedores i necessitades de capitals per invertir ho demostren les condicions dels crèdits. Les quantitats degudes eren modestes, poques vegades passaven de 100 sous, i es concentraven en els mesos difícils d'hivern i principis de primavera. Quan és possible detectar-ho, es veu com els diners es destinaven a garantir la simple supervivència de la família. Es compraven petites quantitats de béns de consum com gra o draps, s'adquirien modestíssims béns de producció - un bou o un grapat d'ovelles - o bé es pagaven despeses extraordinàries com dots i herències. I això tenint en compte, a més, que tot plegat ja s'acostumava a satisfer a terminis. Amb tot, la morositat - no de mesos sinó d'anys - i l'impagament eren la norma.

Sovint s'assumien nous deutes per cancel·lar-ne de vells o s'ofereien als creditors els dots i les herències pendents com a garantia. No era estrany que alguns deutors acabessin amb els béns emparats i subhastats a fi de satisfer uns deutes que havien anat acumulant durant anys. Els balanços i equilibris d'aquestes famílies, però, devien ser encara més complexos. Una mateixa persona, per exemple, podia ser al mateix temps prestamista i deutora i era habitual que grups de deutors s'avalessin mútuament. Darrere l'endeutament, hi alenava tot un seguit de relacions - tractes verbals, qüestions pendents o solidaritats familiars i veïnals - que només molt parcialment s'intueixen a les fonts escrites.

Els casos que es poden resseguir són pocs, però significatius. L'agost de 1311 Bernat Avinyó dotava la seva germana amb 800 sous, un llit i un vestit, però només li entregava els béns mobles i 100 sous, els 700 restants serien pagats en set anys. Amb tot, l'octubre de 1321 encara devia 115 sous. El seu patrimoni era, és clar, modest: el 1321 el formaven un alberg dins la vila, un hort a la Llona, una vinya i dues terres - totes en un lloc diferent - i una terra a la Riera de Fontanilles. L'octubre de 1333 tenia la tercera part per indivís - la indivisió era una forma habitual de tinença de terra per a molta gent -

d'una peça al Redonell de Gualta. També disposava d'algun bestiar, ja que el setembre de 1322, i junt a quinze torroellencs més, arrendava per quatre anys el dret de pasturar a la devesa reial de Torroella per un preu total - i mòdic comptant que es repartia a parts iguals - de 400 sous cada any.

La situació de qui es dedicava a l'artesania o al petit comerç era quasi idèntica. L'abril de 1298 el carnisser Perpinyà Pich i la seva dona heretaven la filla amb un alberg, una taula amb pati al macell, dues vinyes, la meitat d'un camp tingut per indivís, tot a Torroella, així com una feixa i la meitat indivisa d'una altra a Gualta. La filla, per la seva part, rebia del marit 800 sous com a donació nupcial.

Un altre cas és el del barquer Gerald Bou, fill d'un mestre d'aixa barceloní, que el 1298 disposava d'una embarcació - una "tarina" - on llogava un mariner per dos anys a canvi de 50 sous, aliment i vestit. Disposava d'una vinya a la Ricola el 1305 i una terra al Coll d'Empúries el 1309. El mateix 1309 abastia l'exèrcit reial que assetjava Almeria i gestionava unes 50 lliures de diferents negociants. El 1310 dotava la seva filla amb 462 sous, però no els podia pagar i havia de vendre al seu gendre la setzena part de la seva embarcació. El 1312, ja vidu, es tornà a casar rebent un dot de 600 sous, un llit, un vestit i un alberg.

La imatge d'aquesta gent no seria plena, però, si no es tingués en compte que sobre ells pesaven la pràctica totalitat dels drets feudals. A banda dels drets jurisdiccionals, el suara esmentat Bernat Avinyó pagava el 1322 tres mitgeres d'ordi i una gallina i mitja per l'alberg, tres quarteres d'ordi per l'hort, el quart per la vinya, tasca, braçatge, mitja calcatura, correu i guàrdia per una terra i res per una altra, ja que era alou fiscal. Quan era possible, s'arribava a acords amb els senyors per reduir i fins i tot eliminar els drets feudals.

El març de 1322 Dalmau de Gualta reduïa el quart i el braçatge - cens força dur - que pagava una terra a una dècima i mitja mesura a canvi de 10 sous i el juny del mateix any convertia el quart pagat per un ferregenal en la quarta part d'una dècima per 60 sous. Aquestes operacions normalment indicaven més la necessitat de diners dels senyors que la benestança dels tinents, però en casos com la plantació de vinyes calia afegir-hi l'interès comú en disposar de vi. El gener de 1306 el mateix Dalmau de Gualta acceptava

transformar el braçatge que percebia sobre una terra a Torroella per la vintena somada si la peça es dedicava a la vinya.

No tot era concòrdia: la resistència i, sobretot, el frau en la satisfacció de drets feudals sovintejaven. Les freqüents reduccions de censos a canvi del sol compromís de pagar-los ja fa sospitar d'una resistència que, a més, sovint es documenta directament. Quasi la cinquena part dels 188 torroellencs que el 1338 reconeixien drets als senyors de Gualta presentaven alguna objecció a les demandes senyorials.

Freqüentment, es reclamava - amb sort diversa - la condició alodial de les terres. Un al·legava que dues vessanes i mitja d'una terra al Jonquer de Gualta varen ser comprades per alou fiscal a un altre torroellenc, però els senyors li responien que "no pot mostrar el document de dit alou" i, per tant, "ha de donar-los una tasca del novè - és a dir 1/9 part de la collita - i dues mesures de tot modoló al batlle". Alguns qüestionaven certs pagaments senyorials, com un que acceptava pagar per una peça tasques i braçatges, però no la guàrdia a la qual cosa replicaven els senyors que "havia de pagar-ne la guàrdia tal i com paguen altres veïns de dita terra".

En ocasions es defraudaven els drets de mutació, com va fer un tercer torroellenc per una terra als Orriols, la qual "va comprar al difunt Pere Figuerola sense document i d'aquesta terra ha d'arribar a un acord amb dits senyors pels foriscapis". Són també ben eloqüents les crides de la cort el maig i juny de 1346 advertint que "*no.y aga nuyl hom ne nuyla fembre, estrany ne privat qui trascha ni gitar faça bestiar de la montanya de Torraella fins que age pagat integrament lo delme del dit bestiar*" i que "*nuyl hom ne nuyla fembra de qualque condicio sia no se.n meta - se n'emporti - lin, canyem, ordi ni forment ne negun altre linatge de blat entro que.n aga dat drets al senyor qui deu*".

Per tot plegat és normal que els aspectes més quotidians de l'existència de la majoria de torroellencs fossin modestos. L'alimentació es basava en pa de forment o mestall i en alguna mena de bullit amb porros, cols, faves i carn. Qui més qui menys, tothom conreava els cereals que després guardava a la pròpia llar en sacs i sitges i feia moldre i coure als molins i forns locals. Els porcs que la gent criava a les corts urbanes i el xai o la cabra comprats al macell de la vila proveïen la carn del bullit. El peix - fresc o salat - i la fruita del temps, així com la llet, els ous o el formatge fornits pel bestiar domèstic aportaven una certa variació a la dieta.

El vi, que també en major o menor mesura molta gent es feia i emmagatzemava als cellers de les cases, constituïa un complement calòric fonamental. Quan les coses anaven bé, fins era possible adquirir oli -habitual en la il·luminació, però rar en l'alimentació - o mel dels bucs del Montgrí. Quan, en canvi, la situació es capgirava, el pa passava a fer-se d'ordi, l'olla es feia bullir amb carn de bestiar domèstic ja vell o inútil i l'aigua devia desplaçar el vi. Tampoc és gens variada la imatge de les seves robes. Normalment es disposava d'un o dos vestits bons, quasi sempre donats com a herència o dot a les noies. El juliol de 1305 una dona d'Ullà entregava per dot a un torroellenc 1.100 sous, dos llits i dos vestits, un dels quals era una bissa amb capa de Sant Dionís - a prop de París - i l'altre una sobretoga de retint, i el gener de l'any següent un artesà dotava la seva filla amb 600 sous, dos obradors, dos llits i dos vestits, **un bissa** prima i un altre de bissa de París. La roba habitual, però, no era tan delicada: draps de llana de la mateixa Torroella, de Girona, de Camprodon i, com a molt lluny, de Narbona, draps de lli d'origen similar i, finalment, peces bastes d'estam o cànem fetes - igual que les espadenyas - a les pròpies llars.

Artisans sabaters en el retaule de Sant Marc de Santa Maria de Manresa, obra de Ferrer i Arnau Bassa (1346).

Els jornalers

L'existència de treballadors assalariats dins la societat torroellenca és indubtable, però no cal imaginar-se una massa proletària compacta i immutable. El treball assalariat era una opció habitual per a moltes famílies que disposaven de terres o obradors propis. El seu pes devia ser variable i relatiu. Per als joves solters potser era una opció preferent que, casant-se i adquirint un mínim patrimoni, esdevenia secundària sense desaparèixer del tot. Moltes famílies no necessàriament pobres devien equilibrar els seus pressupostos si els fills adolescents s'encavien com a mossos i minyones i si els adults anaven a segar, espigolar o teixir a casa dels veïns.

Existien, doncs, servents que auxiliaven en les feines domèstiques i agràries a canvi de menjar, algunes peces de roba i un salari anual de prop de 50 sous. En ocasions ni eren originaris de Torroella: era a un home de Rupià que, l'octubre de 1326, un torroellenc devia 60 sous "per lloguer de la teva persona ja que fa temps vares estar-te amb mi". També existia un treball estacional d'entitat prou gran. A l'arrendament de les possessions de la capella de Santa Maria del Mar el novembre de 1326 es diferenciava entre els mossos - de la negligència dels quals l'arrendatari n'hauria de respondre - i els "jornals" que pagaria l'arrendatari, però que l'arrendador indemnitzaria si donés per acabat el tracte abans de quatre anys.

La mà d'obra estacional també era tant masculina com femenina. Les "dones domiciliades a la vila de Torroella de Montgrí" que "segaven mill que està en una possessió situada dins la parròquia de Gualta" demandades pel batlle de Gualta el setembre de 1345 eren segadores a jornal. Als jornalers se'ls feia la vida els dies que treballaven i els salaris - sempre superiors als dels homes - podien ser parcialment pagats en espècie. El maig de 1350 - després del daltabaix demogràfic de la pesta negra i amb la intenció de frenar l'alça dels jornals - el bisbe de Girona ordenava al seu batlle de la veïna vila d'Ullà que no pagués més de 2 sous diaris - "*ho gran valent la dita quantitat*" - a cap home per segar ni més de 16 diners "*per segar o lligar*" a les dones i que, a més, per fer "*messes - aplegar garbes - ni spigolar ... ninguna fembra no gos demanar ... si no VI diners e sos ops de menjar*"³. Per algunes activitats manufactureres - tan irregulars, d'altra banda, com les agràries - també era habitual llogar jornalers.

Del novembre de 1351 data una crida del procurador reial igualment destinada a moderar les alces salarials posteriors a la pesta de 1348 i adreçada a *"tots breçes - per bracers - e altres persones que sien acostumats de logar ab altres persones per negunes faenes e a totz terginers et amanturers - és a dir, comerciants - et totz sartres e tixadors de lin e de lana et ferres - per ferrers - e tots altres manestrals de qual que art que sien e filaneres de lana et de lin e altres fembres que sien acostumades de logar per negunes faenes e totz missatges e sirventes"*.

Les seves condicions materials de vida eren d'una modèstia extrema. En el millor dels casos posseïen unes poques peces de terra - sempre insuficients per garantir-los la subsistència -, un alberg modest o algunes cambres a l'alberg d'un altre i, finalment, un grapat de bèsties. Els seus dots i herències els formaven petites peces de terra i uns pocs sous. L'octubre de 1298 un torroellenc donava a la filla tots els seus béns mobles i immobles fent-ne excepció de 5 sous que es reservava per testar i 5 més per a cadascun dels seus altres dos fills. La noia ho oferia tot al seu futur marit - vingut de Trullàs, al Rosselló - i ho enumerava: una vinya, un hort, un alberg i sis ovelles. En els capítols acordats el gener de 1312 entre una torroellenca i un immigrant de Molló, a la vall de Camprodon, ella no aportava res més que una vinya.

Els marginats i les minories religioses

Al capdavant de la jerarquia social medieval hi havia el món de la marginació i de les minories religioses. És ben significatiu que la documentació sistemàticament designés com a "esclau", "jueu" o "sarraí" qui estava privat de llibertat o practicava la fe jueva i musulmana, mentre que "lliure" o "cristià" no acompanyava mai el nom de ningú. Amb tot, no és senzill descriure aquest món.

D'una banda, perquè al costat d'una marginació econòmica n'existia una de jurídica i no sempre eren coincidents i, d'altra, perquè la marginació econòmica podia no ser permanent. A més, en una societat com la medieval, on el llinatge d'una persona en definia el seu lloc a la jerarquia social, la mateixa noció de marginació jurídica pot ser confusa. En el cas dels jueus i els musulmans, finalment, el fet d'ubicar-se fora de la "universitat cristiana" automàticament i - per a la mentalitat teocèntrica de l'edat mitjana - de forma natural els separa-

va de la resta de la societat. Per designar-los, doncs, potser seria millor usar el terme més descriptiu de "comunitats religioses" que no pas el de "marginats", molt més carregat d'una significació moral, inexistent a l'edat mitjana. Això no vol dir, és clar, que jueus i musulmans no patissin el menyspreu dels cristians ni una sobreexplotació econòmica o fiscal per part de les autoritats.

Els esclaus identificats a Torroella eren sempre estrangers - normalment musulmans capturats en operacions militars i piràtiques - i el seu nombre reduït, ja que la seva possessió es limitava als grups més benestants de la societat. Ja el desembre de 1298 el metge d'Ullà venia al cavaller torroellenc Simó de Sales "un sarraí meu bru de nom Saïd que era de Malta i de bona guerra" per 20 lliures i, el desembre de 1305, una sarraïna blanca "de nom Aixa que era de Sevilla" era venuda per 12 lliures a un torroellenc per un ciutadà de Barcelona especificant que "no era exclosa de la pau i treva del senyor rei, sinó que era de bona guerra".

Alguns eren alliberats i es feien cristians: el febrer de 1342 entre els testimonis d'una comanda figurava un tal Antoni "batejat, que fou esclau de Ramon des Laner"; però altres intentaven escapar dels seus amos: el juliol de 1312 una vídua feia buscar una "batejada" seva - possiblement una esclava cristianitzada, però no alliberada - de nom Ramona, que havia fugit. Alguns disposaven de béns com Saïd "sarraí de Joan Cailoç" a qui, el novembre de 1313, era establerta una terra feréstega a l'Alp Llong del Montgrí a canvi de 4 sous.

Resten els pobres. A ells estaven destinades les institucions caritatives de la vila: l'hospital i les hostatgeries de peregrins. L'agost de 1298 una vídua cedia tots els seus béns fora de 20 sous a l'hospital de la vila i es comprometia a fer-hi d'almoïnera i a realitzar "tots els serveis necessaris als pobres de Jesucrist" a canvi de poder-hi passar la resta dels seus dies, mentre que el rector de la institució - i amb permís dels prohoms de la vila - ho acceptava i es comprometia a proveir-la de "pa i aigua segons les possibilitats de dit hospital". Quan el novembre de 1326, a més, s'arrendava la capella de Santa Maria del Mar, l'arrendatari es comprometia a recollir-hi "bé i suficientment tots els peregrins i tots aquells que vinguin a dita capella". Tot plegat parla de persones grans o malaltes i, sobretot, soles, així com de peregrins o rodamons.

Els costums

És sota l'imprecís terme de "costums" que s'engloben manifestacions de la quotidianitat dels torroellencs que com la sociabilitat o l'oci van més enllà de les activitats econòmiques o del seu lloc dins la jerarquia social.

Els jocs d'atzar eren habituals: la visita pastoral - la gran font per a aquestes qüestions - de 1329 denunciava que "molts diuen mal de Déu en el joc" i cal suposar que la "tafureria i taules de joc" de Gualta on es jugava al "capsous i al 11 sous per dotze" el 1338 era freqüentada pels veïns de Torroella. Les situacions d'adulteri i concubinatge eren habituals. Segons la visita pastoral de 1346, un torroellenc "té a casa seva una dona com a concubina malgrat ser ell casat, per bé que es diu que la seva muller el va deixar i va cometre adulteri amb altres", un altre home que s'estava a Torroella, però que era originari de Castellfollit, "té a casa seva una dona de qui es diu que és casada i oriünda de Castellfollit de la qual té fills i es diu que ell mateix té muller al lloc de Castellfollit", i un tercer "tenint muller al lloc de Regencós, té públicament com a concubina una dona a casa seva".

Aquell any, però, ningú la va fer tan grossa com el capellà de Santa Maria del Mar qui "té a la seva casa una dona a la qual es diu que va desflorar i a qui, després, va donar un marit" aquest matrimoni; malgrat tot, "va romandre a la casa de dit clergue tot i que ara dit marit no hi viu de manera que dita muller resta amb dit clergue".

"El 26 de febrer de l'any 1305 el bisbe de Girona Bernat de Vilmarí es troba a Torroella en visita pastoral. Diferents veïns comencen a denunciar que per la vila és estès l'adulteri i acusen Berenguer Narbonés, assistent a la reunió, de predicar-lo, així com Antoni Marenyà i Joan Alemany. A primers de març criden Pere Bernat, fill de Pere Yusea, per respondre d'iguals càrrecs. Acusen el capellà beneficiat de Santa Maria del Mar, que és reprès pel bisbe i promet no reincidir-hi. També acusen i denuncien Guillem Cardó perquè respongui per contractes usuaris".

Josep Vert i Planas, El temple parroquial de Sant Genís, Monografies del Museu del Montgrí, núm. 4, 1984, pàg.91.

Dins la societat torroellenca també es vivien violències i conflictes personals. El febrer de 1352 es prohibia sota pena de 10 sous a una veïna que freqüentés el carrer on vivien una mare amb el seu fill i que els digués "paraules injurioses"; l'abril del mateix any un altre veí "*ferí ab baston*" un pastor i el juliol un altre "*nafrà Na Katerina ... sogra sua*". Sovint els conflictes entre particulars acabaven amb una composició arbitrada per les autoritats. L'abril de 1341 un veí devia 20 sous a un altre "per la tala o destrucció que et vaig fer l'any passat amb els meus animals en una collita de mill". És significatiu que les víctimes d'injúries i agressions fossin sovint clergues locals.

El juny de 1346, a instàncies d'un clergue, el batlle amenaçava amb una multa de 20 sous una vídua perquè no li digués "altres paraules injurioses". No sembla, però, que fos cap forma de lluita antisenyorial. Els drets feudals de l'Església no eren diferents dels d'altres senyors i el delme - en altres llocs font inacabable de conflictes - estava secularitzat i, de fet, els agressors dels clergues solien ser els senyors feudals laics. Sembla més aviat un anticlericalisme popular basat, no tant en la vida més o menys immoral del clergat, com en l'incompliment per part dels religiosos d'unes obligacions per les quals percebien unes rendes que, globalment, ningú discutia.

És clàssica la queixa que es repetia una i altra vegada a les visites pastorals: els clergues parroquials no pujaven al Montgrí per acompanyar els morts dels cortals, però, en canvi, hi percebien "primícies, lluminàries, ofertòries, salpàs i altres drets com en els altres seus parroquians". També sovintejaven les denúncies de malversacions dels llegats pietosos: el 1329 s'afirmava que el sagristà era "negligent i remís" en aplicar les 60 lliures que el seu antecessor havia deixat a l'obra parroquial, per no parlar ja d'aquell clergue que entrava "al cor i a l'església armat i provocant escàndol entre clergues i laics".

5. La comunitat jueva de Torroella de Montgrí. Orígens i entitat demogràfica

La més antiga menció d'un jueu a Torroella de Montgrí és de l'abril de 1277. No sembla que sigui una referència a un jueu autènticament torroellenc. Es tracta d'Astruc Ravalla - conegut oficial al servei del rei Pere el Gran - que definint-se com a "batlle del rei i procurador per ell a la vila de Torroella de Montgrí" arrendava a un home de Castelló les salines reials de Torroella. Pel que se sap de la família dels Ravalla, ni tan sols és segur que Astruc tingués permanentment el càrrec de procurador reial a la vila, simplement s'hi devia trobar de pas per guardar i gestionar els drets del monarca.

Cal esperar el 1285 per testimoniar indiscutiblement jueus establerts a Torroella. Als mesos de gener i març d'aquest any l'infant Alfons d'Aragó ordenava al seu procurador a la vila que obligués "Benvenist, jueu de Torroella, i el seu fill" a pagar el salari del jutge local per haver realitzat - precisament contra ells mateixos - una inquisició manada pel monarca. Des dels anys 1298-9, data del primer registre notarial conservat, les dades sobre els jueus de la vila es multiplicaran i esdevindran habituals. No hi ha manera de saber, però, des de quan existia una comunitat jueva torroellenca estable. Les dades del 1298-9 són poques, però mostren uns jueus ja sòlidament establerts i coneguts dels seus veïns cristians.

Qui sap si va ser l'entrada de Torroella en el domini reial, amb les facilitats que els monarques donaren als seus habitants, allò que n'explica l'establiment. No es pot excloure, però, que ja hi fossin en l'etapa senyorial. La seva procedència geogràfica tampoc és clara. Potser procedien de la veïna Castelló d'Empúries - amb jueus documentats ja el 1240 - o de la relativament propera Girona. Dels cinc documents que al registre notarial de 1298-9 parlen de jueus, en un intervenia un jueu de Girona i en dos, jueus de Castelló. L'antroponímia tampoc dona cap dada realment significativa, de manera que, per exemple, no se sap com podia afectar a la comunitat torroellenca l'entrada de jueus procedents dels dominis del rei de França, expulsats a principis del segle XIV.

La població jueva

Les mateixes dificultats es fan presents si s'estudia el gruix de població jueva. Únicament es pot establir una xifra mínima d'individus. Al quadre 9 es recull any per any la quantitat d'homes i dones que eren designats de forma inequívoca com a jueus de Torroella. Cal recordar que la possibilitat de trobar referències a jueus varia segons els anys, ja que ni tots els registres responen a la mateixa tipologia - de vegades recullen els contractes amb jueus i de vegades no - ni tots són de la mateixa notaria.

Quadre 9

Quantitat de jueus de Torroella de Montgrí identificats, 1285-1347

Any ⁴	Quantitat de persones
1285	2
1298-9	2
1304-5	4
1305-6	1
1308-9	3
1310	2
1311-2	6
1313-4	7
1314-5	5
1321-2	8
1325	10
1326	13
1327	10
1328	4
1329	6
1330	7
1331	6
1332	2
1333-4	11
1340	9
1341-2	20
1344	14
1345	17
1346	4
1347	3

No és gens fàcil treure conclusions del quadre. L'augment de noms identificats - de menys de cinc a finals del segle XIII a una vintena la dècada de 1340 - pot tenir més a veure amb una millor conservació de la documentació que no pas amb un increment de la població jueva. Tampoc és senzill especular sobre la quantitat, no ja d'individus, sinó de famílies jueves residents a Torroella, ja que l'antroponímia jueva pot resultar molt enganyosa, i si no és que un document ho especifiqui de manera clara, el parentiu entre dos jueus no és mai evident. Només sembla clar que durant la dècada de 1320 la mitjana de famílies establertes a la vila era de set i que passats vint anys s'elevava fins a una dotzena. Ni sabem ni ens podem imaginar quants jueus mai no varen aparèixer a la documentació que s'ha conservat, ni si les persones amb el mateix cognom formaven una mateixa llar o no i, finalment, resta l'etern dubte de quantes persones integraven una família jueva. Poc més es pot dir de les dinàmiques demogràfiques al si de les famílies jueves. L'existència de vídues, de

Sempre s'havia pensat que el call jueu de Torroella de Montgrí s'ubicava al carrer de Sant Genís

segones núpcies i de tutories indica famílies trencades per una mortalitat que tant afectava jueus com cristians. El gener de 1345 es presentava davant el jutge "Na Goig dona del difunt Jucef Bonjudà, jueu de Torroella de Montgrí, i va suplicar a dit jutge que, atès que ella volia contreure segones núpcies i no ho volia fer sense que Monet, Mossé i Albella - fills comuns de dita suplicant i de dit Jucef, marit difunt seu, i de qui per dit marit seu va ser nomenada tutora al seu darrer testament - tinguessin un tutor idoni", demanava al jutge que els en nomenés un.

Els moviments migratoris

Més nombroses són les dades sobre la mobilitat geogràfica dels jueus de Torroella. A la vila hi anaven a negociar jueus de diferents localitats catalanes i en certs casos el desplaçament no era temporal, sinó definitiu. Jueus originaris de Girona, Verges i Albons s'hi establien. Isaac Escapat era definit el novembre de 1332 com a "jueu de Girona que solia estar-se a Torroella" igual que Jucef Benvenist el gener de 1333; el setembre de 1344 Astruc Mercadell era anomenat "jueu de Girona, habitant de Torroella"; el desembre de 1326 es parlava de Maimó Astruc sa Torra, jueu de Verges i habitant a Torroella, i el juny de 1304 s'esmentava un deute antic atorgat per Astruga "filla d'Isaac Vides, jueu d'Albons".

Aquestes estades definitives - o, com a mínim, llargues - a Torroella expliquen certes vacil·lacions documentals. Així, el suara esmentat Astruc Mercadell l'any 1344 unes vegades era definit com a jueu de Torroella i altres com a jueu de Girona i, mentre Isaac Escapat era el 1332 "jueu de Girona que solia estar-se a Torroella", el 1330 i 1331 era simplement un "jueu de Torroella". També fan entenedor que els jueus torroellencs disposessin de béns a altres llocs com l'alberg "al call jueu de la ciutat de Girona" que un d'ells tenia l'octubre de 1341. És igualment versemblant l'establiment a Torroella de jueus de Monells, Vic, Montblanc i Valls. Per a Monells només hi ha una dada antroponímica: l'abril de 1310 Vidal, jueu de Torroella i fill del difunt Bonet de Monells, cobrava un deute. Pel que fa a Vic, el maig de 1322 un matrimoni de Torroella reconeixia deure 55 sous a "Bonjudà, fill del difunt Mossé d'Albons, jueu de Vic", i mossén Ramon Corbella en el seu

clàssic estudi sobre els jueus vigatans publicava un interessant document atorgat a Vic el juliol de 1342 per Rubén Mercadell "jueu de la vila de Torroella de Montgrí" a favor del seu sogre Salomó Vidal "jueu vigatà".

No queda clar si Bonjudà el 1322 i Rubén i la seva dona vint anys després vivien permanentment a Torroella, però la distància entre una i altra localitat i - en el segon cas - el fet que l'acord s'hagués de fer efectiu a Torroella semblarien indicar la residència a la vila baixempordanesa. Amb els mateixos matisos, cal esmentar els contactes amb jueus de Montblanc i de Valls. Així, Isaac Cap, "jueu de Montblanc", feia de testimoni en una donació atorgada a Torroella l'abril de 1322 i el juliol del mateix any "Ester, jueva, dona del difunt Rubén des Portal, jueu de Valls, ara resident a Torroella" arranjava afers amb el seu germà, jueu de Torroella, insinuant un doble moviment demogràfic, primer de marxa cap a Valls i després de retorn a Torroella. Hi ha, finalment, alguns testimonis d'emigració jueva. Jueus originaris de Torroella s'instal·laven a Camprodon, Castelló d'Empúries i, possiblement, Girona. El gener de 1347 es devien diners a Astruc Bonanasc, jueu de Torroella "ara habitant al lloc de Camprodon" i el novembre del mateix any s'esmentava una vànova empenyorada feia temps a favor de Benvenist Jucef, "jueu aleshores de Torroella i ara de Castelló". De la marxa a Girona tampoc hi ha més que un testimoni antroponímic: el del jueu gironí Salomó de Torroella que, i això és significatiu, actuava a Ullà el setembre de 1347.

6. La comunitat jueva de Torroella de Montgrí. Les activitats econòmiques. El crèdit

De totes les activitats econòmiques realitzades pels jueus, les relacionades amb el préstec són, de molt, les més ben documentades. El crèdit, per tant, acaba tenint un protagonisme bàsic en tot treball sobre els jueus medievals que, a més, contribueix a perpetuar la imatge - globalment falsa - del jueu prestamista escanyapobres.

Els contractes crediticis: tipologia bàsica

Fa set-cents anys totes les operacions, els documents i les etapes que definien un procés creditici eren exactament les mateixes per als jueus i per als cristians, fossin uns i altres deutors o creditors. Únicament les clàusules dels contractes - essencialment les referides a l'interès i als juraments de garantia - diferien.

El debitori i l'obligació

Quan una persona rebia diners en préstec d'una altra, hi havia dues vies per registrar-ho documentalment que, de vegades, eren seguides de forma simultània. Una era l'atorgament d'un debitori autenticat per un notari. L'altra era la inscripció de l'obligació del debitor de pagar el deute als registres de la cort local de justícia, sovint en els llibres expressament anomenats "llibres d'obligacions". En un i altre document constaven els noms i l'origen dels contractants, la quantitat deguda i el termini. Sempre que n'hi havia - o que, a més d'haver-n'hi, se'n reconeixia l'existència - també hi figuraven l'interès, les penyores entregades al creditor, els béns obligats com a garantia, els fiadors, les renúncies a drets o privilegis que poguessin entorpir la devolució dels diners així com el procediment que caldria seguir i les penes que se'n derivarien en cas d'impagament. Si els homes de fa set-cents anys feien referència a un deute, especificaven per quina d'aquestes dues vies s'havia formalitzat.

El desembre de 1321 el jueu Abraham de la Bisbal, fill del difunt Jucef Déuslocrega, donava a Jucef Benvenist, jueu de Torroella, tots els seus drets en els 300 sous que un matrimoni de Torroella li havia reconegut deure "amb document fet a l'escribania de Torroella de Montgrí" el novembre del mateix any, i el març de 1344 un oficial reial feia constar que el desembre de 1340 una vídua d'Albons s'havia obligat "en poder de la nostra cort" a pagar 125 sous a un jueu gironí. L'atzar ha permès la conservació tant del registre notarial de 1321 com del llibre d'obligacions de 1340, de manera que és possible contrastar les dues referències amb els dos documents originals i veure com la coincidència és total.

Era freqüent que els préstecs es registressin de les dues maneres i sembla que les versions passades a la notaria eren una mica més riques en informació. Així, el dimarts 27 de març de 1341 Guillem Vidal de Gualta va jurar davant la cort pagar a Bartomeu de Bas el proper mes de maig 40 sous que havien estat reconeguts amb un document fet el mateix dia en poder del notari de Torroella. Al registre notarial de 1341-2, i amb la mateixa data, hi figura la nota on Guillem Vidal de Gualta declarava que "confesso i reconeixo deure't, Bartomeu de Bas, del mateix lloc i als teus 40 sous" per l'ordi que li havia comprat i que havien de ser pagats el maig entrant.

Aquestes comparacions no poden fer-se amb préstecs on intervenien jueus, ja que si el llibre d'obligacions de 1340-2 no feia cap distinció entre els acords on participaven jueus i els altres, sí que ho feia, com ja s'ha apuntat al capítol 1, el registre notarial de 1341-2. És una autèntica llàstima perquè una part significativa del crèdit jueu es vehiculava simultàniament a través de les dues vies. Les mateixes obligacions deixaven sempre clar si el deute era "*cum instrumento*" o "*sine instrumento*" - és a dir, amb o sense el corresponent contracte notarial - tal i com il·lustra el quadre 10.

Quadre 10

Llibre d'obligacions de la cort de Torroella de Montgrí, 1341 Obligacions atorgades a favor de jueus amb i sense contracte notarial paral·lel

Mes	Obligacions	Amb document notarial	Sense document notarial
Gener	68	40	28
Febrer	53	43	10
Març	64	41	23
Abril	17	9	8
Maig	23	13	10
Juny	0	0	0
Juliol	34	24	10
Agost	43	24	19
Setembre	37	19	18
Octubre	39	24	15
Novembre	70	49	21
Desembre	38	25	13
TOTAL	486	311	175

Les operacions creditícies atorgades a favor de jueus, tant si eren deutors com obligacions, responien essencialment a una mateixa característica: eren préstecs monetaris i amb interès. La prohibició de deixar diners amb interès que pesava sobre els cristians no afectava, òbviament, els jueus i això els obria les portes a la dedicació al préstec amb interès o, si es vol, a la usura, mot que a l'edat mitjana era usat amb tota normalitat malgrat el sentit pejoratiu que ja tenia aleshores. La irrisòria quantitat de contractes atorgats en espècie i no en diner - una obligació curial de lliurar cereals, d'un total de 486 - en demostra el caràcter monetari.

Els quadre 11 sistematitza i distribueix cronològicament els contractes creditícies identificats a les fonts.

Quadre 11

Registres notarials i llibre d'obligacions de Torroella de Montgrí, 1311- 1334 i 1341

Debitoris i obligacions atorgats a favor de jueus

Mes	1311-2	1313-4	1314-5	1321-2	1325-6	1326-7	1333-4	1341
Agost	3			10				
Setembre	4			9				
Octubre	3			4		30		
Novembre	3			19		14		
Desembre	7			21		16		
Gener	6			8		22		68
Febrer	5			10				53
Març	7		1	16				64
Abril	3		1	19	20		6	17
Maig	1		0	5	24		13	23
Juny	1	1	1	3	6		0	0
Juliol	5	1	0	6	7		3	34
Agost	2	1	1		8		10	43
Setembre	0	6	0		7		5	37
Octubre	7	5	3		20		14	39
Novembre		5	4		20		24	70
Desembre		3	6		34		24	38
Gener		5	5		10		18	
Febrer		7	5		7		16	
Març		2	4		12		21	
TOTAL	57	36	31	130	175	82	154	486

Les quantitats prestades

Les quantitats manlevades pels deutors - identificades amb el mot "capitale" - eren sempre modestes. Les mitjanes, com mostra el quadre 12, oscil·laven entre els 60 i els 80 sous. Si, a més, es fa una anàlisi detallada per mesos, els casos en què les mitjanes passaven de 90 o baixaven de 30 són comptats.

Quadre 12

Registres notariais i llibre d'obligacions de Torroella de Montgrí, 1311- 1334 i 1341

Quantitat mitjana de capitals - en sous - deixats per prestamistes jueus

Mes	1311-2	1313-4	1314-5	1321-2	1325-6	1326-7	1333-4	1341
TOTAL	63	65	54	70	61	80	61	68

Està clar que individualment es detecten tant deutoris com obligacions que ultrapassen aquests límits o no hi arriben. El deutor més elevat era atorgat l'octubre de 1325 quan Jucef Bonjudà i el seu fill Bonhom, jueus de Torroella, deixaven 450 sous a dos homes - pare i fill - de Fontanilles, i el més baix el constitueixen els 7 sous i 5 diners que un altre torroellenc rebia el gener de 1326 de mà de Bonjudà Mossé, jueu de Torroella. De tots els deutoris, tan sols 85 passaven de 100 sous i, d'aquests, només 20 oscil·laven entre 200 i 400 sous.

Pel que fa a les obligacions, el darrer dia de 1341 tres torroellenques casades manllevaven del jueu gironí Mossé Çescola la fabulosa quantitat de 7.460 sous en una obligació no només excepcional, sinó molt estranya, que ni tan sols ha estat comptabilitzada a les mitjanes, i el novembre del mateix any un veí de Torroella s'obligava a tornar a Mossé Bonjudà, jueu de Girona, per Sant Miquel, 3 sous. Excloent la de 7460 sous, les obligacions de més valor són de 1229 sous i 900 sous - i aquesta, encara, atorgada per quatre deutors - el juliol i agost de 1341, per baixar ja als 400 sous i esdevenir més nombroses.

Els terminis i els interessos

En el crèdit jueu terminis i interessos estaven estretament lligats. Teòricament, però, no tots els préstecs atorgats a favor de jueus eren amb interès o, com a mínim, no ho eren en un principi. Els préstecs podien ser amb interès - "*lucrum*" en els textos - o sense. Quan eren amb interès, aquest solia oscil·lar entre el 10% i el 20% de la quantitat prestada, mentre que quan no n'hi havia, o no s'hi feia referència o es feia constar que el deutor havia de tornar els diners "*sine lucro*". Tot plegat, però, se subordinava al respecte del termini de pagament

que solia ser una sola data, ja que poques vegades s'acordava una devolució graonada en més d'un termini. Quan aquest s'incomplia, calia pagar un interès del 20% anual, el màxim legalment autoritzat des del segle XIII.

Els exemples abunden. El març de 1312 dos veïns de Sant Iscle reconeixien deure a Jucef, jueu de Torroella i fill del difunt Bonjudà d'Albons, 40 sous, a més de comprometre's que "per l'interès dels quals et donarem 4 sous des del dia que aquest document ha estat fet en mig any i, si no ho féssim, et donaríem un interès pel capital a raó d'un 20%", i el gener de 1333 un clergue de Torroella declarava al jueu gironí Jucef Benvenist que li tornaria 65 sous "sense interès la propera festa dels Sants Pere i Feliu" i si, passada dita festa, encara no els hi hagués lliurat, aleshores que "et donaré per ells un interès del 20% per cada any, segons l'estatut del senyor rei". Entre les obligacions, també n'hi havia amb i sense interès per bé que, quan n'hi havia, la taxa d'interès ja era, d'entrada, la màxima autoritzada. Del segon dia de gener de 1341 daten dues obligacions atorgades per un veí de Gualta i un de Torroella respectivament a favor de Jucef Bonjudà i Bonhom Jucef, jueus els dos de Torroella. El primer s'obligava a pagar pels Sants Pere i Feliu "38 sous de capital amb l'interès que fessin des d'ara en endavant a raó d'un 20%" i el segon, a lliurar per Tots Sants 120 sous "sense interès i, des d'aleshores, amb un interès" del 20%. Com més llarg era el termini, més alta era la taxa d'interès. Normalment si el termini era de mig any, l'interès era del 10%; si era d'un any, la taxa pujava al 20% i, finalment, si el termini era menor de sis mesos, l'interès era també més baix que el 10%.

Jueu amb rodella,
possiblement del Llenguadoc
(Biblioteca de San Lorenzo
del Escorial)

Les garanties: terminis judicials, residència forçada, penes i renunciïes

Era freqüent que els deutors presentessin garanties o fermances davant d'una possible morositat. Algunes estaven destinades a garantir la ràpida intervenció de la justícia en cas d'impagament i altres oferien al creditor una via alternativa per recuperar els diners.

Les garanties donades no eren sempre les mateixes, sinó que devien dependre de la confiança que cada creditor tenia envers cada debitor.

Quan un creditor denunciava a la cort un debitor insolvent, el jutge solia assignar a aquest un termini perquè donés satisfacció del deute o assumís les conseqüències de la seva morositat. Els terminis no eren fruit de l'arbitrarietat del jutge, sinó una de les garanties que els endeutats donaven gairebé sempre als seus creditors. Acceptant uns quants dies - normalment deu - de marge després de la queixa a la cort, es garantia al prestamista que les accions judicials no s'eternitzarien. Quan l'abril de 1325 un matrimoni de Gualta reconeixia haver de pagar 45 sous a Jucef Bonjudà, jueu de Torroella, acceptava les càrregues que se'n derivessin "després d'un avís de deu dies", i el novembre de 1341 tres veïns de Gualta s'obligaven davant la cort a pagar 77 sous a Abraham Astruc, jueu de Girona, assumint que "passats deu dies després que se'n queixés" la justícia els perseguiria.

El jutge podia obligar el morós a residir en un lloc concret i a no sortir-ne fins liquidar els deutes. Aquesta era també una imposició que molts deutors acceptaven als préstecs. L'objectiu era tenir-los controlats per evitar-ne la fugida i facilitar les accions judicials contra ells. Per fer efectiva la reclusió, es concedien també alguns dies a partir de l'avís judicial. La residència forçada majoritàriament es fixava a la cellera de la vila. El febrer de 1341 un matrimoni de Torroella jurava davant la cort que pagaria 42 sous a Bellshom Escapat, jueu de Girona i fill d'Isaac Escapat, i ho feia amb l'acord de "tenir hostatge dins la cellera de Torroella amb un avís de deu dies".

De vegades l'àmbit es feia extens a tota la vila. Així, un torroellenc que el setembre de 1341 s'obligava a pagar 210 sous en dos terminis a Caravida Mercadell, jueu de Peratallada, es comprometia a "tenir hostatge dins les muralles de la vila de Torroella per cada pagament mancat" i a fer-ho "passats tres dies de l'avís".

El compromís dels deutors de pagar penes monetàries a la cort en cas de morositat era habitual als deutoris i omnipresent a les obligacions. Solia ser la dita pena del terç que implicava la conversió d'una tercera part del deute en una multa que havia de ser cobrada per l'autoritat. El maig de 1325 un matrimoni de Gualta devia 190 sous a Jucef Bonjudà, jueu de Torroella, i es comprometia a tornar-los en mig any amb 19 sous d'interès i, si no, amb un interès del 20% tot, però, "sota pena de terç". A les obligacions, sense ser la pena de terç absent, era més habitual que les multes s'estipulessin en quantitats fixes. El novembre de 1340 un veí jurava pagar a Astruc Bonanasc, jueu de Torroella, pels Sants Pere i Feliu, 20 sous fixant, en cas de no fer-ho, "per pena 5 sous a la cúria".

Resten, finalment, les renúncies fetes pels deutors a qualsevol dret que en el futur pogués retardar o qüestionar el pagament dels deutes. En el món medieval on la diversitat jurídica entre les persones - en funció del llinatge, la religió, l'origen, l'edat o el sexe - era la norma, no sorprèn que en els contractes es prenguessin aquestes precaucions. Els menors de 25 anys renunciaven al dret dit de minoria i les dones al Senatconsult Vel.leià, ja que un i altre els treien el dret d'atorgar contractes públics. Si un noble - laic o eclesiàstic - rebia diners, havia de renunciar a qualsevol benefici derivat de la seva condició senyorial.

Quan el maig de 1325 Ramon de Begur, un cavaller d'Albons, manllevava 100 sous de Bonhom, jueu de Torroella i fill de Jucef Bonjudà, declarava expressament que "renuncio a tot fur militar". Tot deutor no torroellenc, a més, que s'obligués davant la cúria de Torroella havia de sotmetre's per tota qüestió que se'n derivés a la seva jurisdicció i renunciar a la de la cort del seu lloc d'origen. Un veí del lloc de Vilanera de la parròquia de Sant Martí d'Empúries el gener de 1341 s'obligava a pagar a Bonhom Jucef, jueu de Torroella, 26 sous i "va renunciar al seu for i se sotmeté al for de la cúria de Torroella".

Tampoc era estrany renunciar a tot dret, costum o mesura política que significués una pròrroga per als deutors. El novembre de 1340 un veí de Fontanilles que s'obligava a pagar 200 sous al mateix Bonhom Jucef, renunciava "a tots els espais de deu, vint i trenta dies i a totes les altres pròrroques i espais introduïts per la llei o el costum" i el febrer de 1322 un matrimoni d'Albons atorgava dos deutoris a favor de Jucef, jueu de Girona i fill d'En Salves, i acceptava pagar-los-hi compromentent-se a no moure contra ell cap "qüestió per raó de

cap gràcia a nosaltres concedida pel senyor papa en qualsevol carta papal ni per cap altra raó" renunciant a "tot privilegi o dret de cúria o dret eclesiàstic o seglar". Les renunciacions no eren gens protocol·làries, ja que bona part de la història de la política jueva dels reis d'Aragó va estar marcada per la concessió als deutors de prestamistes jueus de tota mena de moratòries i exempcions. Així, el març de 1344, durant la guerra contra el regne de Mallorca, es notificava públicament a Torroella que el rei concedia un guiatge que havia de durar *"durant lo viatge que - el rei - enten a.ffer, deus aydant, en les terres de Rosseylo et de Cerdaniya"* i pel qual *"elonge lo senyor rey ... tots deutes et comandes ... que degen o sien tenguts a Xristians aytant com durara lo dit viatge et un any apres segent et de deutes qui degen a juheus durant lo dit viatge et un mes apres segent"*.

Les garanties personals: els fiadors

La presència d'avaladors als préstecs era habitual. El quadre 13 mostra, any per any, quants crèdits atorgats a favor de jueus eren amb fiadors.

Quadre 13

Registres notariais i llibre d'obligacions de Torroella de Montgrí, 1311- 1334 i 1341

Proporció de deutoris i obligacions atorgats a favor de jueus, amb i sense fiadors

Any	Total préstecs	Préstecs amb fiador
1311-2	57	31
1313-4	36	25
1314-5	31	25
1321-2	130	69
1325-6	175	76
1326-7	82	44
1333-4	154	41
1341	486	154

La quantitat de fiadors no era fixa. Habitualment era d'una sola persona per bé que la presència de dos o tres i de vegades més no era excepcional. El març de 1341 un matrimoni de Fontanilles s'obli-

gava a pagar a Bellshom Escapat, jueu de Girona i fill del difunt Isaac Escapat, 66 sous i actuaven com a fiadors un altre veí de Gualta i dos veïns de Torroella. El quadre 14 classifica els deutors de l'any 1325-6 segons la quantitat de fiadors que hi intervingueren.

Quadre 14

Registre notarial de Torroella de Montgrí, 1325-6

Presència de fiadors en els deutors atorgats a favor de jueus

Quantitat de fiadors	Quantitat de deutors
Cap	99
Un fiador	58
Dos fiadors	13
Tres fiadors	4
Quatre fiadors	1
TOTAL	175

La importància dels fiadors ultrapassa la qüestió estricta del deute, ja que dóna una idea de les relacions i solidaritats que unien els homes i les dones de fa set-cents anys. Els fiadors eren de vegades parents dels deutors. El novembre de 1340 un veí de Torroella, com a deutor principal, i el seu pare, establert a Gualta, com a fiador, s'obligaven a pagar 66 sous al jueu torroellenc Bonhom Jucef, i el març de 1341 eren dos germans de Fontanilles i les seves dones - un matrimoni com a principal i l'altre com a avalador - que s'obligaven a satisfer 65 sous a Bonjudà Monells, jueu de Girona. En altres ocasions la relació devia ser d'amistat o veïnatge.

Una relació, però, prou intensa com perquè en un mateix dia i davant d'un mateix prestamista, deutors i fiadors intercanviessin els seus papers. El maig del 1325 Bernat Rei, de Gualta, reconeixia deure 60 sous a Jucef Bonjudà, jueu de Torroella, i el seu veí Arnau Maçuch li feia de fiador. Immediatament, però, Arnau Maçuch es comprometia a pagar al mateix jueu 140 sous essent avalat per Bernat Rei. Els deutors solien donar garanties als seus fiadors per si havien d'assumir els deutes impagats. Normalment se'ls obligaven els béns i no era estrany que l'obligació es concretés en alguna terra de la qual l'avalador podria disposar en cas d'impagament. També del maig de 1325 és un deutor on el deutor - un torroellenc que manllevava 39 sous del jueu local Bonjudà Mossé - rebia l'aval de dos fiadors i, acte seguit, els obligava els béns i molt especialment els fruits d'una vinya a la Vall.

Les garanties reals: obligacions i penyores

Un préstec també podia assegurar-se oferint els béns del debitor com a garantia. Els béns podien ser obligats i restaven en mans del debitor com a mínim fins que s'iniciaven les accions judicials contra ell o cedits com a penyora al creditor en el mateix moment de formalitzar el deute.

D'obligacions de béns, n'hi havia a la pràctica totalitat de debitoris i d'obligacions curials, sovint amb l'abreviatura "obl." i alguna vegada redactant-les explícitament. Solien ser molt genèriques i afectaven el conjunt de béns del debitor sense concretar-ne cap. De tant en tant se'n designava un amb preferència sobre els altres. Ja el març de 1312 un matrimoni, com a garantia dels 215 sous manlevats a Jucef, jueu de Torroella i fill del difunt Benvenist, obligava "tots els nostres béns i especialment el nostre alberg que tenim dins la vila de Torroella" del qual, a més, en donaven les afrontacions amb tot detall. La tipologia dels béns obligats era variada.

Podien ser tant béns mobles o immobles com diners deguts als debitors. En el darrer cas, doncs, es garantia un deute amb un altre deute. El quadre 15 recull totes les referències a béns obligats tant als fiadors - les registrades en cursiva - com als creditors.

El diable cega als jueus que no entenen l'hebreu. (Biblioteca Nacional Manuscrits francesos)

Quadre 15**Registres notarials de Torroella de Montgrí, 1311-1334****Béns obligats a creditors jueus o a fiadors en deutoris a favor de jueus**

Data	Quantitat prestada	Bé obligat
Març de 1312	215 sous	Alberg
Maig de 1322	25 sous	Fruits d'una vinya
Maig de 1325	39 sous	Fruits d'una vinya
Octubre de 1325	90 sous	Deute de 100 sous
Octubre de 1325	450 sous	Deute de 450 sous
Novembre de 1325	23 sous	Collites d'una terra
Desembre de 1325	270 sous	300 sous que resten d'un deute de 550 sous
Desembre de 1325	30 sous	Corretja de plata
Gener de 1326	170 sous	1.100 sous deguts com a dot
Gener de 1326	170 sous	1.300 sous, 2 vestits, 2 llits i 1 caixa deguts com a dot
Febrer de 1326	80 sous	Farga de destret de Llabià
Febrer de 1326	23 sous	Alberg a Torroella
Març de 1326	58 sous	100 sous que resten d'un dot
Octubre de 1326	100 sous	Hort a Castelló d'Empúries
Novembre de 1326	40 sous	Terra a Ullà
Gener de 1327	20 sous	Alberg a Torroella
Gener de 1327	200 sous	200 sous deguts com a dot
Maig de 1333	10 sous	Raïm d'una vinya
Octubre de 1333	140 sous	150 sous deguts com a herència materna
Octubre de 1333	290 sous	290 sous que resten d'un deute de 950 sous
Novembre de 1333	Xifra il·legible	Capa vermella amb pell de conills
Desembre de 1333	27 sous	Capa de llana, cota clara, vànova i sobretoga clara
Gener de 1334	23 sous	Capa vermella
Gener de 1334	390 sous	Deute de 600 sous
Febrer de 1334	34 sous	Cota, gramalla blava, capa vermella i cana de sarga

El quadre destaca que el valor del bé obligat era sempre superior i, de vegades, molt superior als diners deixats. Això donava seguretat als creditors davant d'uns deutors de solvència dubtosa a qui, si no era així, difícilment deixarien diners. Quan s'obligaven béns com terres, cases, collites o roba, si no es tornaven els diners, els creditors podien -prèvia empara judicial - fer-los subhastar i rescabalar-se del preu. Quan s'obligava un deute, se'n donava la referència, s'entregava el document acreditatiu sempre que n'hi hagués i, en cas d'impagament, s'autoritzava a cobrar-ne l'import.

El desembre de 1325 un veí de Torroella declarava deure a Isaac Escapat i a Astruc, fill de Jucef Benvenist, tots dos jueus torroellencs, 270 sous pels quals els obligava els seus béns i especialment els 300 sous pendents d'un deute de 550 sous que a ell se li devien "tal i com consta en un document fet a l'escribania d'Ullastret el 21 de desembre de 1324" que immediatament els cedia.

De penyores, també se'n documenten. El maig de 1332 davant del notari d'Ullà, el jueu torroellenc Caravida Astruc rebia del moliner dels molins de Bellcaire "com a penyores pels 100 sous que et vaig deixar" dues gramalles clares, una túnica francesa clara, dues sobretogues de dona vermelles, una túnica vermella d'home, una túnica vermella francesa, una gramalla vermella, una capa vermella i una altra capa vermella folrada amb pell de conill. Si els 100 sous més 6 sous d'interès es lliuressin dins del mateix maig, el jueu tornaria les penyores. El moliner va pagar 100 sous dins termini i se li retornaren nou penyores, però el jueu va retenir una gramalla clara pels 6 sous restants. En cas d'impagament, el prestamista podia per fer subhastar les penyores. Així, l'octubre de 1341 un veí de Fontanilles s'obligava a pagar al jueu de Torroella Bonhom Jucef 50 sous en un termini de vuit dies i, si no ho feia, acceptava que "el corredor ha de subhastar les penyores", i el gener de 1346 Preciosa, jueva torroellenca i sogra d'Isaac Benvenist, feia pregonar que tothom que a ella o als seus parents "aga meses penyores ... per quals que quantitats de diner", les hi rescatés abans de deu dies perquè volia "vendre les dites penyores".

La naturalesa de les penyores era molt uniforme: béns mobles i fàcilment transportables. El quadre 16 en sistematitza les referències del llibre de la cort de 1344-6.

Quadre 16

Registre de la cort de Torroella de Montgrí, 1344-6

Referències a penyores lliurades a creditors jueus

Data	Creditor jueu	Penyora	Préstec
Juliol 1344	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Una vànova, una gramalla, un capçó i un coixí	10 sous
Agost 1344	Mossé Bonjudà de Girona	Corretja d'argent	65 sous
Agost 1344	Bonjudà Jucef de Girona	Una tassa i sis culleres	71 sous
Agost 1344	Rubén Mercadell de Torroella	Una gramalla i una túnica	35 sous
Setembre 1344	Isaac Mercadell de Girona però habitant a Torroella	Una tina, un tinard, dues bótes i quatre recipients	
Novembre 1344	Mossé Bonjudà de Girona	Una tassa d'argent	66 sous
Novembre 1344	Mossé Bonjudà de Girona	Una tassa i sis culleres d'argent	
Març 1345	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Fil	
Març 1345	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Mantes	
Març 1345	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Una túnica	
Març 1345	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Roba	
Març 1345	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Una espasa	
Març 1345	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Una corretja, una capa, mig cot i una capellina	
Octubre 1345	Astruc Bonanasc de Torroella	Capa vermella	
Novembre 1345	Mossé Bonjudà de Torroella	Roba	
Gener 1346	Astruc des Mestre de Girona	Tres vànoves	72 sous
Febrer 1346	Bonjudà? de Torroella	Una espasa, una túnica i una capa	
Febrer 1346	Bonjudà? de Torroella	Peça de roba	
Febrer 1346	Bonjudà? de Torroella	Una túnica, uns filats, un motllo?, un escut, una espasa i unes "galetxes"?	
Abril 1346	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Peça de roba	
Abril 1346	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Tovalles	
Abril 1346	Bonanasc Bonjudà	Una cota verda i una espasa	
Abril 1346	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Una gramalla, una drapada, unes mànigues, un cap de drap, un coixí, tres canes de drap, un quartó de lli i una espasa	
Abril 1346	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Un gipó i un drap de lli	
Abril 1346	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Un drap de lli	
Maig 1346	Bonjudà Mossé de Torroella	Una pell, un cap de drap i una cota	
Agost 1346	Rubén Mercadell de Torroella	Una cota, dues tovalles i un calastó	

Una geografia del crèdit

No només es poden analitzar les operacions creditícies en si mateixes, sinó els perfils geogràfics, familiars i socials dels homes i les dones que hi intervenien.

Amb comptadíssimes excepcions, sempre s'esmentava la parròquia o el veïnat d'on provenien aquells que intervenien en els contractes crediticis. Ni tots els deutors ni tots els creditors que negociaven a Torroella n'eren veïns. La capitalitat econòmica comarcal de la vila es fa evident analitzant el crèdit. Al quadre 17, que recull l'origen dels deutors, poblacions com Fontanilles, Ullà o Gualta i llocs menors com Sobrestany, Empúries o l'Aragall destaquen clarament sobre els altres.

Quadre 17

Registres notariais i llibre d'obligacions de Torroella de Montgrí, 1311- 1334 i 1341

Debitoris o obligacions atorgats a favor de jueus. Origen geogràfic dels deutors

LLOC	1311-2	1313-4	1314-5	1321-2	1325-6	1326-7	1333-4	1341
Albons				3	2	3	3	1
L'Aragall	5						5	9
L'Armentera								3
Belcaire				11	1	1	1	9
Canet				2			3	
Empúries				4	2	3		13
Fontanilles	1	3		5	5	6	15	33
Gualta	2	5	6	7	10	5	9	53
Llabià					2	1	3	5
Pals							2	3
Sant Iscle	1			1				2
Serra de Daró					3			
Sobrestany				1	1	1	7	9
TORROELLA	37	28	23	67	107	34	82	295
Ullà	4		2	17	23	15	8	22
Verges					3			
Vilanera								2
Indefinit	4			6	14	10	12	16
VARIS	3			6	2	3	4	11
TOTAL	57	36	31	130	175	82	154	486

(Dins de "varis" s'inclouen els crèdits atorgats per diverses persones, però veïnes de llocs diferents, i un exemple de cadascun dels llocs següents: la Bisbal, Fontclara, Girona, les Olives, Parlavà, Pelacalç, Peralta, Sant Feliu de Boada, Sant Julià de Boada, Sant Pere Pescador, la Tallada, Tor, Ultramort i Viladamat.)

La diversitat també es troba en el camp dels creditors. La comunitat jueva de Torroella era massa petita i no disposava de prou recursos per satisfer tota la demanda de crèdit que fluïa cap a la vila. A Torroella negociaven jueus vinguts de la Bisbal, de Peratallada i, sobretot, de la poderosa comunitat de Girona. L'activitat de jueus foranis devia augmentar amb el temps. De totes les obligacions a favor de jueus del 1341, les seves en representaven el 43%, però canalitzaven el 70% dels capitals. Molts d'ells actuaven a través de procuradors que tant podien ser de Torroella com no.

Jueus catalans medievals representats al rerecor de la catedral de Tarragona.

L'octubre de 1331 Mossé, jueu de Girona i fill del difunt Isaac Cabrit, declarava que tornaria a un matrimoni de Camallera un debitori de 50 sous atorgat davant del notari d'Ullà si per Nadal pagaven els 10 sous pendents, entre capital i interès, "a mi o a Jucef Benvenist o a Isaac Escapat, jueus de Torroella", i el novembre de 1340 un veí de Torroella jurava davant la cort pagar a Vidal David, jueu habitant de Girona, "tot el que devia a Rubén Samuel, jueu de Girona, de qui dit Vidal és procurador". En alguns casos és possible suposar algun parentiu. El maig de 1330 Jucef Benvenist, jueu de Torroella, en nom i com a procurador d'Astruc Benvenist, jueu de Girona, renegociava amb un veí d'Ullà un deute pendent amb Astruc.

Els mateixos torroellencs, a més, tant si eren deutors com creditors, podien actuar fora de la seva vila. Els jueus de Torroella negociaven a Ullà al costat dels gironins. Entre el gener i el març de 1333 a la notaria ullanenca varen atorgar-se 32 deutors a favor de jueus gironins i 5 a favor de torroellencs. Ullà era una vila secundària però no negligible. El domini episcopal i el priorat de Santa Maria li donaven una entitat jurídica clarament diferenciada de Torroella i la convertien en seu d'una activa administració senyorial. És innegable el seu dinamisme demogràfic i econòmic: ja s'ha assenyalat com entre 1337 i 1339 hi havia més de cent habitatges i els seus veïns criaven bestiar, mercadejaven amb llana i fins participaven en comerç mediterrani, amb Nàpols i Gènova.

No ha de sorprendre, per tant, la presència de negociants forans. Del juliol i l'octubre de 1331 daten dues vendes de draps, triades gairebé a l'atzar, fetes per un draper de Girona i un de Torroella a la batllessa d'Ullà i a un canonge del priorat, respectivament. Quan els prestamistes jueus de Torroella i Girona es desplaçaven fins a Ullà per deixar diners, no feien res més que imitar els mercaders cristians.

Els torroellencs també manllevaven diners fora de la seva vila. Es dirigien, com a mínim, a la mateixa Ullà, a la Bisbal i a la ciutat de Girona. Entre 1325 i 1326 tres veïns de la vila atorgaven a la notaria bisbalenca i a favor de creditors jueus tres deutors per un total de 514 sous. Durant els tres primers mesos de 1333 a Ullà un torroellenc rebia diners de jueus igual que 21 ullanencs, quatre veïns d'Empúries, dos de Belcaire, dos d'Albons, un de la Tallada i un darrer de Llabià. Els negocis amb prestamistes jueus a Girona eren habituals, tot i que bàsicament practicats per personatges benestants i implicant quantitats elevades.

El febrer de 1345 es registraven a Torroella dos avisos enviats pel veguer de Girona. El primer corresponia als 360 sous deguts pel batlle i dos altres veïns de Torroella al jueu gironí Jucef d'En Salves i reconeguts amb una obligació del juny de 1338 davant de la cort de Girona i el segon als 1.250 sous confessats per cinc torroellencs a Astruc Bedoç, jueu de Girona, amb obligació curial de l'abril de 1340. L'abril de 1341 el jurista i noble Joan de Prat de Torroella feia vendre els seus llibres de dret que havia obligat a Jucef d'En Salves, jueu de Girona, per una quantitat indeterminada de diners, destinats a comprar medecines i que ja feia temps que havia d'haver tornat amb un interès del 20%. El maig del mateix any Joan de Prat nomenava cinc procuradors de Torroella amb l'encàrrec de fer vendre uns "treballs de perles" -esmentats més amunt - que s'havien obligat als jueus gironins David Falcó i Vidal Bonet per un préstec de 1.280 sous.

La mobilitat geogràfica dels creditors i deutors explica situacions complexes com l'acord a què arribaven l'agost de 1345 el jueu gironí - tot i que freqüentment establert a Torroella - Bellshom Escapat i un veí d'Ullà segons el qual si el segon li pagava 104 sous pels sants Pere i Feliu, aleshores el primer es comprometia a fer cancel·lar una obligació "feta avui al llibre de la cúria d'Ullà" i a tornar-li un "document fet a l'escribania de Torroella". I fins ajuda a entendre casos quasi còmics com quan el novembre de 1346 Isaac Benvenist, jueu de Torroella i actuant en nom del seu pare, acceptava que si un matrimoni d'Ullà li pagava 31 sous i 6 diners, ell tornaria "un document fet per vosaltres a l'escribania de Torroella o a l'escribania d'Ullà"! La realitat de la geografia del crèdit torroellenc, doncs, és complexa i quasi impossible establir-ne un mapa precís. Les operacions de préstec s'articulaven en una xara financera que ultrapassava els límits de la vila i de la comarca i que establia entre Girona, Torroella i els pobles de la rodalia unes relacions denses i, sovint, multidireccionals.

Els deutors: context social i familiar

Als contractes quasi mai es detallava l'ofici dels creditors, però cal suposar que qui no digués explícitament el contrari formava part d'aquella majoria de població no-noble integrada per pagesos, artesans, mariners o traginers. El quadre 18 recull les comptades ocasions en què s'identifiquen nobles - laics o religiosos - manllevant diners.

Quadre 18**Registres notariais i llibre d'obligacions de Torroella de Montgrí, 1311- 1334 i 1341****Debitoris i obligacions atorgats a favor dels jueus per debitors nobles**

Data	Debitor	Creditor	Capital	Termini
Nov. 1311	Batlle de Torroella i muller	Jucef, fill del difunt Bonjudà d'Albons	100 sous	Un any
Abr. 1325	Clergue de la capella del castell de Belcaire i família	Bonhom, fill. Jf. Bonjudà	35 sous	Sants Pere i Feliu
Set. 1325	Ramon de Begur cavaller	Bonhom, fill. Jf. Bonjudà	100 sous	Mig any
Des. 1325	Clergue i família	Bonjudà Mossé	45 sous	Sant Miquel
Ag. 1333	Clergue	Jucef Bonjudà	100 sous	Mig any
Gen. 1334	Clergue	Astruc Bonanasc	18 sous	Sants Pere i Feliu
Feb. 1334	Beneficiat de Torroella	Jucef Bonjudà	60 sous	Sant Miquel
Març. 1334	Clergue del monestir d'Ullà	Mossé i Bonhom Bonjudà	65 sous	Sants Pere i Feliu
Nov. 1340	Batlle de Torroella	Bonjudà Jucef	53 sous	15 dies
Nov. 1340	Batlle de Sobrestany	Salcell Gracià	40 sous	Sants Pere i Feliu
Nov. 1340	Batlle de Torroella	Vidal David	19 sous	10 dies
Des. 1340	Batlle de Torroella	Bonhom Jucef	10 sous	Primer de gener
Des. 1340	Batlle de Sobrestany	Bonhom Jucef	Deutes	Tres setmanes
Gen. 1341	Batlle de Torroella	Bonhom Jucef	30 sous	Sants Pere i Feliu
Abr. 1341	Batlle de Torroella	Cresques des Forn	143 sous	Sants Pere i Feliu
Maig. 1341	Dona de Simó de Castellarnau, cavaller	Bonhom Jucef	60 sous	Primer de setembre
Jul. 1341	Batlle de Torroella	Bonjudà Jucef	45 sous	Sant Miquel
Ag. 1341	Batlle de Torroella	Bonjudà Jucef	23 sous	Sant Miquel
Ag. 1341	Batlle de Torroella	Bellshom Falcó	105 sous	Tois Sants
Nov. 1341	Batlle de Torroella	Bellshom Escapat	90 sous	Sants Pere i Feliu
Nov. 1341	Batlle de Torroella	Bonjudà Jucef	60 sous	Mig any

La seva baixa presència entre els deutors no vol dir que els nobles no s'endeutessin. Ells accedien al crèdit per altres vies i el recurs als prestamistes jueus els era més aviat excepcional. Cal deixar de banda els batlles, que manlevaven reiteradament petites quantitats als creditors jueus, possiblement per atendre les despeses imprevistes que el seu càrrec els obligava a assumir.

Més significatiu és el costum de manllevar diners col·lectivament. En aquests casos, els atorgants solien ser familiars. Marit i muller, sobretot, però també pares i fills o germans. No era extraordinari, a més, que fossin, simplement, veïns i de vegades ni això. El febrer de 1341 una obligació de pagar 61 sous en mig any al jueu gironí Bellshom Escapat, era atorgada per "Maria, vídua de Pere Ferrer, de Boada, Bernat Jaspert de Gualta i Guillem Bosch, habitant de Torroella". El quadre 19 en recull la informació.

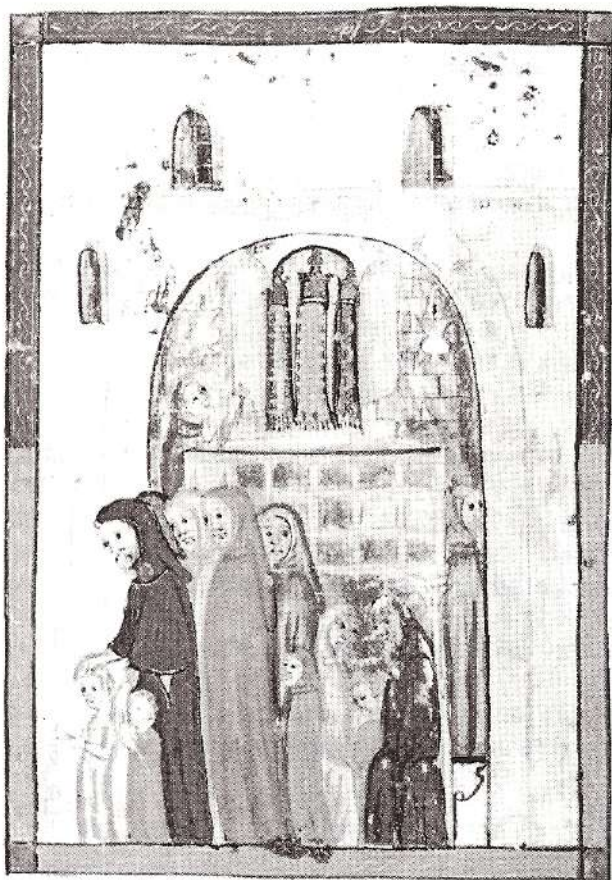
Quadre 19

Registres notarials i llibre d'obligacions de Torroella de Montgrí, 1311- 1334 i 1341

Formes d'autoria per atorgar deutoris i obligacions a favor de jueus

Any	Home sol	Dona sola	Matrimoni	Parents	Varis	TOTAL
1311-2	15	3	30	2	7	57
1313-4	9	4	15	7	1	36
1314-5	9	3	16	2	1	31
1321-2	74	5	34	6	11	130
1325-6	95	5	56	16	3	175
1326-7	43	1	29	4	5	82
1333-4	93	3	38	10	10	154
1341	255	17	133	29	52	486

La importància dels crèdits atorgats per matrimonis demostra el caràcter familiar de les necessitats que s'amagaven darrere els préstecs. El costum de manllevar diners entre veïns o coneguts és una manifestació d'aquelles xarxes de solidaritat i ajuda mútua medievals només molt parcialment conegudes.

Jueus de la Corona d'Aragó vers el 1350 sortint d'una sinagoga
(Sarajevo, Museu Nacional, Haggada)

Els creditors jueus

És també possible aclarir alguns aspectes de l'activitat dels jueus com a prestamistes. Amb comptadíssimes excepcions, no es documenta cap jueu, si no és vinculat d'una o altra manera amb el món del préstec i no hi ha manera de saber quin era el percentatge que representaven els jueus o les famílies jueves dedicades al préstec en relació amb el conjunt dels altres jueus. Entre els mateixos prestamistes, a més, també hi havia diferències, com il·lustra el quadre 20 partint només de les dades de 1325-6.

Quadre 20

Registre notarial de Torroella de Montgrí, 1325-6

Operacions atorgades per prestamistes jueus de Torroella de Montgrí

Creditor	Origen	Quantitat de préstecs	Quantitat de capital
Jucef Benvenist	Torroella	21	1636 sous
Bonhom, fill de Jucef Bonjudà	Torroella	28	1645 sous
Jucef Bonjudà	Torroella	50	3009 sous
Mossé Bonjudà	Torroella	2	65 sous i 6 diners
Vidal David	Torroella	2	43 sous
Isaac Escapat	Torroella	22	871 sous
Bonhom Jucef	Torroella	1	40 sous
Bonjudà Mercadell	Torroella	5	399 sous
Bonhom, fill de Bonjudà Mossé	Torroella	2	110 sous
Bonjudà Mossé	Torroella	26	1081 sous i 5 diners
Bonet Vidal	Torroella	1	45 sous
VARIS		3	940 sous

Sembla que mentre alguns jueus feien del préstec la seva activitat preferent, per a altres només seria secundària. Uns estarien permanentment negociant i renegociant crèdits i els segons només deixarien alguns diners quan se'ls presentés una bona oportunitat. És possible que els majors prestamistes tinguessin un paper preeminent dins la comunitat local. Les gestions realitzades a la vila l'agost de 1345 pel col·lector reial de la fiscalitat jueva es varen fer davant Bonjudà Jucef i Isaac Benvenist, actius prestamistes locals.

Els prestamistes jueus amb normalitat es cedien uns als altres els seus drets sobre deutors i obligacions. Sovint gestionaven deutes que originàriament s'havien atorgat a favor d'altres jueus. De vegades, darrere de la mobilitat hi havia relacions familiars, viduïtats o tutories. El juliol de 1345 la jueva Na Goig, "com a tutora dels infants fills de Jucef Bonjudà, difunt, jueu de Torroella", es queixava de dos "pagesos" i els feia emparar les collites, i el juny de 1346 les autoritats emparaven els esplets a tres veïns a instàncies de "Bonanasc Bonjudà, jueu de Torroella, com a procurador de Mossé Bonjudà, jueu de Girona i germà seu".

En altres casos no hi havia cap parentiu. Ja el desembre de 1314 Jucef, fill del difunt Benvenist i jueu de Torroella, cedia al seu veí Bonjudà, fill de Bonjudà d'Albons, els seus drets sobre dos deutes: un de 20 sous que encara restaven per pagar d'un debitori de 24 sous atorgat a favor seu el maig de 1305 i un altre de 55 sous deguts a Astruc, fill d'Isaac Vides i jueu de Torroella, des del juliol de 1306 i que dit Astruc, alhora, li havia donat. Aquesta xarxa de donacions i procures feia que s'establissin diferents nivells de representació i que quan es tornaven els diners aquests haguessin de seguir complexos itineraris.

El novembre de 1345 presentaven una queixa a la cort "Astruc Déuslocrega i Astruc Samuel - aquest darrer - com a procurador de Bonjudà Bedog, curador de Mossé, pubill i fill i hereu del difunt Jucef Mossé Déuslocrega, jueus de Girona" i el febrer de 1333 un jueu de Girona declarava a la notaria d'Ullà que el sagristà de Belcaire li havia entregat 35 sous perquè els lliurés a Bonjudà Mercadell, jueu de Torroella, però, en realitat, els va donar a Astruc Bonanasc, un altre jueu torroellenc, qui, finalment, els va fer arribar a Bonjudà Mercadell.

Totes aquestes operacions entre jueus - però també costum dels deutors de garantir els diners que devien amb els préstecs que ells mateixos encara no havien cobrat - donaven al mercat creditici un grau d'impersonalitat i d'imprevisibilitat que no queda clar si afavoria els creditors o els deutors. En qualsevol cas no era extraordinari que uns i altres acabessin entenent-se amb unes persones diferents d'aquelles amb qui havien establert els tractes originals.

El préstec en el conjunt dels negocis jueus

El negoci del préstec sembla que no es manifestava només en els contractes crediticis, sinó que es canalitzava amb altres activitats. Alguns contractes agraris realitzats per prestamistes jueus devien vehicular antics o nous deutes. El febrer de 1326 dos veïns de Torroella devien 13 sous al jueu torroellenc Vidal David i, simultàniament, es comprometien a treballar-li una vinya i a entregar-li la meitat d'allò que en collissin. El febrer de 1327 el mateix jueu comprava a un matrimoni una vinya per 18 sous i, immediatament, els la tornava a lliurar a fi que la treballessin i li entregues-

sin la meitat de la collita. La relació entre préstec i contracte immobiliari és evident el setembre de 1322 quan una vídua de Torroella i un veí de Fontclara declaraven deure al jueu torroellenc Bonjudà Mercadell 125 sous que havien de tornar en un any i amb un interès de 25 sous. Immediatament la vídua llogava al jueu un alberg dins Torroella per un any i amb un arrendament de 25 sous deixava ben clar que els "25 sous tu pots retenir per interès de 125 sous del teu capital que jo i Guillem Domènec de Fontclara t'hem confessat haver rebut avui amb un document de deute fet a l'escribania de Torroella". Els préstecs també es barrejaven amb operacions comercials, sovint força enrevesades. El novembre de 1325 Isaac Escapat atorgava una definició general de deutes i comandes a favor de Jucef Benvenist - els dos, jueus i importants prestamistes torroellencs - on es feia referència a un debitori de 630 sous - redactat en hebreu i avalat per dos jueus de Girona - i a una fiança de 50 sous feta davant d'un draper gironí per la compra de draps.

Els préstecs fets per jueus possiblement estaven relacionats amb tot un moviment de diners que, vehiculats a través de comandes i debitoris, lligava els jueus de Torroella amb altres jueus i amb cristians. Aquest moviment és d'una importància extrema perquè pot ajudar a entendre millor l'origen dels capitals prestats pels jueus. Ja a l'edat mitjana s'afirmava que molts d'aquests capitals, en realitat, els tenien en dipòsit de cristians benestants als quals la legislació vetava l'accés al préstec usurari i a qui els jueus havien de retre comptes de la seves gestions. És difícil de verificar. En alguna ocasió - per exemple, a Besalú i gràcies als treballs de Manuel Grau - l'origen cristià dels diners deixats pels jueus és clar, però aquestes operacions rarament deixaven testimonis escrits. A Torroella de Montgrí tan sols es documenta la cessió - difícil d'interpretar - de 33 lliures que Pere Cailoç, membre d'una de les famílies més riques i influents de la vila, feia a Mossé Çescola, jueu de Girona, el novembre de 1341.

El retorn dels deutes, la morositat i l'impagament

Els diners rebuts, però, havien de tornar-se. Amb tot, moltíssimes vegades allò que creditor i debitor havien acordat quedava en part o totalment incomplert.

Definicions, èpoques i cancel.lacions

Si es tornava íntegrament un préstec, el creditor atorgava a favor del debitor una definició - o alliberament - del deute i feia cancel.lar l'obligació corresponent als registres de la cort. El setembre de 1325 Jucef Benvenist, jueu de Torroella, absolia un matrimoni local "de tots els deutes, préstecs, comandes, garanties i altres contractes que teníeu amb mi fins al dia d'avui" i declarava "estar satisfet de tot l'anterior segons la meua voluntat" i que "si mai es trobés un document en què constés que vosaltres o algú dels vostres tinguéis res pendent amb mi, sigui en va i sense valor".

L'octubre de 1341 dos germans de Gualta s'obligaven a pagar 70 sous a Bonanasc Bonjudà, jueu de Torroella, i el novembre de 1343 l'escrivent de la cort anotava que l'obligació "va ser cancel.lada d'ordre de dit jueu ja que en va ser satisfet segons assegura, sense queixa, segons dret". Quan es pagava una part del deute o se'n satisfieia un completament, però encara en restaven altres impagats, es lliurava una àpoca o un rebut on tot plegat quedava clar. El desembre de 1332 Jucef Benvenist, jueu de Girona que solia estar-se a Torroella, rebia d'un veí d'Ullà "40 sous d'aquell deute de 45 sous que reconegueres deure'm amb document fet a l'escribania de Torroella" i el febrer de 1322 el jueu torroellenc Vidal David reconeixia a una vídua que estava satisfet de tots els deutes que ella i el seu difunt marit tenien pendents amb ell fent-ne excepció "d'un deute de 20 sous de capital i en l'interès que fa i que farà que tu reconegueres deure'm amb un document fet a l'escribania" el novembre de l'any anterior.

Morositat i impagament

Una bona part dels crèdits, però, no eren retornats i quan els diners manllevats es restituïen, ho feien amb uns llargs retards, després de múltiples renegociacions i amb la més que freqüent intervenció de la justícia. Els dos llibres de la cort de 1340-2 i de 1344 - 6 ho demostren. El primer recull les quantitats degudes i les cancel.lacions corresponents i el segon les accions judicials que els creditors empenien contra els deutors morosos.

Una obligació sense cancel.lar no sempre indicava impagament, ja que si existia una escriptura notarial paral.lela s'hi podia fer constar

la restitució dels diners. Només calia fer cancel·lar al registre curial les obligacions atorgades "*sine instrumento*". El quadre 21 les resseguix indicant les que varen ser pagades.

Quadre 21

Llibre d'obligacions de la cort de Torroella de Montgrí, 1341
Obligacions a favor de jueus sense contracte notarial
paral·lel

Mes	Total d'obligacions	Obligacions cancel·lades
Gener	28	17
Febrer	10	4
Març	23	14
Abril	8	6
Maig	10	3
Juny	0	0
Juliol	10	5
Agost	19	7
Setembre	18	10
Octubre	15	13
Novembre	21	15
Desembre	13	5
TOTAL	175	99

Els índexs d'insolvència que mostra el quadre són molt elevats. El 43% d'obligacions restaren impagades. No és, per tant, estrany que la majoria d'accions empreses pels jueus a la cort de Torroella - i sistematitzades al quadre 7 - tinguessin a veure amb la reclamació de deutes impagats.

Quan els deutors pagaven, a més, ho feien amb unes dilacions considerables. Després de mesos i anys, molts deutes estaven encara pendents de pagament. L'octubre de 1326 un torroellenc donava garanties a altres tres - dos homes i una dona - per la fiança a ell feta pels 73 sous de capital i 7 d'interès deguts al jueu de Torroella, Jucef Benvenist, des del desembre de 1317!, i el febrer de 1330 Bonhom Jucef i Bonjudà Mossé, els dos jueus de Torroella, reconeixien a un veí d'Ullà que - obligat per la cort ullanenca - els havia pagat un deute acordat l'octubre de 1323.

Els contractes on es renegociaven els crèdits són il·lustratius. Així, el setembre de 1322 Jucef Bonjudà, jueu de Torroella, es comprometia que, quan un debitor del mateix lloc li entregués 283 sous amb l'interès que fessin des d'aleshores, ell li lliuraria dos debitoris: un de 135 sous datat el juny de 1317 i un altre de 155 sous amb data del gener de 1319. El llibre d'obligacions dels anys 1340-2 recull també la data en què es va cancel·lar el deute. És possible, per tant, mesurar en anys, mesos i setmanes el temps que tardaren els debitors a tornar els diners. El quadre 22 classifica les obligacions cancel·lades durant tot l'any segons el grau de morositat en què varen incórrer els debitors.

Quadre 22

Llibre d'obligacions de la cort de Torroella de Montgrí, 1341
Obligacions a favor de jueus sense contracte notarial
paral·lel cancel·lades

Mes	Termini acordat	Amb antelació	Retard inf. a 1 any	Retard sup. a 1 any
Gener	5	3	4	5
Febrer	1	0	3	0
Març	1	2	7	4
Abril	0	2	1	3
Maig	1	1	0	1
Juny	0	0	0	0
Juliol	1	0	4	0
Agost	0	1	5	1
Setembre	1	2	4	3
Octubre	1	2	3	7
Novembre	2	1	7	5
Desembre	4	0	0	1
TOTAL	17	14	38	30

La resposta dels creditors a la morositat

Els creditors no restaven impassibles davant del manifest incompliment dels contractes. Les seves reaccions podien ser variades i sovint estaven relacionades entre elles.

Jo jueu encegat no enten la pphcia.

El jueu encegat no enten la profecia.
(Biblioteca Nacional de Madrid)

Les renegociacions dels deutes

Les dificultats per tornar els préstecs feien que les seves clàusules es renegociessin contínuament. Les característiques d'aquests acords - o consolidacions de deutes - variaven, però el creditor sempre es comprometia a tornar els documents acreditatius del préstec o a fer-ne cancel·lar les obligacions quan el debitor li lliurés una certa quantitat de diners. El juny de 1328 Jucef Bonjudà, jueu de Torroella, declarava que quan una vídua d'Ullà li pagués 12 sous, ell li tornaria el debitori que havia subscrit en poder de Pere de Sant Joan, notari d'Ullà, el setembre de 1326 per valor de 80 sous de capital i 16 sous d'interès. Normalment s'establia una nova quantitat monetària com a capital i s'acordava que només es percebrien els interessos que aquest capital generés des del moment de la renegociació. El nou capital unes vegades era el d'un crèdit antic menys els pagaments parcials que se n'haguessin fet i altres, la suma del capital de diversos debitoris anteriors que s'unificaven. Sovint s'establia un nou termini de pagament.

Darrere cadascun d'aquests acords es podia camuflar una colla

d'antics deutors. Així, els 455 sous que el febrer de 1326 un veí d'Albons es comprometia a lliurar en cinc anys a Jucef Benvenist, jueu de Torroella, en realitat corresponien a cinc deutors atorgats els anys 1312 - dos deutors -, 1313, 1316 i 1319 de 250 sous, 25 sous, 40 sous, 33 sous i 6 diners i 60 sous respectivament. Les renegociacions també simplificaven situacions complicades que barrejaven deutes de familiars o quantitats en diner amb quantitats en espècie.

El novembre de 1330 el jueu torroellenc Isaac Escapat acordava tornar a un veí d'Ullà dos deutors - un del 1328 de 135 sous atorgat per la mare del deutor a la notaria d'Ullà i un altre del 1326 de 39 sous de capital més 7 sous i 9 diners d'interès atorgat pel pare a l'escribania de Torroella - quan, en un any, li tornés 112 sous més un interès del 20%. L'agost de 1347 Isaac Benvenist, jueu de Torroella, acordava amb una vídua d'Ullà, en primer lloc, que quan per Tots Sants ella li pagués 66 sous, ell li entregaria un deutor de la mateixa quantitat signat per ella i el seu difunt marit a l'escribania d'Ullà i, en segon lloc, que quan li pagués 18 sous - no especificaven quan -, ell faria cancel·lar al registre de la cort d'Ullà "una obligació de 18 sous en què són comptats tots els pagaments, tant de mill, forment, ordi, diners com d'altres".

Com a conseqüència de les renegociacions, els deutors sovint donaven els seus drets sobre els diners que altres persones els haguessin de pagar. El novembre de 1325 un veí de Torroella cedia a Isaac Escapat, jueu del mateix lloc, tots els seus drets en 40 sous que li restaven cobrar d'un deute de 90 amb la condició que els rebés "a compte d'aquell deute de 35 sous de capital que et dec" i el gener de 1328 un ullanenc donava a Bonhom, jueu de Torroella, el seu dret a cobrar els 65 sous del preu d'un ase de pèl negre que li compraren uns veïns i Bonhom declarava "rebre'ls com a pagament dels deutes que tu i la teva dona em deveu".

El recurs a la justícia

La forma més habitual i immediata per recórrer a les autoritats era la queixa - "*querimonia*" en llatí -, denúncia o requesta de pagament en què el creditor es queixava al jutge dels seus deutors especificant les quantitats pendents. L'octubre de 1344 Astruc Bonanasc, jueu de Torroella, denunciava el tutor d'un noi de Fontanilles pels 28 sous

que li havien estat reconeguts en un document fet a la notaria de Torroella el novembre de 1338 i el juliol de 1345 era un jueu gironí que es queixava d'un matrimoni de Torroella per 55 sous "d'una obligació feta al llibre d'obligacions de Torroella" el febrer de 1340.

En ocasions podien ser extensíssimes: fins a quinze deutors denunciava el gener de 1345 Isaac Benvenist, jueu de Torroella com a procurador del seu germà Benvenist Jucef, tot i que es quedava curt davant dels vint-i-sis que esmentava Na Goig, jueva de Torroella i vídua de Jucef Bonjudà, el juliol del mateix any. L'actitud dels prestamistes, però, era flexible i només acudien a la cort quan ja feia temps que el termini havia conclòs. El febrer de 1344 el jueu gironí Mossé Çescola es queixava d'un matrimoni de Torroella per un deute de 240 sous de capital més 24 sous d'interès que li eren deguts "amb un document fet el vint-i-dos de juliol de 1338".

Quan el deutor i el creditor no eren del mateix lloc i les requestes de pagament es feien davant de jutges que no tenien potestat sobre els deutors, calia fer arribar la informació a les autoritats pertinents. El llibre de la cort de 1344-6 és ple d'avisos que sortien de Torroella i que hi arribaven. El març de 1344, d'una banda, el procurador reial de Torroella feia saber al batlle de Bellcaire que dos veïns d'aquest lloc devien un total de 102 sous al jueu torroellenc Vidal Salendí corresponents a dues obligacions atorgades davant la cúria de Torroella el novembre de 1342 i el maig de 1343 i, d'altra, el batlle de Girona comunicava al de Torroella que un veí de Gualta - i, per tant, dins del terme jurisdiccional torroellenc - devia a Bonastruc de Mestre, jueu de Girona, 130 sous reconeguts amb document notarial del març de 1341.

Les conseqüències d'una denúncia davant de la cort podien ser variades. El jutge solia assignar un termini o fadiga al deutor per cancel·lar el deute, sovint amb l'amenaça d'autoritzar el creditor a vendre les penyores que li haguessin estat lliurades. Així, el juliol de 1344 el saig declarava haver donat, a instàncies de Bonanasc Bonjudà, jueu torroellenc, una fadiga de deu dies a un veí de la vila "dins dels quals redimeixi o recuperi de dit jueu una vànova, una gramalla clara, un capçó clar i un coixí que, tot plegat, té dit jueu en penyora per 10 sous i, si no, que dit jueu faci vendre dites penyores" i l'octubre del mateix any el saig exposava com ja havien passat quinze dies des que ell en donà deu a una vídua de Torroella per satisfer els 110 sous deguts a Rubén Mercadell, jueu de Torroella.

De vegades la queixa servia perquè el jutge obligués el debitor a fer residència permanent en un lloc concret a fi que no escapés de la justícia. El gener de 1345 Bonhom Jucef, jueu "habitant de Palau sa Tor", feia que el saig forcés un torroellenc pels 100 sous pendents d'un deute de 200 a fer "residència a la cellera de Torroella". Les autoritats també podien obligar el debitor a renegociar d'una o altra manera amb el seu creditor. Així, un dijous d'agost de 1341 un torroellenc s'obligava davant la cort local i sota una pena de 100 sous a arribar a un acord abans del proper dilluns amb Astruc Mercadell, jueu de Girona, ja que havia fet de fiador per 124 sous deguts al jueu i que no s'havien pagat; en cas de no haver-hi entesa, es comprometia que "entraria com a detingut dins del castell de Torroella i no en sortiria amb els seus peus o amb els d'altres fins entendre's amb dit jueu". Un dimarts de desembre del mateix any era un veí de Pals que subscribia un acord similar - tot i que la pena era de 50 sous - a fi que "abans del proper dilluns s'entengués amb Bonhom Jucef, jueu de Torroella, i amb els seus de tots els deutes en què ell li està obligat".

En ocasions la denúncia portava a la liquidació del deute. Algunes de les obligacions cancel·lades al llibre de la cort de 1340-2 ho són, tal i com s'especifica, "després de la queixa". El desembre de 1340 un veí de Torroella s'obligava a pagar a mig maig a Rubén Mercadell, jueu del mateix lloc, 14 sous, però no va ser fins l'agost que el jueu va fer cancel·lar l'obligació fent constar que "se'n va queixar" i que "dins dels deu dies va ser-ne satisfet". De tota manera, no eren gaires. De les 26 obligacions fetes a creditors jueus el novembre de 1340 que es varen cancel·lar, només l'exemplificada va ser conseqüència de la denúncia del creditor.

No tothom pagava⁵ malgrat les denúncies i aquestes sovint anaven seguides de l'embargament o empara per part de la justícia d'algun bé del debitor a fi que, en cas de mantenir-se l'impagament, el creditor se'n rescabalés. El març de 1345 Astruc Bonanasc, jueu de Torroella, es queixava pels 400 sous que li devia un veí de Sobrestany i, acte seguit, el saig emparava a un home del veïnat del Llentisclar els 400 sous que aquest havia de pagar al debitor de Sobrestany per uns xaïs que li havia comprat. El setembre de 1344 el saig de Torroella declarava que havia donat un termini de deu dies a una família del lloc per satisfer els 90 sous deguts al jueu torroellenc Astruc Bonanasc des del gener de 1339 i, com que no ho havien fet, els emparava una tina, dues bótes, dues taules, dues caixes i una pastera que tenien al seu alberg.

Les empires es feien sobretot de collites i, en menor mesura, de béns mobles. El setembre de 1344 Isaac Efrahim, jueu de Girona, feia emparar a un veí de l'Aragall una quarterada de mill que batia a la seva era i dues collites del mateix gra sembrades a dos camps al costat del seu alberg de manera que, sense permís de la cort, ni podia treure el mill de l'era ni segar-lo dels camps. El març de 1345, a instàncies del jueu de Torroella Bonjudà Mossé, es feia empara a un torroellenc de "tots els fruits tant de blat, olives, figues i raïms com d'altres". El pas següent era la venda o subhasta dels béns del debitor. Ja el maig de 1312 el preu d'una terra venuda a Bellcaire era entregat "per ordre de la cort de Torroella a Jucef Bonjudà, jueu de dit lloc, per raó d'un deute" i el novembre de 1344 tres veïns de Torroella "varen entregar en poder de la cort" tres peces de terra "donant plena i lliure potestat a dita cort per tal que pugui dites terres i cadascuna d'elles alienar, havent-ne fet legitima subhasta" a fi de satisfer a David Falcó, jueu de Girona, i a Vidal Bonet, jueu de Girona i habitant de Pals, els 720 sous que entre els tres devien. El quadre 23 mostra la naturalesa variada dels béns subhastats.

Quadre 23

Registre de la cort de Torroella de Montgrí, 1344-6

Subhastes o ordres de subhasta de béns a favor de creditors jueus

Data	Creditor	Bé subhastat
Nov. de 1344	David Falcó i Vidal Bonet de Girona	Terra a Torroella
Nov. de 1344	David Falcó i Vidal Bonet de Girona	Terra a Torroella
Nov. de 1344	David Falcó i Vidal Bonet de Girona	Terra a Torroella
Nov. de 1344	Isaac Samuel de Girona	Terra a Torroella
Nov. de 1344	Isaac Samuel de Girona	
Gener de 1345	Bonhom Jucef i el seu fill Jucef Bonhom de Torroella	Béns immobles
Març de 1345	Astruc Bedoç de Girona	Vinya a Torroella
Març de 1345	Astruc Bedoç de Girona	Vinya a Torroella
Març de 1345	Astruc Bedoç de Girona	Vinya a Torroella
Març de 1345	Bonjudà Bedoç de Girona	Ferregenal a Torroella
Octubre de 1345	Astruc Bonanasc de Torroella	Capa vermella
Febrer de 1346	Bonanasc Bonjudà de Torroella	Arnès d'argent
Maig de 1346	Vidal Salendí	ll.legible

Després de la subhasta, els funcionaris de la cort lliuraven els diners al creditor. Així, el setembre de 1325 Astruc, jueu de la Bisbal, com a procurador del seu pare Abrae Jucef, rebia d'un torroellenc 32 sous menys 3 diners d'un deute de 100 sous "per mà de Joan de N'Uguet lloctinent del batlle a qui me'n vaig queixar" i el juliol de 1328 era Jucef Bonjudà, jueu de Torroella, que afirmava haver rebut del saig ullanenc "en nom de la cúria d'Ullà, 67 sous dels 105 sous pels quals dita cúria, i a instància i requesta meves, va vendre l'alberg de Joan Sart pels deutes que dit Joan em deu".

Del preu de la subhasta també es pagava els funcionaris de la cort. L'octubre de 1345 el saig local feia saber que, a instàncies d'Astruc Bonanasc, jueu de Torroella, havia subhastat "una capa vermella folrada amb pell de conills que era de Maria d'Albons la qual dita Maria havia lliurat com a penyora a dit jueu per un deute que a ell deu" i que, dels 28 sous que n'havia tret, 12 diners s'havien lliurat al pregoner, 3 diners als "imposadors" o arrendadors d'impostos, 6 diners a repartir entre el saig d'Albons i el de Torroella, 3 diners a l'escrivent de Torroella i, finalment, els 26 sous restants havien estat entregats al jueu.

La realització d'obres com el castell del Montgrí i l'església de Sant Genís haguéssin estat possibles sense els diners de la comunitat jueva?

Els primers afectats per la morositat i l'impagament eren els fiadors. Sovint era contra ells que es dirigien les accions judicials. El juliol de 1344 Rubèn Mercadell, jueu de Torroella, denunciava un veí de Gualta per haver estat fiador del seu germà en un deute de 80 sous i el desembre del mateix any, i a instàncies del mateix jueu, s'emparava a un torroellenc una peça de roba de llana "per la fiança que va fer" a un veí seu "d'un deute de 100 sous". Sovint eren ells que havien d'acabar pagant els deutes. El gener de 1327 un cavaller pagava 400 sous a Jucef Benvenist, jueu de Torroella, ja que s'havia obligat el desembre de 1324 com a fiador d'un matrimoni que havia resultat insolvent i el febrer de 1331 Astruc Jucef, jueu de Girona, atorgava una àpoca a favor de dos veïns d'Ullà pels 54 sous pendents d'un debitor de 100 sous signat el maig de 1326 per un tercer ullanenc on els primers eren fiadors.

La realitat del crèdit jueu: algunes hipòtesis

Partint de la informació torroellenca sobre el crèdit jueu i comparant-la amb la d'altres llocs de la Catalunya medieval es poden plantejar algunes hipòtesis - i alguns dubtes - sobre els seus mecanismes i dinàmiques globals.

El primer i més evident dubte que tenalla qualsevol estudi sobre el préstec és el de la sinceritat de la documentació. És quasi impossible saber si la quantitat reconeguda corresponia a la realment entregada o, dit d'una altra manera, si l'interès es camuflava amb el capital. Que els jueus catalans de fa set-cents anys practicaven aquest frau és indiscutible. La legislació catalana sobre els jueus dels segles XIII i XIV és una repetició constant de les prohibicions de sumar l'interès al capital i, per tant, de prestar a un interès superior al 20%. Els termes d'algunes renegociacions de deutes fan pensar que possiblement el debitor devia rebre menys d'allò que feia constar.

Quan l'agost de 1345 el jueu torroellenc Jucef Benvenist es comprometia a tornar a una vídua d'Ullà dos deutors de 30 sous cadascun, ho feia amb la condició que la dona li pagués 60 sous. Cal preguntar-se, doncs, quin era el benefici del creditor jueu si la dona havia rebut realment només 60 sous. Potser l'aparent descurança d'alguns deutors i obligacions a l'hora de fixar clarament

l'interès era, senzillament, la conseqüència que al valor reconegut - i aquest sí que sempre quedava molt clar - ja s'hi havia sumat capital i interès.

Un segon problema el plantegen les penyores. La informació dels contractes crediticis i de les actuacions judicials no acaba de lligar. Als primers les penyores són molt escasses però a les segones hi apareixen constantment. Podria ser que els préstecs garantits amb el lliurament de penyores fossin molts més dels que descobreix la documentació.

Ocultant el lliurament de la penyora, el creditor s'estalviava - en el més que possible cas d'impagament -acudir a la cúria i engegare-hi - i pagar-hi - tot el procediment que havia de portar a la subhasta del bé empenyorat. Només quan per una o altra raó - potser per evitar reclamacions de parents del debitor o d'altres prestamistes - el creditor les feia vendre a través de la cort, les penyores apareixen als documents. Seria fins i tot possible - per bé que, de moment, és indemostrable - que alguns préstecs ni tan sols es registressin per escrit i es basessin només en la cessió de les penyores. Christian Guilleré ho suggereix invocant una carta del bisbe de Girona del 1333 referida als crèdits atorgats "tant amb documents com sobre penyores".

Que l'interès es camuflés en el capital i les penyores garantissin molts crèdits ajuda a contextualitzar millor les aparentment inexplicables taxes d'impagament de més del 40% i les morositats d'anys que cap sistema creditici - per primitiu que fos - podria suportar. Si el creditor deixava menys diners dels que li havien de tornar, aleshores potser ja hi guanyava amb els pagaments parcials que durant mesos i anys li pogués realitzar el debitor. Quan, passat un temps variable, però difícilment curt, el deute s'acabava pagant, es cancel.lava el contracte. Si, en canvi, el préstec no era íntegrament tornat i no es realitzava la cancel.lació, això no volia pas dir que el prestamista no se n'hagués rescabalat. Sobre les penyores es pot fer una reflexió similar.

Si el deute no es tornava, el creditor podia disposar lliurement de la penyora. Certament que, en aquest cas, el prestamista podia jugar brut i demandar el debitor - ja que el préstec oficialment no era cancel.lat -, però això hagués fet perillar els equilibris i els tractes tàcits que devien garantir i perpetuar aquesta mena de pràctiques.

El crèdit jueu dins del conjunt de les operacions creditícies

Una ullada als registres notariais o curials torroellencs és suficient per adonar-se que els jueus no eren els únics a deixar diners. Els préstecs fets per cristians, és clar, mai es presentaven com a préstecs amb interès i tampoc eren tots iguals. Quan es recollien en un mateix llibre les operacions atorgades tant a favor de jueus com a favor de cristians és possible establir comparacions. Per als anys 1311-2, 1321-2 i 1325-6 ho fa el quadre 24.

Quadre 24

Registres notariais de Torroella de Montgrí, 1311-2, 1321-2 i 1325-6

Operacions creditícies

Operació	1311-2	1321-2	1325-6
Debitoris a favor de jueus	57	130	175
Debitoris a favor de cristians	51	55	44
Comandes	17	19	3
Vendes a carta de gràcia d'immobles	28	32	21
Censals	1	3	64
Vendes a crèdit de drap	4	16	58
Vendes a crèdit de gra	15	15	8
Vendes a crèdit de bestiar	7	32	11
Altres operacions creditícies	13	9	29
TOTAL	193	311	414

Les xifres són clares: els crèdits atorgats a favor de prestamistes jueus només representaven una part, aproximadament entre el 30% i el 40%, de totes les operacions creditícies. En el món del comerç del diner, per tant, els prestamistes jueus no hi tenien en absolut un paper exclusiu. Alguns jueus, certament, deixaven diners a cristians, però això també ho feien altres cristians. I molts cristians, a més, ho feien amb interès. En el cas dels censals és evident i pot sospitar-se en els debitoris i en totes les vendes a crèdit. Aquest no és el lloc d'estudiar-los, però els crèdits i les operacions a termini acordats entre cristians són bàsics tant per comprendre millor la societat medieval, estructuralment endeutada, com per matisar la imatge del jueu usurer i escanyapobres.

7. La comunitat jueva de Torroella de Montgrí. Les altres activitats econòmiques

Les activitats agropecuàries

Els jueus disposaven de peces de terra, especialment vinyes, que amb tota versemblança treballaven. El novembre de 1311 Bianó, fill del difunt Benvenist de Torroella, venia a un cristià la meitat d'una feixa a la Madriguera per 120 sous i, el desembre de 1333, una venda de terra a la Vall identificava la vinya del jueu David a les afrontacions. La preferència dels jueus per les vinyes es relaciona amb la necessitat d'elaborar el seu propi vi *casher* sense haver de recórrer per a res a la producció dels cristians. També s'interessaven pels cereals.

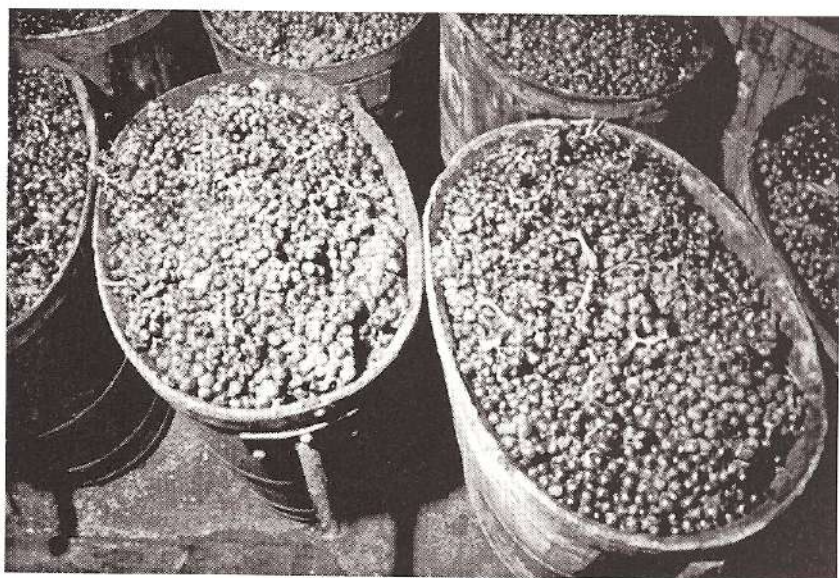
Així, el maig de 1312 Jucef, fill del difunt Benvenist, arrendava per un any a un cristià una terra a la Madriguera a fi que hi pogués "sembrar una collita de qualsevol blat gros" i li pagués 10 mitgeres d'ordi pels sants Pere i Feliu com a preu. La tinença de les terres obligava els jueus a satisfer drets feudals als senyors. Quan Bonjudà Mercadell venia el febrer de 1326 una vinya al Puig Molar a un cristià, especificava que la peça era alou fiscal - i, per tant, no subjecta al pagament de cap cens-, però salvava el dret del senyor del castell de Torroella, és a dir la reina d'Aragó, i Ramon Dalmau, com a batlle reial, va aprovar l'operació. Fins es documenta un cas de prestació de censos subemfitèutics a tinents cristians: al mateix Bonjudà Mercadell, encara el febrer de 1326, era subestablerta una vinya amb arbres a les Roquetes per una vídua a canvi d'un cens - gens mòdic - de 8 sous. Les referències a la ramaderia o altres activitats agropecuàries - pesca o explotació forestal - són insignificants: tan sols la compra d'un rossí que feia Jucef, fill de Benvenist i jueu de la vila, el setembre de 1312 per 120 sous.

El comerç

Sembla possible la intervenció de jueus en el comerç de cereals o, com a mínim, està clara la seva relació amb els comerciants de blat. Així, el juny de 1333 Pere Pissà, ciutadà i mercader de València i proveïdor habitual de gra a Torroella, cedia a Bonjudà

Mercadell, jueu local, els seus drets en 23 mitgeres de forment que li havien de ser lliurades pels sants Pere i Feliu, així com en el preu de 3 mitgeres més que calia pagar per Santa Margarida i a l'estiu de 1341 Salomó Cohen, jueu torroellenc, cancel·lava una comanda de 20 mitgeres d'ordi els drets sobre la qual havia rebut d'un cristià. Els jueus compraven draps encara que no és possible saber si eren compres destinades al propi consum o a la comercialització.

El juliol de 1325 el procurador de Guillem de Sant Martí, conegut draper de Girona, rebia 120 sous de Jucef Bonjudà i del seu fill Bonhom, jueus de Torroella, pels draps que li havien comprat i el novembre de 1333 el també jueu torroellenc Astruc Bonanasc comprava dues "canes de drap de color blau clar" per 21 sous que hauria de pagar entre aquell moment i el juny, data en què el venedor - un altre torroellenc - li entregaria la peça. Només quan el maig de 1341 tres jueus del lloc - Caravida Astruc, Cresques des Forn i Astruc Bonanasc - feien de fiadors al seu veí Benvenist Jucef per les 8 lliures, 12 sous i 6 diners degudes a Bonanat de Llèmana i Pere de Villaret, drapers gironins, es pot suposar una operació amb finalitats comercials.

Alguns jueus preparaven el seu propi vi, vi casher, a les vinyes del Montgrí

Per a historiadors com R.W. Emery, estudiós de la comunitat jueva de Perpinyà, els jueus medievals havien de tenir un gran paper en el comerç al detall com a venedors i revenedors de tota mena de béns. Això estaria directament lligat a la possessió de penyores entregades per deutors morosos o insolvents. La hipòtesi és versemblant i està clar que els jueus a Torroella també participarien en aquesta activitat. El comerç al detall, però, deixa poquíssims testimonis documentals - i menys encara als registres notariais! - de manera que el plantejament no pot passar de la hipòtesi.

La fiscalitat reial

És en aquest camp on més han avançat les darreres recerques sobre els jueus de la Catalunya medieval i on s'han posat de manifest dos principis essencials. En primer lloc, que els jueus eren per a la monarquia catalana el seu "*coffre e tresor*" i que, per tant, calia protegir-los. En segon lloc, que a través dels impostos pagats pels jueus la corona fiscalitzava un gruix social molt més extens, ja que part dels diners lliurats per aquells eren els que pagesos, artesans i fins i tot nobles i clergues pagaven als prestamistes jueus.

Els jueus torroellencs suportaven també la seva part de les càrregues fiscals. Una ordre reial de l'abril de 1290 manava que veguers i batlles de Besalú i Torroella obligessin els jueus a efectuar un pagament a la monarquia - com a contrapartida d'uns privilegis indeterminats - segons les parts que a cada comunitat havien estat assignades per tres repartidors jueus. No és possible resseguir les manifestacions de la fiscalitat sobre els jueus de Torroella per bé que les dificultats de satisfer-la són evidents.

El juliol de 1341 - en un moment d'intensa pressió fiscal - Astruc Jucef Benvenist, Bellshom, fill del difunt Isaac Escapat, i Astruc Mercadell, tots gironins, però assiduament presents a Torroella, no pagaven al fisc al·legant la morositat dels deutors i el rei manava als seus oficials de la vila que "obligueu amb contundència els deutors de dits jueus a pagar-los allò que us consti que els deuen", ja que - els jueus - "són obligats a pagar quèsties i altres exaccions reials". La dificultat es convertia sovint en impossibilitat. Així, l'octubre de 1345 es segrestaven béns i deutes als germans Bonhom Jucef i Bonjudà Jucef, de Palau-sator i Torroella, de qui es denunciava que

"sien tinguts en diverses quantitats de diners al dit senyor rey per raho de les dites questes e aqueles no vuylen pagar ans fugen e los bens lurs, aytant com poden, amaguen".

L'agost de 1345 es presentava a Torroella Pere de Cardonets, porter del rei i "col.lector en nom seu de les aljames dels jueus de Girona i de Besalú i de les seves col.lectes" declarant que "quèsties, subsidis i tributs a què dits jueus són obligats i han de fer, sovint es retarden". El col.lector pretenia nomenar "alguna o algunes persones idònies que els jueus de dits llocs escollissin" per tractar amb ell dels retards. De la seves actuacions es dedueix que per pagar els impostos els jueus devien ser tallats, és a dir, que cada família pagava segons la seva riquesa. Això generava endarreriments perquè afirmava Pere de Cardonets que els jueus "no saben quantificar el valor d'alguns dels seus béns mobles mentre no siguin taxats els deutes que els deuen" i, per tant, manava que se'n portés alguna mena de registre. La missió del 1345, a més, és important perquè d'ella en deriva l'únic testimoni d'una possible organització al si de la comunitat jueva. El porter reial nomenava un cristià el seu procurador a la vila, però ho feia "en presència de Bonjudà Jucef i Isaac Benvenist i alguns altres jueus de Torroella".

8. La comunitat jueva de Torroella de Montgrí. La cultura jueva

Cal ara parlar de qualsevol aspecte que, més enllà de la demografia i l'economia, definís de forma mínimament genèrica la realitat quotidiana dels jueus torroellencs. Els resultats que s'obtenen, però, són escassos i fonamentats en un gruix documental mínim.

La presència jueva a la vida quotidiana torroellenca

No seria necessari analitzar la dimensió immediata i habitual que tenia l'existència a la vila d'una comunitat jueva, si no fos perquè des de, com a mínim, inicis del segle XIII existia tota una legislació destinada a separar físicament els jueus dels seus veïns cristians. Cal, però, ser prudent, ja que una cosa eren les prescripcions reials o papals i una altra la manera i els ritmes com aquestes s'aplicaven. Així, el procés d'aïllament dels jueus devia incrementar-se a partir de la segona meitat del segle XIV. Des d'aleshores, d'una banda, les autoritats cristianes - traumatitzades per les grans catàstrofes demogràfiques - van anar aplicant i endurant les mesures excloents i, d'altra, els mateixos jueus - davant d'un rebuig creixent - devien recloure's cada vegada més en els seus àmbits i en les seves formes de vida pròpies. Abans de 1350 és arriscat fer cap afirmació contundent.

A les grans ciutats hi havia barris jueus - els famosos calls - i sembla que jueves i jueus vestien de forma diferenciada dels cristians. Amb tot, no està clar que els jueus haguessin de viure *forçosament* als calls ni que determinats vestits o guarniments - les mai acabades de definir "capes jueves" o les capçanes de les dones - haguessin de ser portats *obligatòriament*.

El juliol de 1322 s'esmenta "un vel ample o extens que en hebreu es diu *alief*" que una jueva de Torroella havia dipositat en comanda del seu germà junt a "un coixí treballat o cosit de seda i unes estovalles i una cortina", però amb una sola referència no es pot concloure res sobre els vestits. Està clar, en canvi, que a Torroella de Montgrí no existia cap call o barri jueu diferenciats, ni des d'una òptica urbanística ni des d'una de jurídica. Les dades sobre habitatges de jueus - recollides al quadre 25 - són poques, però coincidents: els seus veïns eren sempre cristians.

Quadre 25

Registres notariais de Torroella de Montgrí, 1298-1342

Referències a habitatges tinguts per jueus

Any	Immoble	Tinents	Afrontacions
1298	Espai de terra	Vidal Jucef Bonmacip que l'estableix a Pere Silvestre Rigau	Albergs de Vidal Jucef Bonmacip i de Pere Silvestre Rigau
1304	Alberg	Marmessors comtessa d'Empúries que el venen a Ramon Dalmau	Or:alberg de la vidua de Pere de Llabià; sd:plaça de Torroella; occ: carrer i nd: alberg de Dolça, dona de Benvenist, jueu
1311	Part d'alberg	Bianó, jueu i fill del difunt Benvenist el ven a Guillem Ponç	Or:carrera i alberg del difunt Pere Sant Martí; sd:albergs de Bernat de Llabià de València i de Ramon Dalmau; occ:carrera i nd: albergs dels difunts Bernat Moner i Pere Ramon d'Illa
1322	Alberg	Vidua de Moresc Rigau l'arrenda a Bonjudà Mercadell, jueu	Or:via; sd: alberg Vidal David, jueu; occ i nd:fora de la vila
1333	Alberg	Jucef Benvenist	Francesc Ponç
1341	Cambra d'alberg	Prevere de Torroella que l'arrenda a Flor, filla d'Esteve Algarb	Or:resta de l'alberg; sd: alberg d'Astruc Bonanasc, jueu; occ: habitatge de Flor, filla d'Esteve Algarb i nd:alberg de Pere Foixà
1341	Part d'alberg	Feliu Burgès i el seu fill que el venen a Antoni Verder	Or i sd:alberg de Pere Muntaner; occ:carrer i nd: alberg de Bonjudà Mercadell, jueu
1342	Alberg	Bartomeu Genís el ven a Caravida Astruc, jueu	Or:via pública; sd:alberg Bernat Brull; occ:alberg Ramon Ferran, difunt i nd:alberg Jaume Torró, batlle

Alguns jueus fins i tot vivien a l'àmbit distingit de la plaça, al costat dels Llabià, dels Dalmau o dels d'Illa, el més granat de les famílies locals. El veïnatge físic explica acords urbanístics com el conclòs el maig de 1333 entre un cristià que prometia al seu veí jueu, Jucef Benvenist, tancar l'espai que hi ha "entre el teu alberg i el meu per on està assenyalat" i fer-hi "dos tapiats de terra bons i fermes" amb la condició que pugui "extreure la terra en part de la meua trilla i en part de la teua trilla i pugui posar dita terra en dit tancament de forma equitativa". No es confirma, per tant, una tradició local que ubicava un suposat barri jueu al nord de la cellera, a l'actual carrer de Sant Genís. Això no impedeix, però, que després de 1348 els jueus s'hi haguessin anat concentrant.

Els trets culturals propis i exclusius: la religió i les seves derivacions

Un gran i absolut factor diferenciava radicalment jueus i cristians: la religió.

A banda dels protocol·laris juraments "sobre els deu preceptes de la llei que Déu va donar a Moisès a la muntanya del Sinai", la informació sobre les pràctiques religioses dels jueus torroellencs és nul·la. Res se sap dels espais on celebraven el seu culte i on enterraven els seus morts. Devien aplegar-se a l'alberg d'algun d'ells per a les cerimònies i per a l'aprenentatge religiós. En cas de no disposar d'un cementiri propi, potser sebollien els difunts als fossars jueus de les viles de Castelló, la Bisbal o Girona.

Existeixen, en canvi, algunes dades sobre aspectes no específicament religiosos, però sí relacionats amb la religió. Està clara la pràctica de la poligàmia per part de, com a mínim, un membre de la comunitat. El desembre de 1322 el rei Jaume II declarava "que els jueus tenen una llei que els permet tenir dues dones simultàniament" i, per tant, autoritzava Astruc Mercadell, jueu de Torroella, a prendre una segona muller encara que la primera, Regina, fos viva. L'autorització ja va ser publicada el segle passat per Pròsper de Bofarull i possiblement va ser la primera notícia acadèmica sobre la comunitat jueva de Torroella.

Els registres notariais locals de la dècada de 1320, però, ajuden a contextualitzar-la. Així, Astruc Mercadell - un prestamista habitual en el mercat torroellenc - podria haver pres una segona esposa per l'alienació mental de Regina, la seva primera muller. L'abril de 1322 i de consell del seu marit, Regina cedia a Salomó, fill d'ella i d'Astruc, tots els seus béns i drets amb l'excepció de 2.000 sous que es reservava per a ella. El maig del mateix any Astruc i Regina rebien en comanda de Nahman, jueu de la Bisbal, 100 lliures tot i que, immediatament, Regina en feia renúncia. El mateix dia Regina lliurava al seu fill Salomó la resta dels seus béns - segurament els 2.000 sous retinguts l'abril-, però el notari feia constar que atès que "aquesta jueva està forassenyada i no té la memòria íntegra, aquest document no té la signatura per la qual cosa jo, dit notari, no puc donar-ne fe".

A Torroella no existia cap call o barri jueu diferenciats ni des d'una òptica urbanística ni jurídica almenys abans de 1348. Sabem per exemple que hi havia jueus vivint al costat de cristians a la plaça de la Vila

Un altre document d'octubre de 1341 il·lustra unes pràctiques successòries similars a les cristianes: prioritat d'un dels fills sobre els altres que, tot i això, rebien la seva part. El jueu torroellenc i actiu prestamista Jucef Bonjudà cedia al seu fill Monet els seus béns, però en feia algunes reserves. De la donació, se n'exceptuaven 2.000 sous i 2.500 sous respectivament per a Mossé i Albella, els seus altres dos fills. També tot el necessari per proveir de menjar, vestit i calçat vitaliciament la mare, Na Goig, i els mateixos germans, fins que se'ls lliuressin els diners. Jucef Bonjudà devia morir passats pocs dies i els fills devien ser petits, perquè el novembre Na Goig ja actuava com a "dona del difunt Jucef Bonjudà i tutora dels infants pubills fills de dit difunt". Ja s'ha exposat que el gener de 1345 Na Goig decidia tornar-se a casar.

Lligat amb la religió cal tractar el possible coneixement de l'hebreu, la llengua sagrada del judaisme. La llengua parlada habitual-

ment pels jueus catalans medievals, tant en l'àmbit privat com en el públic, era el català, però l'hebreu no els era desconegut. D'una banda, era la llengua cultural i, d'altra, era amb caràcters hebreus que es redactaven alguns documents atorgats entre jueus. Ja el maig de 1313 Astruc, jueu de la Bisbal i fill d'Abrae Déuslocresques, rebia de Jucef, fill del difunt Bonjudà d'Albons, i d'Astruga, la seva muller, els dos de Torroella, els 550 sous a ell reconeguts "amb un document escrit en hebreu en què es contenia que em pagariau el primer dia del proper mes de juny que en hebreu es diu Sivan".

L'octubre del mateix any el mateix jueu bisbalenc atorgava a favor del mateix matrimoni una àpoca pels 200 sous deguts "amb un document escrit en hebreu fet el mes de novembre que en hebreu es diu Quisleu" i encara l'octubre de 1341 es feia referència a un "document fet en hebreu" en què un jueu torroellenc cedia a un de gironí la meitat d'un alberg a la ciutat de Girona. Tota una altra qüestió era la quantitat de jueus - de jueves difícilment n'hi hauria cap - capaços d'entendre, llegir o redactar l'hebreu o la presència al seu català de paraules - com el "*allef*" més amunt esmentat - o expressions manllevades de la llengua hebrea.

Les relacions amb els cristians

Entre jueus i cristians hi havia, és clar, veïnatge físic i tractes econòmics, però per relacions humanes s'entenen moltes altres coses que, a més, no sempre tenen manifestació documental. Amb tot, el llibre de la cort de 1344-6 recull alguns testimonis significatius. Així, l'abril de 1344 i 1346 les autoritats advertien que ningú gosés "*fer mal, greuga - per greuge - offensa ni injuria al Digous de la cena al Divendres Sant ni del Divendres apres seguent ni en negun altre dia, de dies ni de nits a negun juheu ni juhia ni a lurs bens*" sota l'amenaça de forts càstigs. El costum d'ofendre els jueus als volts de la Setmana Santa cristiana era habitual a la Catalunya medieval i si calia dissuadir els potencials agressors era perquè existia una amenaça real.

El mateix llibre documenta dos casos - segurament relacionats - de jueus agredits, tot i que sense especificar si els agressors eren cristians. El gener de 1346 tres cirurgians - dos d'Ullà i un de Torroella - varen ser interrogats pel jutge i batlle torroellencs sobre la gravetat de les ferides que Jafiel Vivat, jueu de Castelló, tenia al cap. Quinze

dies després els mateixos cirurgians més un físic torroellenc tornaven a ser requerits per valorar les nafres que el jueu gironí Astruc Mercadell havia rebut als braços i, una altra vegada, les ferides de Jafiel Vivat. En la primera consulta varen concloure que la ferida - feta, segons ells, amb una llança o una espasa - era mortal de necessitat, però en la segona va resultar que no calia témer ni per la vida del gironí ni per la del castellanenc, ja que - deien - les seves ferides no eren letals "sempre que s'avingués a un tractament correcte".

Els testimonis són pocs i imprecisos, però suficients per veure que les relacions quotidianes entre jueus i cristians no eren cordials. Amb totes les excepcions particulars que es vulgui i tenint en compte que entre els mateixos cristians la violència no era res estrany, la religió marcava una diferència insalvable entre uns i altres. Una diferència que determinava uns contactes familiars, uns àmbits de sociabilitat, unes formes de diversió o uns hàbits alimentaris i ornamentals diferents i separats dels cristians. Els contactes entre uns i altres es produïen en àmbits com l'econòmic on la separació que podia imposar la religió era més relativa.

Quan les relacions s'endinsaven en espais on el mestissatge era prohibit, existia el perill de la sanció, no només religiosa, sinó també civil, amb el benentès, és clar, que la diferència entre una i altra fa set-cents anys no sempre era clara. I això quan tot anava bé. En moments de tensió - dificultats econòmiques, inestabilitat política o fanatisme religiós - la diferència religiosa esdevenia fàcilment l'excusa per a l'insult o l'agressió per part dels cristians. En res hi ajudaven, a més, ni les lleis que marginaven els jueus pel fet de ser-ho ni la imatge que molts prestamistes jueus devien tenir per a bona part de la població.

9. Conclusions

A partir dels punts anteriors es poden destil·lar unes conclusions bàsiques sobre la realitat de la comunitat jueva de Torroella de Montgrí ara fa set-cents anys.

- Cal destacar la solidesa i la continuïtat de la presència jueva a la vila al llarg de tot el període estudiat. Els jueus ja hi eren a les darreres dècades del segle XIII i encara hi vivien a mitjans del segle següent. No es pot quantificar la seva presència, però és possible identificar una quantitat *mínima* de persones i fins i tot de famílies. Pot aventurar-se la xifra d'unes deu o quinze famílies permanentment instal·lades a la vila, la qual cosa podria significar una cinquantena de persones. Al voltant de Torroella, a més, s'establí una zona definida per altres comunitats jueves - Girona, la Bisbal, Castelló, Besalú, Camprodon i Vic - dins la qual era habitual l'establiment tant de relacions matrimonials com de moviments migratoris.

Jueus amb Matsot, pa àcim. (British Library)

-Els jueus disposaven de terres i animals amb els quals garantien bona part de la seva subsistència. També havien de dedicar-se al comerç, sobretot al comerç al detall amb béns d'escàs valor, però d'ús quotidià. Alguns d'ells també actuaven com a prestamistes. No hi ha manera, però, de saber quants d'ells ho feien amb més o menys regularitat, quants prestaven diners només de tant en tant i quants no ho feien mai.

- De totes les seves activitats econòmiques, el crèdit és la més ben documentada. El préstec jueu s'enquadrava en una societat on per a moltes famílies era habitual recórrer al crèdit i passar llargues temporades endeutades. El marc legislatiu -que dificultava l'accés dels cristians a les operacions creditícies amb interès- feia que *una part* del crèdit es vehiculés a través de prestamistes jueus. Els préstecs jueus eren crèdits amb interès i garantits amb el lliurament de penyores.

Cal sospitar que els contractes crediticis amagaven part de la realitat i que, per tant, implicaven unes condicions més oneroses que les declarades. Així, els capitals declarats podien amagar els interessos i podia no fer-se esment de les penyores entregades pel debitor. Molts d'aquests préstecs s'arrossegaven durant anys i implicaven múltiples i complexes renegociacions. És més que probable, finalment, que els prestamistes jueus canalitzessin diners cristians que trobaven en el crèdit jueu una forma rendible per invertir-se.

-Lligat de manera parcial al tema del crèdit, els jueus torroellencs estaven sotmesos a una constant pressió fiscal per part de la corona. No és possible quantificar-ne el volum, però era prou gran com per forçar la marxa d'algunes famílies jueves. Les càrregues fiscals segurament es *tallaven* o repartien entre les diferents famílies de la comunitat segons la seva riquesa.

- No hi ha cap referència sòlida sobre una possible organització o forma d'autogovern de la comunitat jueva. Cal esperar, sembla, fins l'any 1388, quan la comunitat torroellenca va rebre el permís per constituir-se en aljama, és a dir, en comunitat amb personalitat jurídica pròpia.

- Pel que fa a les formes de vida més directament lligades a la religió, no existia cap call o espai urbà destinat als jueus de manera exclusiva i no hi ha testimonis d'espais d'ús religiós com sinagogues

o cementiri. Alguns homes coneixien la llengua hebrea, que era la usada en la litúrgia i per redactar alguns contractes atorgats entre jueus. La llengua d'ús públic i privat de jueves i jueus, però, era el català. Sembla que en el seu vocabulari hi havia paraules o expressions manllevades de l'hebreu.

- Res indica, finalment, que les relacions entre jueus i cristians fossin cordials. No cal imaginar unes famílies jueves permanentment amenaçades i perseguides pels cristians, però devia existir un antisemitisme popular que, de tant en tant, es manifestava en actes violents. Entre uns i altres hi havia - com afirma David Romano - molt més de simple coexistència que no pas de sincera convivència. Aquesta no era encara la realitat de les grans violències de finals del segle XIV, però n'estava aplanant el camí.

Apèndix 1. Regest i transcripció de documents per a la història de la comunitat jueva de Torroella de Montgrí (1270 - 1348)

Document 1

30 de gener de 1285

Ordre reial adreçada a Bernat de Llabià i als batlles de Torroella a fi que obliguin Benvenist, jueu de Torroella, i el seu fill a pagar el salari a Castelló Ferrer, jutge de Torroella, per la investigació que d'ells ha fet seguint ordres del rei.

(ACA, Cancelleria 62, 120v)

"Bernardo de Libiano et baiulis Turricelle quod compellatis Benvenist judeum de Turricelle et filium suum ad solvendum Castiliono Ferreri, judici Turricelle, salarium quod sibi dare debent ratione inquisitionum quas contra eos fecit de mandato domini Regis"

Document 2

26 d'abril de 1290

Ordre reial adreçada al veguer i batlle de Besalú a fi que obliguin els jueus del lloc a pagar la part que els correspon d'una quantitat deguda al monarca i que ha estat repartida per tres jueus: Cresques Çarch, Bondavid Saporta i Astruc Jacob. Es fa constatar la tramesa d'una ordre semblant al veguer i batlle de Torroella.

(ACA, Cancelleria 81, 87v)

"Vicario et baiulo Bisulduni ... cum aljama judeorum Gerunde et Bisuldunum ... et collecta eiusdem habeant nobis dare quandam peccunie quantitatem ratione ... privilegiorum per nos eis concessorum et ratione etiam aliquarum gratiarum per nos eis factarum; Mandamus vobis quod ... compellatis omnes et singulos judeos Bisulduni et bona eorum ad solvendum partem eos contingentem in dicta quantitate prout per Cresches Çarch, Bondavidum sa Porta et Astrugum Jacob quod ad hoc assignavimus, ordenatum fuit et taxatum"

"Similliter vicario et baiulis Turricelle"

Document 3

Torroella de Montgrí, 15 de setembre de 1312

Venda d'un rossí de pèl ros atorgada per Guillem Argilés, tintorer de Torroella, a favor de Jucef, fill de Benvenist, jueu de Torroella, per un preu de 120 sous.

(AHG, Torroella 2, 2r)

"Quod ego Guillemus Argiles, tintorerius Turricelle, gratis et cet. vendo tibi Juceffo, filio Benevist judeo de Turricella, et tuis imperpetuum quoddam roncinum meum pilo rubeo. Precio C XX solidos barchinonenses ex et cet. Et si magis valet et cet. totum tibi dono et cet. Renuntiando et cet. induco et. Item promito tibi et cet. contra cunctas per-

sonas et cet. et de evictione et obligo et cet. Actum XVI Kalendas Octobris. Testes
Guillelmus Baluga et Petrus de Insula"

Document 4

Torroella de Montgrí, 27 de maig de 1313

Àpoca atorgada per Astruc, fill d'Abrae Déuslocresques, jueu de la Bisbal, a favor de Jucef, fill del difunt Bonjudà d'Albons, jueu de Torroella, i de la seva muller de 550 sous a ell reconeguts amb un document redactat en hebreu.

(AHG, Torroella 557, 12r)

"Quod ego Astruch, filius Abrae Deuslo Cresques de Episcopali, confiteor et recognosco vobis Juceffo, filio Boniua de Alburnis judeo quondam de Turricella, et uxori tue Astrugue quod persoluistis mihi ad meam voluntatem numerando DL solidos barchinonenses quos mihi debebatis cum instrumento ebraico scripto in quo continebatur quod persolveretis mihi prima die mensis Junii proxime nunc venturi qui vocatur in ebraiyco Sivam anno infrascripto . unde et cet. et cet. Ideo absolvo et cet. Actum VI kalendas Junii. Testes Petrum Gerunella et Bernardus Ricolf"

Document 5

Torroella de Montgrí, 9 de desembre de 1314

Donació atorgada per Jucef, jueu de Torroella i fill del difunt Benvenist, a favor de Jucef, jueu de dit lloc i fill del també difunt Bonjudà d'Albons, del seu dret en el qual resta pagar de dos deutoris. Un va ser atorgat el 1306 a favor d'Astruc, fill d'Isaac Vides, jueu de Torroella, i l'altre al seu favor el 1305.

(AHG, Torroella 558, 61r)

"Quod Ego Juceffus, filius Bevenisti quondam judei Turricelle de Montegrino, gratis et cet. Cedo et dono titulo donationis inter vivos tibi Juceffo, filio Boniue de Albornis quondam judei dicti loci, totum ius meum et locum in omni hoc quod mihi debetur de illis LV solidos barchinonenses de terno de puro capitali quos Petrus Figera de Turricella de Montegrino confessus fuit mutuo recepisse ab Astrugo, filio Ysachi Vides judeo dicti loci, et de eius lucro cum instrumento facto VIIIo kalendas Augusti anno domini Mo CCCo Vlo quod tibi trado de quibus locum habeo et cessionem a dicto Astrugo quod tibi in presenti trado et in viginti solidos illorum viginti IIIor solidos barchinonenses quos Stephanus Bonifilii a me confessus fuit mutuo recepisse et eius lucri cum instrumento publico inde confecto II idus Madii anno domini Mo CCCo Vo. In quibus quidem instrumentis et debitis et obligationibus et fideiussionibus et omnibus aliis in dictis instrumentis contentis et nominatis dono et cedo tibi et tuis perpetuo scilicet quantum ad hoc quod debetur de dicto debito LV solidos et eius lucri et in XX solidos dictorum Xxi IIIlor solidos et eius lucri totum locum et ius meum et omnes voces et cet. meas rationes et actiones reales et personales utiles directas atque mixtas ibi et inde mihi competentes de quibus possis uti et cet. in agendo et deffendendo ex replicandi, triplicandi et cunctis aliis modis et cet. sicut ego poteram ante huiusmodi cessionem . Constituendo et cet.

sicut melius et cet. de Evictione et cet. obligando et cet. confitens mihi inde a te pretium iustum et bonum recepisse ex et cet. Actum Vo idus Decembris anno predicto. Testes Guillemus Argiles et Johannes Miro de Turricella"

Document 6

Torroella de Montgrí, 5 de novembre de 1321

Debitori atorgat per Bernat Belluga i Bonanata, la seva muller, a favor d'Abraham, jueu de la Bisbal i fill del difunt Jucef Déuslocrega, de 300 sous de capital i 100 sous d'interès amb el compromís de retornar-los-els amb pagaments de 100 sous anuals i amb un interès afegit del 20% per endarreriment.

(AHG, Ullà 168, 31r-v)

"Quod Nos Bernardus Beluga, filius Guillemi Beluga quondam de Turricella, et eius uxor Bonanata quisque per toto et cet. Confitemur et recognoscimus nos mutuo recepisse a te, Abraham filio quondam Juceffi Deuslocrega judei de Episcopali, licet absenti tamquam presenti Trecentos solidos barchinonenses de terno de tuo puro capitali ex et cet. Per quorum lucro dabimus tibi Centum solidos barchinonenses et lucrum et capitale tibi vel cui volueritis promittimus per hos terminos scilicet centum solidos unum mensem post festum Pasche proximum venturum et sic deinde quolibet anno in dicto termino centum solidos tantum et tandiu dicti CCC solidos tibi persoluti quod nisi promito tibi dare lucrum per capitali ad rationem C per XX cuiuslibet solutionis vacantis et cet. Dampnum et cet. Obli et cet. Et dicta Bonanata renunciat et cet. iura et cet.

Fideiussores Guillemus Poncii de Turricella et Johannes Baulovini quisque per tot obligant et cet. Et renunciant et cet. Actum nonnas Novembris anno predicto.

Testes Guillemus Guirau et Guillemus des Pou de Turricella

Document 7

Torroella de Montgrí, 11 de desembre de 1321

Donació atorgada per Abraham, fill de Jucef Déuslocrega i jueu de la Bisbal, a favor de Jucef Benvenist, jueu de Torroella, d'un deute de 300 sous de capital concedit a Bernat Belluga i la seva dona amb un contracte fet a l'escribania de Torroella de Montgrí el cinc de novembre del mateix any i transcrit al document anterior.

(AHG, Ullà 168, 43v)

"Quod ego Abraham, filius quondam Juceffi Deuslocrega judei de Episcopali, ante solutionem mihi factam dono et titulo pure et perfecte cessionis cedo tibi Juceffo Benevist, judeo de Turricelle, totum locum meum et ius in quodam et supra quodam debito Trecentorum solidorum barchinonensium de terno de capitali et in toto lucro ex ipsis facto et faciendo quod mihi debet Bernardus Beluga et Bonanata, eius uxor, cum instrumento confecto in scribania de Turricella de Montegrino confecto nonnas Novembris anno domini Mo CCC XXlo in quo sunt fideiussores Johannes Beulovini et Guillemus Poncii de Turricella ut in eo continetur quod instrumentum tibi mando tradi. Dando tibi in predictis omnia loca et iura et cum quibusquidem locis possis uti et cet.

Contra dictos creditores et fideiussores et quemlibet eorum et eorum bona et cet. Quamquidem cessionem facio ad tuum commodum et periculum. Actum Illo Idus Decembris anno predicto. Testes Petrus Segerii et Stefanus Bonifilii"

Document 8

Torroella de Montgrí, 25 d'abril de 1322

Donació atorgada per Regina, dona d'Astruc Mercadell, jueva de Torroella, a favor del seu fill Salomoni de tots els seus béns, drets i quantitats que li són degudes, excepte 2.000 sous per fer les seves voluntats.

(AHG, Ullà 169, 9v)

"Quod ego Reginon, judea uxor Astrugui Mercadelli judei de Turricella de Montegrino, gratis et cet. per me et cet. consensu et voluntate dicti Astrugui viri mei dono donatione pura et irrevocabili inter vivos tibi Salamonino filio meo bono et legali amore omnia bona mea et iura quecumque sint et ubique. Et omnia debita que mihi debentur tam a xristianis quam a judeis a quibuscumque personis debeantur inducendo et cet. ad omnes tuas voluntates et cet. Hanc autem donationem tibi facio de omnibus bonis meis et iuribus et debitis que mihi debentur. Exceptis duobus milibus solidis barchinonensis de terno quos mihi retineo per meis voluntatibus faciendis sine alio retentu. Dando et cedendo et cet. Constituendo et cet. Promitendo et cet. Renuntiando et cet. iuri ingratitudinis et cet. et omni alii et cet. jurans super decem precepta legis. Actum Vlllo kalendas Madii anno predicto. + Astrugui Mercadelli viri eius predicti qui hoc firmo et laudo

Testes Petrus Segerii, sabaterius, Guillemus de Rupibus et Içachus Cap, judeus de Montblanch

Document 9

Torroella de Montgrí, 26 de maig de 1322

Comanda atorgada per Astruc Mercadell, jueu de Torroella, i Regina, la seva muller, a favor de Nahman, jueu de la Bisbal i fill d'Astruc Juceff de Castelló d'Empúries, de 100 lliures que tornaran quan els les reclami.

(AHG, Ullà 169, 19r)

"Quod nos Astrugus Mercadelli, judeus de Turricella de Montegrino, et Regina eius uxor quisque per tot et cet. Confitemur et recognoscimus tenere in pura comanda seu deposito a Naaman, judeo de Episcopali filio Astrugui Juceff judei de Castilione Impuriarum, absente tamquam presente in posse notarii et cet. Centum libras barchinonenses de terno quas ab ipso habuimus et cet. ex et cet. quas ei vel cui voluerit reddere promittimus ad sua voluntate. Quod nisi et cet. dampnum et cet. obligamus in posse notarii et cet. nos et omnia bona nostra en cet. et dicta Regina renunciat et cet. Jurans per Deum et per X precepta legis et cet. Actum Vlllo kalendas Junni anno Mo CCCo XXo llo

Testes Arnaldus Sarter et Dominicus Ruffach de Turricelle

Tradatur ista duo documenta Astrugo Mercadelli quare ipsi retenuit sibi in confectiōe istorum instrumentorum"

Document 10

Torroella de Montgrí, 26 de maig de 1322

Donació atorgada per Regina, dona d'Astruc Mercadell, jueva de Torroella, a favor del seu fill Salomoni de tots els seus deutes. El notari de Torroella fa constar com ell no pot donar fe d'aquest document i l'anterior - document 9 del present apèndix - i com han estat lliurats exclusivament a Astruc Mercadell, ja que la seva dona ha perdut el seny.

(AHG, Ullà 169, 19v)

"Quod Ego Regina, judea uxor Astrugui Mercadelli judei de Turricella de Montegrino Gratis et cet. per me et cet. consilio et voluntate dicti viri mei dono donatione pura et irrevocabili inter vivos tibi Salomoni, filio comuni dicte Regine et dicti Astrugui viri mei, bono et filiali amore omnia bona et jura mea quecumque sint et ubicumque et quamlicetcumque ad mihi pertineant vel pertinere possint. Inducendo et cet. ad tuas voluntates et cet. Dando et cet. Constituendo et cet. promitendo et cet. renuntiando iure ingratitudinis et cet. et omni juri et cet. Jurans super X precepta legis que deus dedit Moysi in monte Sinay predictam donationem habere ratam et cet. Renuntians Velleano et cet. Actum et testes ut supra.

Judea ista est insensata et non habet memoriam plenam sic id instrumentum non obtinet firmitatem quare secundum quod ego notarius presumi in presenti instrumento fidem habere non possum"

Document 11

Torroella de Montgrí, 3 de juliol de 1322

Àpoca atorgada per Ester, jueva i vídua de Rubén des Portell, jueu de Valls, ara habitant a Torroella, a favor del seu germà Astruc Jucef Mercadell de 50 sous que ell li tenia en comanda, de 18 sous per raó d'un préstec i de diferents peces de roba.

(AHG, Ullà 169, 28r)

"Quod ego Ester, judea uxor quondam Rovenos des Portel quondam judei de Vallibus nunc commorans in Turricella de Montegrino, confiteor et in veritate recognosco tibi Astrugo Içach Mercadel, fratri meo, quod tu convenisti mecum ad meam voluntatem de illis quinquaginta solidos quos a me confessus fuisti in comanda tenere et etiam de lucro inde facto per dicta comanda. Item confiteor et recognosco tibi quod habui a te et recepi quindecim solidos quos mihi debebas tam mutui. Habui etiam et recepi a te unum coxinum operatum sive sutum de sirico et unas mapas et unam cortinam et unum velum amplum sive latum quod vocatur ebrayce allef que omnia tibi comendaveram unde et cet. ex et cet. ideo et cet. Actum ut supra

Testes Bernardus se Folca et Raimundus, filius Bernardi Torroni de Turricella"

Document 12

Torroella de Montgrí, 14 de setembre de 1322

Arrendament d'un alberg a Torroella de Montgrí atorgat per Ermessenda, vidua de Moresc Rigau, de dit lloc a favor del jueu torroellenc Bonjudà Mercadell per un any i amb un lloguer de 25 sous que correspondran als interessos d'un debitori de 125 sous atorgat per Ermessenda i Guillem Domènec de Fonclara a favor del mateix jueu.

(AHG, Ullà 169, 44r-v)

"Quod ego Ermessendis, uxor Moreschi Rigau quondam de Turricella, conduco et loco tibi Bonjuha Mercadelli, judeo Turricelle, quoddam hospitium meum quod habeo intus villam Turricelle de Montegrino, intus muros eiusdem ville sicut affrontat ab oriente in via, a meridie in hospitio Vitalis David, ab occidente et a circio in domo furni dicte ville. Ita quod tu habeas et teneas dictum hospitium per totum dictum annum et des et dare tenearis mihi per dicto anno viginti quinque solidos barchinonenses de terno quos vigintiquinque solidos tibi possis retinere per lucro centum viginti quinque solidos dicte monete de tuo capitali quos ego et Guillemus Domenici, de Fontclara, confessi fuimus a te mutuo recepisse cum instrumento debitorio hodie confecto in scribania Turricelle et per logerio ipsius non tenearis aliquid mihi dare in dicto anno immo ipsum logerium retineas et possis retinere per dicto lucro promitendo quod predictum hospitium facere habere tibi et tuis per dictum annum et cet. de evicione et cet. obligando et cet. Et ego predictus Bonjuha Mercadelli promito tibi dicta Ermessenda quod non petam aliquid lucrum de predicto debito in hoc presenti anno immo dictum logerium quod tibi dare teneor per predicto hospitio tuo ex nunc ut ex tunc ut ex nunc mihi retineo et recipio in solutum dicti lucri et cet. Et ideo absolve te dictum Guillemum Domenici de tot lucro istius presentis anni quod de dicto debito mihi vos dare debetis prout in instrumento debitorio inde confecto latius continetur pactum et cet. Salvo tamen quod si ultra terminum in dicto instrumento debitorio confectum dictis CXXV solidos teneamini mihi dare lucrum per ipso capitali prout in dicto instrumento continetur et ego teneor tibi dare logerium per dicto hospitio si ultra dictum unum annum tenuero ad rationem vigintiquinque solidos scilicet si vellum ipse dimitere prius dictum annum quod possim ipsum dimitere tibi prius dictum annum et vos tamen solvendo mihi lucrum per dicto capitali ut supra-dictum est

Actum et testes ut supra"

Document 13

Tarragona, 23 de desembre de 1322

Llicència atorgada per Jaume II a favor d'Astruc Mercadell, jueu de Torroella, a fi que pugui tenir una segona muller amb el benentès que la llei jueva li ho autoritza.

(ACA, Cancelleria 222,142r)

"Nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum etc. Considerantes judeos legem habere secundum quam eis permissum est duas habere simul uxores. Eapropter ad supplicem postulationem tui Strugui Mercadell, judei Turricelle de Montegrino, concedimus et

damus licentiam tibi quod iuxta legem tuam, vivente nunc Regina nunc uxore tua, aliam superducere valeas et cum insimul vel tantum cum altera iuxta legem tuam habitare et conversari. Mandantes procuratori nostro Turricelle de Montegrino ac baiulo ipsius ville ceterisque officialibus nostris vel eorum loca tenentibus presentibus et futuris quod hanc concessionem et licentiam nostram observando te ad procedendum in predictis non impediant nec adversus te ea de causa in aliquo procedant. In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus sigillo nostro appendicio communitam. Data Terrachone X kalendas Januarii anno Domini M CCC XXo secundo.

Document 14

Torroella de Montgrí, 4 de novembre de 1325

Definició atorgada per Isaac Escapat, jueu de Torroella, a favor de Jucef Benvenist, jueu del mateix lloc, de tots els deutes i contractes que tinguessin pendents. N'exceptua 20 sous d'una fiança feta a un draper de Girona.

(AHG, Torroella 561, 65r)

"Quod Ego Içachus Escapat, judeus de Turricella, absolve et quitium voco atque facio te Juceffum Benevisti, judeum de Turricella, ex omnibus debitis et mutuis et comandis ceterisque aliis contractibus in quibus mihi tenebaris usque ad hodiernam diem tam cum cartis quam sine cartis aliqua ratione, especialiter de quodam debitorio instrumento ebraiçe scripto sexcentorum triginta solidos barchinonenses in quo erant fideiussorie obligati Astrugus Benedicti et Astrugus Caravita, judei Gerunde. Confitemens me esse satisfectum ad meam voluntatem et cet. ex et cet. faciendo bonum finem et pactum de ulterius non agendi. Hoc facio salvo mihi jure in viginti solidos barchinonenses quos per firmancia quam tibi feci a.n Cerir, draperio Gerunde, in quodam debito L solidos quos eidem debebas per pannis solui eidem Cerir de quibus XX solidos nullam tibi facio absolutionem. Actum Il nonnas Novembris anno predicto.

Testes Berengarius Matheu de Agauta et Petrus Figerola de Turricella"

Document 15

Torroella de Montgrí, 13 de febrer de 1326

Venda atorgada per Bonjudà Mercadell, jueu de Torroella, a favor de Pere Figuerola, del mateix lloc, d'una vinya al Puig Molar, que és alou fiscal, per 125 sous. Se n'hi salva el dret del senyor del castell de Torroella i del mateix venedor a rebre els fruits de la propera collita. La venda és signada per Ramon Dalmau, batlle de la reina d'Aragó, senyora del castell de Torroella de Montgrí.

(AHG, Torroella 561, 95r)

"Quod Ego Boniuha Mercadel, de Turricella judeus, gratis et ex certa scientia et cet. per me et cet. vendo per alodio fiscalino tibi Petro Figerola, de eodem loco, et tuis imperpetuum quandam vineam meam cum terra in qua sedet quam habeo et teneo in parrochia Sancti Genisii de Turricella loco vocato Puiyg Molar sicut affrontat ab oriente

in vinea Johannis Almar et in terra Guillelmi sa Serra, a meridie in vinea de na Segereta, ab occidente in rego quod ibi est, a circio in vinea Dalmatii de Agauta cum ingressibus et cet. Precio Centum viginti quinque solidos barchinonenses et cet. et ex cet. inducendo et cet. ad omnes tuas voluntates et cet. Salvo iure domini castri per quo tenetur in omnibus et cet. Item promito et cet. de evictione et cet. obligando et cet. hanc autem venditionem tibi facio salvo mihi expleto dicte vinee presentis anni. Actum ut supra. Testes Petrus de Ullinao de Turricella et Raimunodus Bertrandi de Fontaniliis

+Raymundi Bertrandi, baiuli inclite domine Elisendis dei gratia Regine Aragonum in redditibus Turricelle, qui hoc firmo et laudo"

Document 16

Torroella de Montgrí, 17 de febrer de 1326

Subestabliment atorgat per Beatriu, vídua de Berenguer Pich, i el seu fill Pere, de Torroella de Montgrí, a favor del jueu torroellenc Bonjudà Mercadell d'una vinya a les Roquetes de Torroella a canvi d'un cens anual de 8 sous per Sant Miquel.

(AHG, Torroella 561, 96r)

"Beatrix, uxor quondam Berengueri Pich, et Petrus Pich, eius filius, gratis et cet. damus et stabilimus tibi Boniuha Mercadelli, judei dicti loci, et tuis quondam vineam nostram cum terra in qua sedet et cum arboribus que ibi sunt quam habeo in parrochia de Turricella in loco vocato Rotachas sicut affrontat ab oriente in tenedone Vitali Loperdi, a meridie in tenedone Marie Uliane, ab occidente in tenedone Poncii de Biteriis, a circio in tenedone Petri Ugueti quondam. Cum ingressibus et cet. Mitendo et cet. Salvo iure domini per quo tenetur in omnibus et cet. Et salvo quod dabis nobis et nostris annuatim per censu in festo Sancti Michaelis octo solidos barchinonenses. Et promito et cet. obligando et cet. Jurando dictus Petrus et cet. Renuntiando iuri minori et cet. Et ego dictus Boniuha Mercadelli, judeus, laudo et cet. et promito vobis dare dictum censum octo solidos annuatim per censu in dicto festo sub obligatione totius dicti stabilimenti. Actum ut supra. Testes Petrus Pich et Anthonius Majoris, clerici de Turricella"

Document 17

Ullà, 3 de maig de 1332

Reconeixement atorgat per Caravida Astruc, jueu de Torroella, a favor de Joan Moner, de Castelló, moliner dels molins de Bellcaire, d'haver rebut varies peces de roba com a penyora d'un deute de 100 sous de capital i 6 sous d'interès. Segueix l'anotació marginal i posterior del notari d'Ullà on fa constar que part de les penyores han estat tornades, ja que s'han pagat 100 sous.

(AHG, Torroella 564, 118v)

"Quod Ego Caravida Astrugui, judeus de Turricella, confiteor et recognosco vobis Johanni Monerii de Castilione, molerio molandinorum de Belliquadro, quod tradistis mihi per pignoribus per C solidos barchinonenses quos mutuavi vobis super ipsis vide-

licet II gramasias lividas et unam tunicam lividam francischam et II epitogia vermilia feminarum et unam tunicam vermiliam hominis et unam tunicam vermiliam francischam et unam gramasiam vermiliam et unam capam vermiliam et aliam capam vermiliam cum penna cirogillorum per quibus promisistis mihi dare VI solidos de lucro per totam mensem madii presentem et si vos solveritis mihi ante dictos C solidos quod accipiam vobis lucrum secundum per eos - verb de lectura dubtosa - et promitto vobis et reddere dicta pignora sub obligatione et cet. Et ego dictus Johannes Monerii concedo et laudo omnia supradicta. V nonnas Madii. Testes Guillelmi Ciyari de Ulliano et Petri d.Ympuriis de Belliquadro.

Dictus Johannes Monerii tradidit mihi Petro de Sancto Johanne C solidos et ego tradidi sibi IX pignora et remansit mihi per VI solidos I gramadiam lividam"

Document 18

Torroella de Montgrí, 25 d'octubre de 1340

Obligació atorgada davant la cort de Torroella per Bartomeu Colom d'Ullà de lliurar abans del proper diumenge a dita cort un mul que li havia estat emparat a instància de Bonhom Jucef, jueu de Torroella, per raó d'uns deutes pendents. Accepta una pena de 50 sous i reconeix la jurisdicció que sobre ell té la cort de Torroella. El 5 d'octubre de 1341 va ser cancel·lada.

(AHG, Ullà 170, 1r)

"VIII kalendas Novembris Anno domini M CCC XL. Bartholomeus Columbi de Ulliano promisit in posse curie de Turricella quod ipse per totam die Domenicam proxime venturam tornaverit in posse Curie Turricelle quodam mulum suum pili bruni qui sibi fuit pignoratus per dictam curia ad instantiam Bonhom Juceffi, judei Turricelle, occasione quorundam debitorium dicti Bonhom in quibus eidem judeo tenetur aliqui loci de Ulliano in quibusquidem debitis curia Turricelle tenet facere executionem contra homines loci de Ulliano propter defectum justitie inventum in curia de Ulliano. Et nisi faceret amiteret per pena quinquaginta solidos curie Turricelle acquirendos. Et nichilominibus ipsa pena soluta vel - fragment malmès - dictum mulum tornare in posse ipsius curie ad qui obligavit se et bona et cet. Et renunciavit foro et submisit se foro et districtui curie Turricelle.

III nonas Octobris anno domini M CCC XL primo fuit cancellatum mandato venerabilis Dalmatii de Palatiolo, procuratoris, per eo quare dictus Bartholomeus complevit predicta"

Document 19

Torroella de Montgrí, 12 d'octubre de 1341

Donació de béns atorgada per Jucef Bonjudà, jueu de Torroella, a favor de Monet, fill seu i de Goig, la seva muller. A la donació s'inclou un alberg a la vila de Torroella, tots els deutes deguts per qualsevol persona, amb documents o sense, amb obligació a la cúria o d'altra manera, així com els seus béns mobles i semovents. Se n'exceptuen

2.000 sous per al seu fill Mossé i 2.500 per a la seva filla Albella. Els diners seran lliurats de coneixement de Goig i d'Avinay Maçana, jueu de Girona, a Mossé quan faci catorze anys i a Albella quan en faci tretze o es casi. Monet haurà de pagar allò degut a Maimó des Mestre, jueu de Girona, el qual té en penyora la meitat d'un alberg al call de la ciutat de Girona. Aquesta meitat, però, és lliurada a Mossé David amb un document redactat en hebreu. Monet haurà de proveir vitaliciament la seva mare i els seus germans fins que rebin els diners de menjar, vestit i calçat i de tot allò per a ells necessari. Monet està obligat a contribuir a les talles que siguin imposades sobre el valor dels seus béns. Finalment, Jucef Boniuha es reserva 100 sous per fer les seves pròpies voluntats.

(AHG, Torroella 567, 97r-v)

"Quod Ego Juceffus Boniuha, judeus de Turricella. Gratis et cet. per me et meos et cet. propter multa gratia et servitia que tu Monetus, filius meus, et Gogs, uxor mea, michi fecistis et cotidie facere non definitis dono tibi dicto filio meo et cet. hospitium meum quod habeo et teneo intus villam Turricelle et etiam omnia debita quod michi debeantur per quascumque personas cum cartis obligationibus curie vel aliter vel sine cartis quomodo nec non etiam omnia alia bona et iura mea mobilia et semoventia cuiuscumque sunt et ubicumque et in posse quorumcumque. Retineo tamen michi et de presenti donatione excludo duo mille solidos barchinonenses quos de presenti detrio Mosse, filio meo, quosquidem tenearis eidem solvere cum fuerit in etate XIII annorum ad cognitione dicte uxoris meae, matris tue, et Avinay Maçana, judei Gerunde. Item retineo michi et de presenti donatione excludo duo mille quingentos solidos barchinonenses quos de presenti detrio Albele, filie meae, qui sibi solvantur cum fuerit in etate maritandi vel etiam in etate XIII annorum ad cognitione predictae uxoris meae et dicto Avinay Maçana. Retineo etiam michi et de dicta donatione excludo quod tenearis solvere Maymon des Maestre, judeo Gerunde, que ego debeam sibi, per quibus debitis tenet medietatem hospitium meum quod habeo in callo judayco civitatis Gerunde sicut affrontat ab oriente in via publica, a circio in capella Sancti Genessi dicte civitatis quamquidem medietatem dono Mosse David cum instrumento in ebrayco facto. Item retineo tamen quod dictus Monetus teneatur providere dictam matrem cum et dictos Mosse et Albela in viccu, vestitu, calciatu et aliis eorum necessariis videlicet dictam matrem tuam de tota vita sua et dictos Mosse et Albela donec habuerint predicta quod eis detrio etiamque tenerais solvere tallias in qui anno quolibet in quibus bona predicta sint taxata. Item retineo michi et de dicta donatione excludo centum solidos barchinonenses per meis voluntatibus faciendis. Et salvis pactis et cet. Constituo et cet. Cedendo et cet. Ffaciendo et cet. Promitendo et cet. et in supra X precepta legis et cet. Renuntiando ingratitudinis et cet. Et ad maiorem firmitatem et cet. Actum ut supra. Testes Bartomeus Sirventi et Jacobus Garraner de Turricella".

Document 20

Torroella de Montgrí, 18 de desembre de 1340

Obligació atorgada davant la cúria de Torroella per Ramona, vídua de Pere de Nualet, i el seu fill, els dos d'Albons, a favor del jueu gironí Astruc Jucef Benvenist on es

compromet a tornar-li per Santa Maria d'agost els 125 sous d'ell rebuts el mateix dia segons consta en un document fet en poder del notari de Torroella. No hi ha interès, però si no es paga dins el termini, n'hi haurà; en cas d'incompliment, i amb un marge de deu dies després de ser avisats per la cort, els deutors accepten una multa de 20 sous.

(AHG, Ullà 170, 21v)

"XVo kalendas Januarii anno predicto Raymundam, uxorem Petri de Nualetto quondam parrochie de Albornis, et eorum filius uterque totum et cet. Promiserunt solvere Astrugo Juceffi Benevisti, judeo Gerunde, absenti et cet. Hinc ad festum Sancte Marie mensis Augusti proxime venturum Centum viginti quinque solidos barchinonenses de capitali sine lucro et deinde lucrum et cet. Quos ab ipso judeo confessi fuerunt mutuo recepisse cum instrumento hodie facto in scribania Turricelle. Quod nisi et cet. Amiterent per pena viginti solidos Curie ad qui post X dies postquam conquestus fuerit ad que obligant se et bona sua et cet. In posse notarii stipulantis et cet."

Document 21

Torroella de Montgrí, 13 de febrer de 1344

Carta adreçada pel procurador reial de Torroella al batlle d'Albons on l'informa de l'obligació atorgada el desembre de 1340 - i transcrita al document anterior - per Ramona, vídua de Pere de Nualet, d'Albons, a favor d'Astruc Jucef Benvenist, jueu de Girona, per 125 sous i demanant-li que, atès que el termini ja s'ha superat, emprengui accions judicials contra ella i els seus béns.

(AHG, Torroella 569, 5v-6r)

"Venerabili baiulo de Alburnis vel eius locum tenenti. Dalmatius de Palatiolo, procurator per Domino rege in Turricella de Montegrino. Salutem. Noveritis quod persone infrascripte vestre iurisdictioni submisce se obligaverunt in posse curie nostre sub forma que sequitur. Die intitulata XV kalendas Janerii anno Domini Mo CCCo XL Raymunda, uxor Petri de Nualetto quondam, parrochie de Albornis promisit solvere sub pena viginti solidos barchinonenses curie Turricelle adquirendorum, post X dies postquam ab ipsa esset conquestus, Centum viginti quinque solidos barchinonenses de terno de capitali Astrugo Juceffi Benevisti, judeo Gerunde, hinc ad festum Sancte Marie mensis Augusti proxime venturum sine lucro et deinde lucrum per dicto capitali ad ratione C per XX quos denarios a dicto judeo confessa fuit mutuo recepisse cum instrumento die presenti confecto in scribania Turricelle de Montegrino. Renunciando excepcione peccunie non numerate et non recepte doli. Et tam per debito quam per pena obligavit dicta Raymunda se et omnia bona sua ubique habita et habenda et ad quam penam se obligavit in posse Petri Almarii nunc notarii curie dicti loci Turricelle nomine dicte curie stipulantis et recipientis. Et renuntiavit foro suo. Et quantum ad hoc submisit se et bona sua curie dicti loci Turricelle."

(Segueix una informació idèntica referida a una altra obligació curial del 27/5/1342)

"Verum cum termini predictarum solutionum efluxerunt iam prout per tenores predictarum obligationum dinoscitur aparere. Idcirco, instantibus et requirendis predictis

ex parte dicti domini regi et officii quo fungimur in hac parte, vos requirimus quantum iuxta tenores dictarum obligationum iniungatis dictis debitoribus iurisdictioni vestre subditis quod infra X dies satisfaciant in dictis predictis in quantitibus supradictis obligationibus continentis ac, dictis X diebus transactis, distringatis ipsos et bona eorum firmiter et districte tam per captatione personarum quam aliter ad solvendum dictis in dictis quantitatis pecunie supradictis et nobis penas predictas in quas, transactis dictis X diebus, incidunt per premissis, aliter apporeret nos procedere seu procedi facere contra vos et iurisdictioni subituros et ad semper cum iustitia mediante. Datum Turricelle de Montegrino XVII kalendas Marce anno Domini Mo CCCo XL tertio"

Document 22

Torroella de Montgrí, 23 de setembre de 1344

Empara de béns mobles a una família de Torroella a requesta d'Astruc Bonanasc, jueu de dit lloc, després d'haver-los donat un termini de deu dies per satisfer un deute atorgat el gener de 1339 de 90 sous.

(AHG, Torroella 569, 47r)

"Item die et anno predictis dictus sagio retulit se dedisse faticham decem dierum ad instantiam Astruchi Bonanasc, judei Turricelle, Petro de Uliano et eius uxori Berengaria et Bernardo, eorum filio et heredi, de quodam debito nonaginta solidos barchinonenses de terno de capitali quos dicti coniuges ab ipso judeo confessi fuerunt mutuo recepisse cum instrumento inde confecto nonnas Januarii anno domini Mo CCCo XXXo Villo in scribania Turricelle

Item die et anno predictis dictus sagio retulit se emparasse mandato discreti Petri de Podio, iudicis ordinarii Turricelle, dictis coniugibus et eorum filio, Bernardo, unam tinam et duas botas et duas mensas et duos scrineos et unam pasteriam que omnia erant intus hospitio eorum ad instantiam dicti judei"

Document 23

Torroella de Montgrí, 12 de gener de 1345

Queixa presentada per Isaac Benvenist, jueu de Torroella, com a procurador del seu germà Benvenist Jucef, davant del jutge de Torroella contra quinze debtors insolvents - entre ells, el mateix saig - per un total d'onze deutes.

(AHG, Torroella 569, 65r)

"Item die predicta Isçachus Benavist, judeus Turricelle de Montegrino nomine procuratorio Benavist Jucefi, fratris sui, fuit conquestus de infrascriptis personis et singulariter nominatis de quantitibus pecunie inferius nominatis prout Petrus Geli sagio retulit et ex alia parte de dicto Petro de XIII solidos salvo sibi iure in residuo

Item de Bernardo Beulovini et Petri Marchoni et Bernardus de Insula de XL solidos salvo sibi iure in residuo

Item de Arnaldo Roqua de quinque solidos salvo sibi iure in residuo

Item Arnaldi Segerii de ça Berra de quinquaginta quatuor solidos salvo sibi iure in residuo

Item Petri Solerii de Triginta solidos salvo sibi iure in residuo

Item Bartholomei Caneti et Johannis Botoni et Bernardi de Ermedanis de Triginta solidos salvo sibi iure in residuo

Item de Bonfilii Torrente de viginti duobus solidos et salvo sibi iure in residuo

Item Raimundi Genisii de octo solidos salvo sibi iure in residuo

Item de Corçane de XL sex solidos salvo sibi iure in residuo

Item Petri Gotmar de XII solidos salvo sibi iure in residuo

Item Johannis Guiu de XVIII solidos salvo sibi iure in residuo"

Document 24

25 de gener de 1345

Requesta de pagament presentada per Bonhom Jucef, jueu habitant de Palauator, contra Simó Julià de Torroella per 100 sous pendents d'un deute de 200 sous. La queixa va seguida per l'ordre al debitor de fer residència a la cellera de Torroella.

(AHG, Torroella 569, 71r)

"Item die intitulata Villo kalendas Febrerii Bonhom Juceph, judeus habitator de Palatio de Turri, fuit conquestus de Simone Juliani de Turricella de centum solidos ex quodam debito CC solidos et monuit ipso quod teneat sibi hostagium intus cellariam Turricelle prout Guillemus de Font sagio retulit"

Document 25

Torroella de Montgrí, 17 d'octubre de 1345

Subhasta feta per la cort de Torroella d'una capa de Maria d'Albons a instància d'Astruc Bonanasc, jueu de Torroella, per un deute pendent. La capa va ser venuda per 28 sous, 26 dels quals els rebé el creditor. La resta va ser repartida entre els funcionaris i els impositors o arrendadors dels drets de la cúria.

(AHG, Torroella 569, 136v)

"Item dicta die lune Anthonius Folch predictus retulit quod ipse ad requisitionem Astruchi Bonanasc, judei Turricelle, subastavit legitime ut moris est ac etiam vendidit quandam capam virmiliam mixtam cum pelle cirogellorum que erat Marie de Alburnis et

quam dicta Maria tradidit in pignore dicto judeo per quodam debito quod sibi debet de qua fuerunt habiti in encantu XXVIII solidos ex quibus habuit dictus curritor per curritoris XII denarios et impositores tres denarios et inter sagionem de Alburnis et scriptorem dicti loci VI denarios per faticham et scriptor Turricelle III denarios et superfluum quod est XXVI solidos tradidit dicto judeo in solutum prorrata dicti debiti"

Document 26

Torroella de Montgrí, 26 d'octubre de 1345

Crida feta a la vila de Torroella denunciant que els germans Bonhom i Bonjudà Jucef, de Palau-sator i Torroella, respectivament, no paguen allò degut al fisc reial, fugen i amaguen els seus béns. S'ordena que tothom que tingui amb ells deutes pendents els declari en poder de la cort de Torroella

(AHG, Torroella 569, 138v)

"Item die intitulata Vlo kalendas Novembris, Johannes Ferrerii tenens locum ut asseruit Anthonii Folch, preconis publici Turricelle, fecit prout retulit ac preconizavit per villam Turricelle sono tube ut moris est sequentem preconizationem. Ara oiats ho tot hom que mana la cort de part del senyor rei, a instancia de Pere de Cardonets, porter e cuyllidor de les questes dels juheus per lo dit senyor rey, que com en Bonhom Juceph, juheu ara estant a Palau de la Tor, e n Bonjuha Juceph, frara del dit Bonhom estant a Torraella, sien tenguts en diverses quantitats de diners al dit senyor rey per raho de les dites questes e aqueles no vuylen pagar ans fugen e los bens lurs, aytant com poden, amaguen, per que mana la dita cort a tot hom generalment qui als dits juheus o a la l d.els dega o sia tengut per qualche raho sa vuyla, que ho venga denunciar en poder del escrivà de la cort de Torraella per tot lo present mes sots pena de L sous a caschun e per caschun deuta qui degut fos als dits juheus o a la l d.els et noresmenys aqueles deutes tengen per emparats"

Document 27

Torroella de Montgrí, 12 de gener de 1346

Enquesta feta pel jutge i batlle de Torroella a dos cirurgians d'Ullà i a un de Torroella sobre la gravetat de les ferides ocasionades a Jaffiel Vivant, jueu de Castelló, al cap i sobre el perill de mort en què es troba. La resposta dels facultatius és que la ferida, feta segons ells amb llança o espasa, és mortal i cal témer per la vida del ferit.

(AHG, Torroella 569, 146r)

"Noverint universi quod die Jovis intitulata pridie Idus Janerii anno predicto Petrus Geraldus et Guillemus Geraldus de Ulliano et Franciscus, filius Francisci Ponci, de Turricella cisurgici constituti personaliter in presentia discreti Guillemi Vinyoles, judici ordinarii, et Johannis de Palafrugello, baiuli de Turricella de Montegrino, fuerunt per dictum judicem quisque eorum interrogati, juramento prius per ipsos et quemlibet ipsorum prestatum, si propter vulnus illatum in persona Jaffiel Vivant, judei de Castilione, in capite eius quos a parte exteriore, ipse Jaffiel Vivant timet mortem et si dictus vulnus debet esse letale necessarie. Quiquidem cisurgici quisque eorum per se dixerunt et responderunt

quod secundum artem cisurgie et scientiam ipsorum, dictum vulnus quod iuxta eorum viderunt fuit factum cum ferro lancie vel gladii debet esse letale et propter ipsum vulnus dictus vulneratus timet mortem"

Document 28

Torroella de Montgrí, 31 de gener de 1346

Crida feta a la plaça de Torroella a instància de Na Preciosa, sogra d'Isaac Escapat, jueu de Torroella, on demana a tothom que hagués donat penyores a dita jueva, o a algú altre en nom d'ella, que les redimeixi abans de deu dies, ja que té la intenció de fer-les vendre.

(AHG, Torroella 569, 147v-148r)

"Item die Lune intitulata ut supra Anthonius Folch, preco publicus Turricelle, retulit quod ipse mandato venerabilis Johannis de Palafrugello, baiuli Turricelle, fecit - fragment en mal estat - hodie in foro Turricelle sono tube sequentem preconizationem. Ara oyats que us notifica la cort a requesta de Na Preçosa, sogre de Isach Benavist juehu de Torraella, que tot hom et tota fembre qui aga meses penyores a la dita Preçosa o a Isach Benavist demontdit o a la muyler del dit Isach per nom de la dita Preçosa per quals que quantitats de diners, que dins X dies primer vinents aga rehemudes, en altre manera passats los dits X dies la dita Preçosa fara vendre les dites penyores cor la dita Preçosa ab -paraula il·legible - present crida fadiga les dites penyores"

Document 29

Torroella de Montgrí, 13 d'abril de 1346

Pregó llegit a la plaça de Torroella on es prohibeix en nom del rei fer qualsevol mal o ofensa als jueus de Torroella i als seus béns els dies de Setmana Santa i qualsevol altre dia.

(AHG, Torroella 569, 162r)

"Idus Aprilis anno predicto fuit preconizatum in platea Turricelle voce tube per Anthonium Folch, preconem publicum Turricelle, ut retulit per modum qui sequitur

Ara oiats que us mana la cort de part de senyor Rey que nuyt hom de qualque estatment o condicio sia no gos fer mal ni greu ofensa al dia del Digous de la cena, ni al Divendres Sant, ni a la vigília de Pascha, ni en negun altre dia del any de nitz ni de dies alcun juehu o juhia, ni a lus bens qui stia ni d'aquí avant stara en la vila de Torroella sots pena de cors et dany. E d.aço alguna merce ab lo senyor Rey no trobara"

Document 30

La constitució en aljama de la comunitat de Torroella de Montgrí queda fora de l'àmbit cronològic de l' estudi. Amb tot, el seu interès és considerable per a la història de la vila . Malgrat ser coneguda ja des de temps de Pella i Forgas, no ha estat mai publicada i val la pena de fer-ho ara.

Barcelona, 16 de febrer de 1388

Privilegi atorgat pel rei Joan I als jueus de Torroella de Montgrí on els autoritza a organitzar-se jurídicament com a aljama, separada de les altres, però gaudint dels privilegis de la de Girona, a fi d'augmentar les rendes de la reina Violant, senyora de la vila.

(ACA, Cancelleria 2027, 28v)

"Nos Johannes, Dei Gratia Rex Aragonum et cet. Incremento reddituum iurisque Illustris Yolandi Regine Aragonis, conjugis nostre carissime, assurgentes libentius et debemus non solum ex federe maritali sed quare uberius vestra id merita gratiosa exposunt, vobis predicta regina tenore presentis concedimus quod in villa Turricelle de Montegrino quam cum suis redditibus et iuribus universis tenetis per camera assignatam habeatis de cetero et habere possitis et tenere aljamam judeorum seu judeos quoscumque. Dum cum non sint de aljamis Barchinone, Perpiniani et Gerunde nec de aliis aljamis nostris et vestris nec de contributione ipsarum. In quibus si quidem judeis et eorum aljama habeatis jurisdictionem omnimodam civilem et criminalem omnemque superioritatem et plenum dominium ac exercicium eorumdem. Nec non questias, peytas, tributa, subsidia et omnia alia iura que et prout nos in judeis nostris habeamus et soliti sumus habere nec cum aljama Gerunde nec aliis aljamis quibuscumque supradicti judei contribuere in aliquo teneantur. Immo ab omni contributione et comissione eorum separati sint, penitus et exempti sed gaudeant et gaudere possint ubilibet illis privilegiis, franquesis, libertatibus et immunitatibus omnibus quibus judei predictae aljame Gerunde gaudent et gaudere et uti consueverunt possunt et debent. Mandamus itaque de certa scientia et expresse, sub ire et indignationis nostre incursu universis et singulis officialibus nostris et subditis presentibus et futuris quicumque concessionem nostram huiusmodi teneant firmiterque observent et nil in contrarium faciant vel attendent aliquam rationem. In cuius testimonium hanc iussimus fieri nostro pendenti sigillo munitam. Datum Barchinone sextadecima die Ffebrerii anno a nativitate Domini Mo CCCo LXXXo Villo"

Bibliografia

- ALBERCH, Ramon i ARAGÓ, Narcís: *Els jueus a les terres gironines*. Girona, 1988
- ALSINA, Teresa: "La imatge visual i la concepció dels jueus a la Catalunya medieval" a *L'Avenç*. Núm. 81. Barcelona, 1985
- ASSIS, Yom Tov: *Jewish economy in the medieval crown of Aragon, 1213-1327*. Leiden, 1996
- BLASI i MARANGES, Pere: "Els jueus de Torroella" a *Llibre de la Festa Major de 1968*. Torroella de Montgrí, 1968
- CASAS i NADAL, Montserrat: "El Liber Iudeorum de Cardona" a *Miscel·lània de textos medievals*. Vol. 3. Els "Liber Iudeorum" de Vic i Cardona. Barcelona, 1985
- CORBELLA, Ramon: *L'aljama de jueus de Vich (Centuries XIII y XIV)*. Vic, 1909. Edició facsímil. Vic, 1984
- DELCOR, Maties: "Els jueus a Puigcerdà al segle XIII" a *Estudis històrics sobre la Cerdanya*. Barcelona, 1977
- EMERY, R.W.: "Le prêt d'argent juif en Languedoc et Roussillon" a *Cahiers de Fangeaux. Collection d'histoire religieuse du Languedoc au XIIIe et au début du XIVe siècles. Juifs et judaïsme de Languedoc*. Vol. 12. Tolosa del Llenguadoc, 1977
- FURIÓ, Antoni: "Els jueus d'Alzira en la segona meitat del segle XIV" a *Revista d'Història Medieval. Jueus, conversos i cristians. Mons en contacte*. València, 1993
- GRAU i MONTSERRAT, Manuel: *La judería de Besalú (Girona) (siglos XIII al XV)*. Olot, 1997
- GUILLÉRE, Christian: "Le crédit à Gérone au début du XIVème. siècle" a *La documentation notariale y la historia. Actas del II Coloquio de Metodología histórica aplicada*. Salamanca, 1984
- GUILLÉRE, Christian: "L'activitat de les comunitats jueves de Torroella de Montgrí i la Bisbal a la primera meitat del segle XIV" a *Jornades d'història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella i Forgas*. Girona, 1987
- GUILLÉRE, Christian: "Juifs et chrétiens à Gerone au XIVème. siècle" a *Jornades d'història dels jueus a Catalunya*. Girona, 1990
- LOURIE, Elena: "Jewish moneylenders in the local Catalan community, c. 1300: Vilafranca del Penedès, Besalú and Montblanc" a *Michael*. Núm. 11. Tel-Aviv, 1989
- MARQUÉS, Jaime: "Sobre los antiguos judíos de Gerona" a *Sefarad*. Núm. XXIII. Madrid - Barcelona, 1963
- MARQUÉS, Jaime: "Los judíos en Gerona en el siglo XI" a *Sefarad*. Núm. XXV. Madrid - Barcelona, 1965

MARQUÉS, Jaime: "Los judíos en Gerona en el siglo XII" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. Núm. XXII. Girona, 1974-5

MARQUÉS, Jaime: "Los judíos de Gerona en el siglo XIII" a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Núm. XXV. Girona, 1980

MARQUÉS, Josep Maria: "Jueus del Baix Empordà a les Lletres episcopals (1326-1385) a *Estudis del Baix Empordà*. Núm. 11. Girona, 1992

MERCADER, Maria Dolors: *L'aljama jueva de la Bisbal d'Empordà abans de la pesta negra. Els Libri Iudeorum del segle XIV*. Girona, 1999

MIRA JÓDAR, Antonio José: "Els diners dels jueus. Activitats econòmiques d'una família hebrea al món rural valencià" a *Revista d'Història Medieval. Jueus, conversos i cristians. Mons en contacte*. València, 1993

OLLICH, Imma: "Aspectes econòmics de l'activitat dels jueus de Vic, segons els *Libri Iudeorum*" a *Miscel·lània de textos medievals*. Vol. 3. Els "*Libri Iudeorum*" de Vic i Cardona. Barcelona, 1985

PELLA y FORGAS, José: *Historia del Ampudán. Estudio de la civilización en las comarcas del Noreste de Cataluña*. Barcelona, 1883. Edició facsimil. Olot, 1980

PUJOL i CANELLES, Miquel: "Els jueus a Castelló d'Empúries" a *Jornades d'història dels jueus a Catalunya*. Girona, 1990

RÉGNÉ, Jean: *History of the Jews in Aragon, Regesta and documents. 1213- 1327*. Jerusalem, 1978

RIERA, Jaume: "La Catalunya jueva del segle XIV" a *L'Avenç*. Núm 25. Barcelona, 1980

ROMANO, David: "Característiques dels jueus en relació amb els cristians en els estats hispànics" a *Jornades d'història dels jueus a Catalunya*. Girona, 1990

ROMANO, David: "Els jueus a Girona als segles XII i XIII" a *Mossé ben Nahman i el seu temps. Simposi commemoratiu del vuitè centenari del seu naixement 1194-1994*. Girona, 1995

SANCHEZ, Manuel: "Els jueus i el poder reial" a *L'Avenç*. Núm 81. Barcelona, 1985

SOBREQUÉS i VIDAL, Santiago: *Societat i estructura política a la Girona medieval*. Barcelona, 1975